

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

TEHOSTETUN MATKUSTUSKIELLON JA TUTKINTA- ARESTIN SISÄLLÖSTÄ JA ONGELMISTA

Rikosprosessi ja yhdenvertaisuus
Tutkielma

Laatija:
Ville Ronkainen

23.11.2022

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Rikosprosessi ja yhdenvertaisuus

Tekijä: Ville Ronkainen

Otsikko: Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin sisällöstä ja ongelmista

Ohjaaja: Johanna Niemi

Sivumäärä: XI + 74

Päivämäärä: 23.11.2022

Vuoden 2019 alusta rikoksesta epäilty tai rikoksesta ehdottomaan vankeuteen tuomittu on voitu määrätä vangitsemisen tai vangittuna pitämisen sijasta teknisin välinein valvottuun tehostettuun matkustuskieltoon tai tutkinta-arestiin. Näitä uusia pakkokeinoja on kuitenkin käytetty hyvin vaihtelevasti, jos ollenkaan. Uusien pakkokeinojen ongelmakohdista olisi tärkeää saada tutkimustietoa, jotta niiden toimivuutta ja käyttöastetta olisi mahdollista parantaa tulevaisuudessa.

Tutkielman tutkimuskysymykset ovat: (1) miten tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti sijoittuvat vangitsemisen ja matkustuskiellon väliin ja mikä on niiden sisältö, (2) miten paljon tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia on käytetty ja millaisia kokemuksia viranomaisilla on liittyen uusiin pakkokeinoihin, sekä (3) mitä lain tulkinnan ja soveltamisen kannalta ongelmallisia kohtia tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskevissa säännöksissä on erityisesti niiden määräämisen ja toimeenpanon osalta. Tutkielma sisältää vielä osion, jossa tarkastellaan uusien pakkokeinojen sääntelyn kehityssuuntaa sekä esitetään tutkinta-arestin käyttöalaa koskeva *de lege ferenda* -suositus. Tutkielman lopussa esitetään tutkimuskysymyksiä koskevat johtopäätökset.

Tutkielman suuntaus on pääasiassa lainopillinen niin, että ensimmäisen ja kolmannen tutkimuskysymyksen tarkastelun yhteydessä käytettävänä lähdemateriaalina on hyödynnetty pääosin lainsäädäntöä, lain esitöitä sekä oikeuskirjallisuutta. Toisen tutkimuskysymyksen tarkastelun yhteydessä lähestymistapa on oikeusempiirinen, sillä siinä tarkastellaan uusien pakkokeinojen käyttömääriä koskevia tilastoja sekä uusien pakkokeinojen käyttöä käsitteleviä haastattelututkimuksia. Tutkielman pääpaino on kolmannen tutkimuskysymyksen yhteydessä käsiteltävien tulkintajuridisten ongelmakohtien tarkastelussa niin, että tarkastelun kohteeksi on poimittu uusien pakkokeinojen edellytyksiä, asiassa esittävää selvitystä, toimeenpanoa sekä velvoitteista poikkeamista ja niiden rikkomista koskevat säännökset.

Tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskevissa säännöksissä on tällä hetkellä useita sellaisia ongelmakohtia, jotka vaikuttavat esimerkiksi uusien pakkokeinojen määräämiseen ja niiden sujuvaan toimeenpanoon, ja joiden voidaan olettaa vähentävän niiden houkuttelevuutta. Kaikkia havaittuja ongelmia ei myöskään ole mahdollista poistaa laintulkinnan keinoin. Uusia pakkokeinoja koskevia säännöksiä on jouduttu ja joudutaan edelleen täsmentämään, minkä vuoksi on mahdollista pohtia, olisiko lainvalmisteluvaiheessa mahdollisesti voitu toimia huolellisemmin uusien pakkokeinoja koskevan sääntelyn toimivuuden varmistamiseksi.

Avainsanat: rikosprosessi, pakkokeinot, tehostettu matkustuskielto, tutkinta-aresti

Sisällys

Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	X
Taulukot.....	XI
1 Johdanto.....	1
1.1 Taustaa ja aiemmat tutkimukset	1
1.2 Tutkielman tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	4
1.3 Työn rakenne, tutkimusmenetelmät ja rajaukset.....	5
2 Vapauteen kohdistuvista rikosprosessuaalisista pakkokeinoista	9
2.1 Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen määrittely ja jaottelu.....	9
2.2 Vapauteen kohdistuvien rikosprosessuaalisten pakkokeinojen suhde perusoikeuksiin.....	10
2.3 Pakkokeinolain periaatesäännökset ja kohtuuttoman vangitsemisen kielto ...	12
2.4 Vangitseminen ja sen edellytykset	15
2.5 Matkustuskielto	17
2.6 Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin säätämisen taustalla vaikuttaneista seikoista	20
3 Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin sisällöstä, käytöstä ja käytännöstä	23
3.1 Uusien pakkokeinojen luonne ja käyttöala.....	23
3.2 Uusien pakkokeinojen sisältö	28
3.2.1 Uusien pakkokeinojen käyttöala, niiden edellytykset ja asiassa esitettävä selvitys	28
3.2.2 Päätöksen tai ratkaisun sisältö ja siinä asetettavat velvoitteet	30
3.2.3 Päätöksen tai ratkaisun tiedoksianto ja toimeenpano	32
3.2.4 Velvoitteiden muuttaminen ja niistä poikkeaminen	33
3.2.5 Velvoitteiden rikkominen	35
3.3 Uusien pakkokeinojen käyttöasteesta	35
3.4 Uusien pakkokeinojen tulkinta- ja soveltamisongelmat viranomaisten näkökulmasta	40
3.4.1 Tehostetusta matkustuskiellosta saaduista kokemuksista.....	40

3.4.2	Tutkinta-arestin osalta esitetyistä näkemyksistä	43
4	Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin ongelmakohdista	45
4.1	Uusien pakkokeinojen edellytysten arviointi	45
4.2	Rikoksesta epäillyn tai siitä tuomitun olosuhteiden selvittämisestä.....	48
4.3	Tiedoksianto ja toimeenpanon aloittaminen	52
4.4	Velvoitteista poikkeaminen	53
4.5	Velvoitteiden rikkominen	55
5	Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin tulevaisuudesta.....	58
5.1	Pakkokeinon muutostarpeiden tarkastelu -työryhmän mietinnöstä ja hallituksen esityksestä	58
5.2	<i>De lege ferenda</i> -suositus tutkinta-arestin käyttöalan laajentamiseksi.....	60
6	Yhteenveto.....	66
6.1	Johtopäätökset.....	66
6.1.1	Uusista pakkokeinoista ja niiden käytöstä	66
6.1.2	Uusia pakkokeinoja koskevien säännösten tulkinnasta	67
6.2	Mahdolliset jatkotutkimusaiheet	71

Lähteet

Kirjallisuus

- Bäckmann, Katja, Tutkinta-arestin edellytykset ja sisältö. Opinnäytetyö, Satakunnan ammattikorkeakoulu, 05/2020.
- Danielsson, Petri – Mäkipää, Leena, Systemaattinen kirjallisuuskatsaus sähköisen valvonnan vaikuttavuuteen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 114. 28.11.2012.
- Euroopan neuvoston suositus Rec(2006)13. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse. 27.9.2006.
- Fredman, Markku: Pakkokeinoasiat Helsingin käräjäoikeudessa. Defensor Legis 3/2017, 7.6.2017.
- Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko, Esitutkinta ja pakkokeinot. 6. Uudistettu painos. Alma Talent Oy, 2020.
- Frände, Dan, Finsk straffprocessrätt. Edita Prima Oy, 2009.
- Halijoki, Juha, Rikosprosessuaalinen vapaudenriisto erityisesti pidättämisen ja vangitsemisen edellytyksiä silmällä pitäen. Defensor Legis, 2/2001, s. 203–227.
- Hallberg, Pekka– Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka, Perusoikeudet. Alma Talent Oy, 2011.
(Päivittyvä hakuteos, <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/EAHBGXCTDG>. Päivitetty 20.9.2022).
- Helsingin hovioikeus, Lausunto tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja tutkintavankeuden järjestämistä koskevasta muistiosta, Dnro 91/7074/2016. 14.3.2016.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, 2011.
- Hoffrén, Mia, ”Omaehtoinen argumentaatio jää lähteidensä varjoon” – lainopillisten tutkielmien ongelmakohtia. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta, s. 295–315. Edita Publishing Oy, 2016.
- Jokela, Antti, Rikosprosessioikeus. 5. uudistettu painos. Alma Talent Oy, 2018.

- Kolehmainen, Antti, Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta, s. 106–134. Edita Publishing Oy, 2016.
- Koskinen, Jutta, Elämää panna kanssa: Valvontarangaistus rikoksentekijän näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta, 05/2017.
- Launiala, Mika, Rikoksesta epäillyn vangitsemisen edellytyksistä, vaihtoehtoista ja liitännäisistä. Defensor Legis, 01/2021, s. 138–158.
- Leinonen, Lea, Tutkinta-arestin käyttöönotto: katsaus vapautteen kohdistuviin pakkokeinoihin rikosprosessissa. Opinnäytetyö, Poliisiammattikorkeakoulu, 11/2019.
- Määttä, Tapio, Metodinen pluralismi oikeustieteessä – Ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntaukset ja menetelmät. Teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta, s. 135–222. Edita Publishing Oy, 2016.
- Peltoluhta, Essi, Tehostetun matkustuskiellon ongelmat Jokilaaksojen alueella poliisin näkökulmasta. Opinnäytetyö, Poliisiammattikorkeakoulu, 03/2021.
- Ratilainen, Markku – Saviniemi, Sirpa, Pirkanmaan käräjäoikeuden vuosikertomus 2021.
- Rekola, Matti, Tehostettu matkustuskielto. Opinnäytetyö, Poliisiammattikorkeakoulu, 10/2020.
- Rikosseuraamuslaitoksen sähköpostitse toimittama vastaus tietopyyntöön koskien tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin käyttömääriä, 30.5.2022.
- Saraviita, Ilkka, Perustuslaki. Alma Talent Oy, 2011.
- Tala, Jyrki, Lainsäädäntötutkimus – turhaa vai tarpeellista? Oikeus 2004 (33); 4: s. 378–397.
- Tala, Jyrki, Lakien laadinta ja vaikutukset. Edita Publishing Oy, 2005.
- Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima, Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Alma Talent Oy, 2011.
- Viitanen, Marko, KKO 2020:79 Tutkinta-aresti tutkintavankeuden sijaan. Teoksessa Timonen, Pekka, KKO:n ratkaisut kommentein. Alma Talent, 2022. (Päivittyvä

hakuteos, <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/BAXBBXATIEEDBAXB>. Päivitetty 29.3.2022)

Vuorenpää, Mikko - Helenius, Dan - Hietanen-Kunwald, Petra - Hupli, Tuomas - Koulu, Risto - Lappalainen, Juha - Lindfors, Heidi - Niemi, Johanna - Rautio, Jaakko - Saranpää, Timo - Turunen, Santtu - Virolainen, Jyrki, Prosessioikeus. Alma Talent, 2021. (Päivittyvä hakuteos, <https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezproxy.utu.fi/teos/BAFBHXETEB>. Päivitetty 11/2021)

Yhdistyneiden kansakuntien päätöslauselma 45/110. United Nations Standard Minimum Rules for Non-Custodial Measures (The Tokyo Rules). 14.12.1990.

Virallislähteet

HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVM 25/1994, HE 309/1993, Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

HE 22/1994 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle telekuuntelua ja -valvontaa sekä teknistä tarkkailua koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 181/1994 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi pakkokeinolain muuttamisesta.

HE 252/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 222/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vankeuslain ja tutkintavankeuslain, pakkokeinolain ja rikoslain 6 luvun 13 §:n muuttamisesta.

HE 217/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi.

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja (OMML) 5/2016, Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen. 15.1.2016.

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja (OMML) 2022:1, Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelu. 27.1.2022.

Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja (OMML) 2022:25, Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelu. Lausuntotiivistelmä. 20.5.2022.

Oikeusministeriön asettamispäätös, VN/13190/2020. 10.7.2020.

Oikeusministeriö 1/61/2014, Vastine lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevaksi lainsäädännöksi (HE 252/2016 vp) saatujen lausuntojen johdosta. 5.4.2017.

Rikosseuraamuslaitoksen määräys dnro 1/004/2019, Tutkinta-arestin valvonnan suorittaminen ja pakkokeinolain 2 luvun 12 h §:n mukainen poikkeuslupa. 25.2.2019.

Internetlähteet

Uhari, Markku, Tutkintavankien määrä haluttiin pienemmäksi, mutta toisin kävi – tekniset valvontavaihtoehdot toimivat vain poikkeustapauksissa. Aamulehti 3.8.2019.

<https://www.aamulehti.fi/uutiset/art-2000007426258.html> (Luettu 10.3.2021)

Mattinen, Johanna – Jansson, Kaisu, Poliisi ei luota nilkkapantaan ja kotiaarestiin, joiden piti parantaa tutkintavankien asemaa: ”Pelkona on, että epäilty katoaa ikuisiksi ajoiksi”. YLE 29.5.2019.

<https://yle.fi/uutiset/3-10792469> (Luettu 10.3.2021)

Oikeusministeriön verkkosivut, Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelu - työryhmän hankesivu.

<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM058:00/2020> (Luettu 20.7.2022)

Oikeusministeriön tiedote, Tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti vaihtoehdoiksi tutkintavankeudelle. Tiedote Valtioneuvoston verkkosivuilla, 25.1.2018.

<https://valtioneuvosto.fi/-/1410853/tehostettu-matkustuskielto-ja-tutkinta-aresti-vaihtoehdoiksi-tutkintavankeudel-1> (Luettu 10.3.2021)

Tuomioistuinvirasto, Tuomioistuinlaitoksen vuositilastoja.

<https://app.powerbi.com/view?r=eyJrljoiOGExMTUxNWItMGQ1Ni00ZGE4LTlhMzUtODJlNWUwOGNkZGJkIiwidCI6IjJmMTRkZmE0LWMwZmMtNDcyNS05ZjA0LTc2YTQ0M2RIYjA5NSIsImMiOiJh9> (Luettu 29.5.2022)

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2006:69

KKO 2009:54

KKO 2018:87

KKO 2019:99

KKO 2020:16

KKO 2020:79

KKO 2021:62

Rovaniemen hovioikeus

RHO 2020:1

Lyhenteet

EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HE	Hallituksen esitys
KKO	Korkein oikeus
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OMML	Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja
PeVM	Perustuslakivaliokunnan mietintö
PKL	Pakkokeinolaki (806/2011)
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
RL	Rikoslaki (39/1889)
YK	Yhdistyneet kansakunnat

Taulukot

TAULUKKO 1. TUTKIELMASSA PÄÄOSIN TARKASTELTAVAT TEHOSTETUN MATKUSTUSKIELLON JA TUTKINTA- ARESTIN SÄÄNNÖKSET JA NIITÄ VASTAAVAT LAINKOHDAT	27
TAULUKKO 2. TEHOSTETUN MATKUSTUSKIELLON KÄYTTÖMÄÄRÄT KÄRÄJÄOIKEUKSITTAIN	36
TAULUKKO 3. RATKAISTUJEN VANGITSEMISASIOIDEN VUOSITTAISET KOKONAISMÄÄRÄT KÄRÄJÄOIKEUKSITTAIN	38
TAULUKKO 4. TEHOSTETUN MATKUSTUSKIELLON KÄYTTÖMÄÄRIEN SUHTEELLINEN OSUUS RATKAISTUISTA VANGITSEMISASIOISTA KÄRÄJÄOIKEUKSITTAIN	39

1 Johdanto

1.1 Taustaa ja aiemmat tutkimukset

Tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti lisättiin käytettävissä olevien pakkokeinojen joukkoon vuoden 2019 alussa voimaan tulleella lailla pakkokeinolain muuttamisesta (101/2018). Kyseiset pakkokeinot, joihin viitataan tutkielman aikana myös ilmaisulla *uudet pakkokeinot*, sijoittuvat ankaruudeltaan matkustuskiellon ja vangitsemisen välimaastoon. Niiden tarkoituksena on ollut toimia uskottavina ja tehokkaasti valvottuina vaihtoehtoina tutkintavankeudelle niin, että vankeuden sijaan rikoksesta epäilty voidaan tietyin edellytyksin määrätä tehostettuun matkustuskieltoon ja rikoksesta tuomittu puolestaan tutkinta-arestiin.¹ Niitä koskevan sääntelyn täsmennystarpeisiin on jouduttu reagoimaan jo ennen niiden voimaantuloa.²

Käytännön tasolla on vaikuttanut kuitenkin siltä, että kyseiset pakkokeinot eivät ole olleet kovin suuressa suosiossa, sillä esimerkiksi YLE³ ja Aamulehti⁴ ovat uutisoineet, että ainakaan vuoden 2019 alkupuoliskon aikana niitä ei määrätty paljoa eivätkä rikosprosessin toimijat ole tunteneet niitä kovin hyvin. Oikeusministeriön asettaman pakkokeinolain muutostarpeita selvittäneen työryhmän vuoden 2022 alussa julkaiseman mietinnön mukaan esimerkiksi tutkinta-arestia ei ole käytetty kertaakaan.⁵ Uudet pakkokeinot vaikuttavat jääneen suhteellisen vähälle käytännön huomiolle myös jäljempänä mainituissa tutkimuksissa tehtyjen havaintojen perusteella.

Edellä kerrotun perusteella vaikuttaa siltä, että tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti eivät ole nykyisessä muodossaan osoittautuneet kaikilta osin varteenotettaviksi vaihtoehtoiksi vangitsemiselle lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla. Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin ilmeisen alhaista käyttöastetta voi pitää mielenkiintoisena tutkimuskohteena jo

¹ HE 252/2016 vp s. 1 ja 26. Ks. myös ”Tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti vaihtoehtoiksi tutkintavankeudelle” 2018.

² HE 222/2018 vp, s. 4.

³ ”Poliisi ei luota nilkkapantaan ja kotiarestiin, joiden piti parantaa tutkintavankien asemaa: ’Pelkona on, että epäilty katoaa ikuisiksi ajoiksi’” 2019.

⁴ ”Tutkintavankien määrä haluttiin pienemmäksi, mutta toisin kävi – tekniset valvontavaihtoehdot toimivat vain poikkeustapauksissa” 2019.

⁵ Oikeusministeriö 2022, s. 22.

pelkästään tilanteeseen johtaneiden syiden selvittämisen vuoksi. Lainsäädännön soveltamisen ja kehittämisen kannalta olisi tärkeää kyetä selvittämään, mistä syistä uudet pakkokeinot ovat jääneet niin vähälle tai peräti olemattomalle huomiolle rikosprosessissa ja millaisia tulkintaongelmia niissä tällä hetkellä on.

Pakkokeinoja käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa ei ole nähtävästi käsitelty uusia pakkokeinoja erityisen yksityiskohtaisesti.⁶ Tämä puoltaa omalta osaltaan niiden sisällön ja toimivuuden tarkastelua. Aiheesta ei ole nähtävästi julkaistu laajempia tutkimuksia, mikä johtunee siitä, että käsiteltävänä olevat pakkokeinot ovat olleet laissa vasta vuoden 2019 alusta alkaen. Koska esimerkiksi pakkokeinoasioiden oikeudenkäyntiasiakirjat tulevat oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisessä tuomioistuimessa annetun lain (370/2007) 16 §:n mukaan julkisiksi pääsääntöisesti viimeistään sitten, kun syyteasiaa käsitellään tai se on jätetty sillensä, ainakin esimerkiksi uusia pakkokeinoja koskevaan oikeuskäytäntöön kohdistuvan tutkimusten kannalta mahdollisesti välttämättömän ja riittävän laajan tutkimusaineiston kertymisessä kuluu väistämättä jonkin verran aikaa. Tutkielman kirjoittamishetkellä on vaikuttanut siltä, että tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskien ei ole laadittu sellaisia pro gradu -tutkielmia, joissa tarkasteltaisiin erityisesti esimerkiksi kyseisten pakkokeinojen toimivuutta tai niiden ongelmia. Yleinen varsinaisia uusia pakkokeinoja koskevan lähdemateriaalin vähäisyys onkin koettu haasteeksi tutkielmaa laadittaessa.

Uusista pakkokeinoista on kuitenkin tehty joitakin tutkielman kannalta relevantteja opinnäytetöitä. Opinnäytetöissä on lähestytty tutkinta-arestia tai tehostettua matkustuskieltoa pääosin jompaankumpaan pakkokeinoon liittyvällä lainopillisella tutkimuksella. Opinnäytetöissä on lisäksi hyödynnetty asiantuntijahaastatteluita, joiden avulla on pystytty selvittämään tutkimuskohteeseen liittyviä käytännön kokemuksia. Opinnäytetöiden sisältöä on referoitu lyhyesti alla, mutta niitä käsitellään tarkemmin jäljempänä uusien pakkokeinojen ongelmia koskevassa osiossa.

⁶ Ks. esim. Fredman ym. 2020. Teoksessa käsitellään yksityiskohtaisemmin tutkinta-arestin sisältöä vangitsemista koskevassa osiossa 9.5 eli sivuilla 792–843 ja tehostetun matkustuskiellon sisältöä puolestaan perusmuotoista matkustuskieltoa koskevassa osiossa 9.7 eli sivuilla 894–915. Kyseisissä osioissa on käyty läpi uusien pakkokeinojen sisältöä, mutta esim. niiden säännösten mahdollisia tulkintaongelmia tai uusien pakkokeinojen käytännön ongelmia ei ole tarkasteltu. Teos on kuitenkin tarkoitettu ”käytännön toimijan oppikirjaksi” niin, että siinä on huomioitu ”käytännön lainsoveltajien tarpeet”, ks. teoksen esipuheen s. V-VI. Uusia pakkokeinoja koskevien tulkintajuridisten ongelmien syvällisemmän tarkastelun puuttamista ei sinänsä ole tarkoitus kritisoida, vaan sitä voidaan teoksen tarkoitus huomioiden pitää luonnollisena ja ymmärrettävänä.

Leinonen on opinnäytetyössään *Tutkinta-arestin käyttöönnotto: katsaus vapauteen kohdistuviin pakkokeinoihin rikosprosessissa* tutkinut tutkinta-arestia muun muassa käytännön näkökulmasta haastattelemalla sekä rikosasioiden parissa toimivaa asianajajaa että kärjätuomaria. Haastatteluista kävi ilmi, että haastattelun ajankohtana tutkinta-aresti oli hyvin vähän tunnettu ja harvinaisena pidetty pakkokeino, eikä ainakaan haastateltaville ollut kertynyt kokemusta kyseisen pakkokeinon parissa.⁷ Koska kyseinen opinnäytetyö on julkaistu marraskuussa 2019, on sinänsä ymmärrettävää, että haastattelun aikana niin tuoreen pakkokeinon käytöstä ei ole ollut juurikaan käytännön kokemusta.

Bäckmannin opinnäytetyössä *Tutkinta-arestin edellytykset ja sisältö* on tarkasteltu tutkinta-arestin edellytyksiä ja sisältöä koskevaa lainsäädäntöä. Opinnäytetyössä on lisäksi tutkittu kyseiseen pakkokeinoon liittyviä käytännön ongelmia haastattelemalla viranomaisia Oikeusministeriöstä, Itä-Suomen hovioikeudesta ja Rikosseuraamuslaitokselta. Haastattelujen perusteella tutkinta-arestia on pidetty joillakin tavoin ongelmallisena muun muassa sen määräämisen edellytysten sekä toimeenpanon suhteen.⁸

Rekola on opinnäytetyössään *Tehostettu matkustuskielto* tutkinut tehostetun matkustuskiellon käyttöä ja sitä, miten tehostettuun matkustuskieltoon suhtaudutaan käytännön poliisityön sekä pakkokeinoasioiden ratkaisutoiminnan näkökulmasta. Tutkimus toteutettiin asiantuntijahaastatteluna vuoden 2020 aikana niin, että haastateltavina oli useampi poliisin tutkinnanjohtaja sekä yksi pakkokeinotuomari. Tutkimustulosten perusteella esitutkintaviranomaisen ja tuomioistuimen näkökulmasta tehostetun matkustuskiellon hakemiseen, määräämiseen ja toimeenpanoon liittyvää lainsäädäntöä pidetään monelta osin epäselvänä, vaikka pakkokeinon käyttämisestä on myös positiivisia kokemuksia erityisesti rikoksesta epäiltyjen nuorten kohdalla.⁹

Peltoluhta on opinnäytetyössään *Tehostetun matkustuskiellon ongelmat Jokilaaksojen alueella poliisin näkökulmasta* tutkinut pääosin haastattelujen avulla, mitä ongelmakohtia kyseisen alueen poliisiviranomaiset ovat havainneet tehostetun matkustuskiellon käytön suhteen. Haastattelujen perusteella ongelmakohdat liittyvät pääosin yhtäältä pakkokeinon

⁷ Leinonen 2019, s. 28–30.

⁸ Bäckmann 2020, s. 31–33.

⁹ Rekola 2020, s. 59–60.

suhteelliseen tuntemattomuuteen ja toisaalta siihen, että se on joissakin tilanteissa koettu tehottomaksi keinoksi esimerkiksi niissä tilanteissa, joissa epäilty ei noudata hänelle asetettuja velvoitteita.¹⁰

1.2 Tutkielman tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkielman tarkoituksena on tarkastella kriittisesti tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia niiden juridisten ongelma- ja kehityskohtien osoittamiseksi. Tarkastelun keskiössä on uusien pakkokeinojen olennaisimmiksi katsotut säännökset, eli tiivistettynä uusien pakkokeinojen määräämistä ja toimeenpanoa koskevat säännökset. Tutkielmassa nojataan näin ollen uusien pakkokeinojen ajoittain kriittisestäkin tarkastelusta huolimatta pääsääntöisesti tavanomaiseen lainopilliseen eli oikeusdogmaattiseen tutkimusmetodiin, jota esimerkiksi *Hirvonen* on kuvannut voimassa olevan oikeuden tulkinnaksi ja systematisoinniksi.¹¹ Tarkoituksena on antaa mahdollisuuksien mukaan tutkielmassa tunnistettuihin uusiin pakkokeinoihin koskeviin tulkintajuridisiin ongelmiin liittyviä tulkintasuosituksia, jotka pohjautuvat voimassa olevaan oikeuslähdeoppiin.¹² Tutkielman lopussa annetaan lisäksi uusien pakkokeinojen toimivuuden kehittämiseen liittyviä *de lege ferenda* -suosituksia.

Jotta uusien pakkokeinojen ongelmakohtia on mahdollista tarkastella, tutkielmassa on ensin selvitettävä, mitä uusilla pakkokeinoilla oikeastaan tarkoitetaan, mikä on niiden sisältö ja miksi niiden säätäminen on ylipäänsä katsottu tarpeelliseksi. Tutkielman tutkimuskysymykset on näin ollen muotoiltu seuraavasti:

(1) Miten tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti sijoittuvat vangitsemisen ja matkustuskiellon väliin ja mikä on niiden sisältö?

(2) Miten paljon tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia on käytetty ja millaisia kokemuksia viranomaisilla on liittyen uusiin pakkokeinoihin?

¹⁰ Peltoluhta 2021, s. 44.

¹¹ Hirvonen 2011, s. 21–22 ja 25–26.

¹² Koska tutkielman tarkoituksena on noudattaa tavanomaisen lainopillisen tutkimusmenetelmän perusteita eikä niin sanotusti keikuttaa venettä vallitsevien oikeustieteellisen tutkimuksen teorioiden osalta, tutkielmassa ei ole katsottu tarpeelliseksi käydä yksityiskohtaisemmin läpi sellaisia oikeustieteellisen tutkimuksen perusasioita, jotka lukijan oletetaan hallitsevan. Ks. myös Määttä 2015, s. 145.

(3) Mitä lain tulkinnan ja soveltamisen kannalta ongelmallisia kohtia tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskevissa säännöksissä on erityisesti niiden määräämisen ja toimeenpanon osalta?

1.3 Työn rakenne, tutkimusmenetelmät ja rajaukset

Kahden ensimmäisen tutkimuskysymyksen tarkoituksena on pohjustaa tutkielmaa ja muodostaa lähtökohdat sille, että pääasiallista tutkimuskysymystä on mahdollista selvittää riittävän kattavasti. Koska tehostetussa matkustuskiellossa ja tutkinta-arestissa on kyse uudentyyppisistä pakkokeinoista, tutkielmassa on tarpeellista selvittää, mitä kyseiset pakkokeinot tarkoittavat, sekä selvittää, mikä on uusien pakkokeinojen suhde aiemmin käytössä olleisiin pakkokeinoihin. Vapauteen kohdistuvia rikosprosessuaalisia pakkokeinoja sekä uusien pakkokeinojen lisäämistä pakkokeinolakiin käsitellään yleisellä tasolla pääluvussa 2.

Varsinaista tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin sisältöä tarkastellaan puolestaan pääluvussa 3. Tarkoitus on käydä läpi uusien pakkokeinojen sisältöä koskevaa lainsäädäntöä, tunnistaa tulkintaongelmia ja systematisoida tutkielman kannalta relevantit säännökset johdonmukaiseksi esitykseksi. Tutkielmassa omaksutun esitystavan mukaisesti uusia pakkokeinoja käsitellään pääsääntöisesti niin, että tehostettua matkustuskieltoa koskevaa sääntelyä käsitellään ensin, ja tutkinta-arestia koskevaa sääntelyä tämän jälkeen. Vaikka tutkinta-arestista säädetään pakkokeinolain 2 luvussa ennen saman lain 5 luvussa säädettyä tehostettua matkustuskieltoa, tehostettu matkustuskielto tulee sovellettavaksi rikosprosessin alkuvaiheessa ennen tutkinta-arestia. Tämän vuoksi tehostetun matkustuskiellon käsitteleminen ensiksi on katsottu luontevammaksi todennäköisen soveltamisjärjestyksen vuoksi. Koska tässä vaiheessa pääasiallisena tarkoituksena on selvittää uusia pakkokeinoja koskevien säännösten sisältöä, tämän tutkimuskysymyksen yhteydessä ei vielä esitetä perusteellisempia tulkinta- tai soveltamiskannanottoja. Ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tarkastellaan voimassa olevan oikeuden sisältöä ja sen yhteydessä tukeudutaan tavanomaisen oikeuslähdeopin mukaisesti vahvoihin, heikkoihin ja sallittuihin oikeuslähteisiin, eli pääosin lainsäädäntöön, lain esitöihin, oikeuskäytäntöön sekä oikeuskirjallisuuteen. Uusia pakkokeinoja koskevan sääntelyn samankaltaisuuden vuoksi molempien pakkokeinojen säännöksiä tarkastellaan pääsääntöisesti rinnakkain.

Toisen tutkimuskysymyksen avulla esitetään ensinnäkin tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin käyttömäärät ja niiden käytön jakautuminen. Tutkimuskysymyksen

yhteydessä tarkastellaan lisäksi muiden uusia pakkokeinoja koskevien haastattelututkimusten tuloksia sen osalta, mitä ongelmia uusien pakkokeinojen käytössä on viranomaisten mielestä. Tämän tutkimuskysymyksen yhteydessä siirrytään väliaikaisesti pois lainopin maailmasta oikeusempiriaan niin, että uusia pakkokeinoja koskevien tilastojen tarkastelua koskevaa osiota voidaan pitää kvantitatiivisena ja viranomaishaastattelujen tarkastelua koskevaa osiota puolestaan kvalitatiivisena. Vaikka toisen tutkimuskysymyksen tarkastelussa ei ole kyse lainopista, tutkimuskysymys on esitetty tutkimuksen pääasiallisen suuntauksen eli lainopin tarkoituksien palvelemiseksi. Tarkoituksena on ensinnäkin esitellä lukijalle uusien pakkokeinojen käyttömäärän vähäisyys ja niiden käytön epätasainen jakautuminen, mikä voi viitata uusien pakkokeinojen määräämistä koskevien säännösten vaihtelevaan tulkintaan eli toisin sanoen tulkintaongelman olemassaoloon. Tarkoituksena on edelleen hyödyntää aihetta koskevia tutkimuksia uusien pakkokeinoja koskevien säännösten lainopillisen tiedonintressin kannalta relevanttien ongelmakohtien tunnistamisessa. Toista tutkimuskysymystä käsitellään kolmannen pääluvun lopussa.

Kolmannen tutkimuskysymyksen yhteydessä palataan takaisin lainopin pariin ja keskitytään kahden edellisen tutkimuskysymyksen käsittelyn yhteydessä tunnistettujen uusien pakkokeinoja koskevien olennaisempien ongelmien tarkasteluun ja niitä koskevien tulkinta- ja soveltamiskannanottojen esittämiseen. Siinä missä aiemmin on ainoastaan tarkasteltu muun muassa uusia pakkokeinoja koskevien säännösten sisältöä sekä viranomaisten työssään kohtaamia uusiin pakkokeinoihin liittyviä ongelmia, varsinaisiin tulkintajuridisiin ongelmiin pureudutaan yksityiskohtaisemmin tämän tutkimuskysymyksen kohdalla. Osiossa pyritään edelleen esittämään havaittuihin ongelmiin liittyviä tulkintakannanottoja mahdollisuuksien mukaan.

Osiossa ei ole mahdollista ottaa kantaa kaikkiin mahdollisiin uusien pakkokeinoja koskeviin ongelmiin, vaan tarkastelun kohteeksi on pyritty ottamaan olennaisimpia uusiin pakkokeinoihin liittyviä tulkintaongelmia. Nämä ongelmat koskevat muun muassa uusien pakkokeinojen edellytyksiä ja niiden arviointia sekä erilaisia toimeenpanoon liittyviä tilanteita. Tutkimuskysymyksen yhteydessä hyödynnetään ensimmäisen tutkimuskysymyksen tapaan pääosin vallitsevan oikeuslähdeopin mukaisesti vahvoja, heikkoja ja sallittuja oikeuslähteitä. Tutkielmaa laadittaessa on lisäksi omaksuttu oletus siitä, että sääntelyn samankaltaisuuden ja käytännössä toisiaan vastaavien käyttötarkoitusten vuoksi voidaan lisäksi pitää perusteltuna, että esitöissä lausutut kummankin uuden pakkokeinon säännöksiä perustelut ovat lähtökohtaisesti hyödynnettävissä molempien pakkokeinojen samankaltaisten

tulkintajuridisten ongelmien osalta ja että toisiaan vastaavien säännösten sisältöä myös tulkitaan samansuuntaisesti. Kolmatta tutkimuskysymystä käsitellään tutkielman pääluvussa 4.

Lainopillisessa tutkimuksessa on katsottu tärkeäksi erottaa toisistaan voimassa olevasta laista annetut tulkintasuositukset (*de lege lata*) ja lainsäädännön kehittämisen näkökulmasta annetut ehdotukset (*de lege ferenda*).¹³ Tutkielman pääluvussa 5 esitetään ensinnäkin tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin tulevaisuudennäkymiä tulevan pakkokeinolakia koskevan hallituksen esityksen johdosta sekä yksi *de lege ferenda* -suositus tutkinta-arestin käyttöalaa koskevan sääntelyn kehittämiseksi. Tutkielman lopussa pääluvussa 6 esitetään johtopäätökset tutkimuskysymyksiin saaduista vastauksista sekä lisäksi joitakin mahdollisia uusiin pakkokeinoihin liittyviä jatkotutkimusaiheita.

Tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti toimivat tutkintavankeuden, vangittuna pitämisen ja perusmuotoisen matkustuskiellon vaihtoehtoina. Tämän vuoksi tutkielmassa on tarpeen tarkastella vain edellä mainittuja pakkokeinoja, jotta tutkielmassa ei eksytä tarpeettoman kauas varsinaisten tutkimuskysymysten tarkastelusta. Näin ollen muut pakkokeinot, jotka eivät kuulu edellä mainittuun ryhmään, jäävät tarkastelun ulkopuolelle.¹⁴ Pakkokeinoja koskevassa lainsäädännössä on kyse laajasta kokonaisuudesta, jossa säädetään pakkokeinojen edellytysten ja sisällön lisäksi muun muassa pakkokeinojen käytön yhteydessä noudatettavista määräajoista, pakkokeinojen käytön kohteen oikeudesta hakea muutosta pakkokeinoasiassa annettuun päätökseen tai kannella siitä. Tutkielman aiheena on aiemmin selostetun mukaisesti pyrkiä selvittämään uusien pakkokeinojen määräämiseen ja toimeenpanoon liittyviä ongelmia ja kehityskohteita. Tutkielmassa pyritään täten tarkastelemaan voimassa olevaa lainsäädäntöä vain siltä osin kuin sen voidaan katsoa liittyvän tutkielman aiheeseen. Tämän vuoksi tutkielmassa ei ole tarpeen tarkastella laajemmin esimerkiksi edellä mainittuja pakkokeinolaissa säädettyjä muutoksenhakuoikeuksia tai määräaikoja, vaan tutkielman aiheen ulkopuoliset säännökset on pyritty rajaamaan tarkastelun ulkopuolelle. Vaikka pakkokeinojen käyttämisessä on noudatettava myös kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita, myös näiden ihmisoikeusvelvoitteiden, kuten myös esimerkiksi vangitsemisen vaihtoehtojen osalta

¹³ Kolehmainen 2016, s. 108.

¹⁴ Tutkielmassa tulee kuitenkin käsiteltä väistämättä esimerkiksi pidättämisen edellytyksiä, koska ne kytkeytyvät vangitsemisen edellytyksiin pakkokeinolain 2 luvun 11 §:ssä olevan lakiviittauksen vuoksi.

esitettyjen suositusten, yksityiskohtaisempi käsittely rajataan tutkielman aihepiirin ulkopuolelle.

Yhtenä suurena tutkielmaan liittyvänä haasteena voidaan pitää uusia pakkokeinoja koskevan lähdemateriaalin huomattavaa vähäisyyttä. Siinä missä esimerkiksi muista rikosprosessuaalisista pakkokeinoista on yleisesti ottaen saatavilla hyvinkin monipuolista lähdemateriaalia esimerkiksi oikeus- ja tutkimuskirjallisuuden sekä oikeuskäytännön muodossa, tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskevaa vastaavaa eriasteista oikeuslähdemateriaalia on löytynyt verrattain vähän. Aihepiiriä koskevan kirjallisuuden vähäinen määrä onkin ollut yksi niistä seikoista, joiden vuoksi uusia pakkokeinoja koskevia säännöksiä ja niihin liittyviä ongelmia on pyritty tarkastelemaan seikkaperäisesti. Tällaisessa lähestymistavassa on olemassa riski siitä, että tutkielman sisältö olisi kokonaisuudessaan tai muuten turhan laajasti voimassa olevan oikeuden toistamista esimerkiksi Hirvosen ja *Hoffrénin* kuvaamalla tavoilla niin, että tutkielman kirjoittajan oma panos jäisi liian vähäiseksi.¹⁵ Tutkielmassa pyritään huomioimaan kyseisen riskin vakavuus ja kiinnittämään huomiota riittävään omien kannanottojen tuottamiseen lähdemateriaalin vähäisyyteen liittyvistä haasteista huolimatta.

¹⁵ Ks. Hirvonen 2011, s. 18. Oikeustieteellisen pro gradu -tutkielman liiallisesta käsikirjamaisuudesta ja omien johtopäätösten ja analyysin puutteellisuudesta tutkielman arvostelussa ks. myös Hoffrén 2016, s. 306–307.

2 Vapauteen kohdistuvista rikosprosessuaalisista pakkokeinoista

2.1 Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen määrittely ja jaottelu

Jotta yksittäisiä rikosprosessuaalisia pakkokeinoja, kuten tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia, on mahdollista tarkastella riittävän sujuvasti, on tarpeen tarkastella rikosprosessia, pakkokeinoja ja pakkokeinojen käyttöä myös yleisellä tasolla. Rikosprosessin eri vaiheet on oikeuskirjallisuudessa jaettu seuraavasti: ”1) esitutkinta, 2) syyteharkinta, 3) oikeudenkäynti tuomioistuimessa ja 4) rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen täytäntöönpano”.¹⁶ Varsinaisen rikosprosessuaalisen pakkokeinon määritelmä on vaihdellut oikeuskirjallisuudessa tarkastelunäkökulmasta riippuen.

Esimerkiksi *Fränden* rikosprosessuaalisten pakkokeinojen määritelmä nojaa suoraan pakkokeinolakiin sillä perusteella, että pakkokeinolaissa säädettyjen pakkokeinojen käyttö edellyttää vähintään rikosepäilyä.¹⁷ *Fredman ym.* puolestaan tarkoittavat rikosprosessuaalisella pakkokeinolla toimenpidettä, ”jolla virkamies julkista valtaa käyttämällä päättää puuttua johonkin yksilön lailla suojattuun oikeushyvään rikosprosessin häiriöttömän kulun turvaamiseksi ja saattamiseksi aineellisesti oikeaan tulokseen”. Tällaisen pakkokeinon tärkeimmät tunnuspiirteet ovat *Fredmanin ym.* mukaan siis ne, että niillä ”puututaan – – usein perustuslain säännöksillä suojattuihin oikeushyviin”, niiden käyttö ”edellyttää rikosta tai epäiltyä rikosta” ja niitä käytetään ”rikosprosessuaalisessa tarkoituksessa”, kuten paon estämiseksi.¹⁸

Rikosprosessuaalisia pakkokeinoja on jaoteltu oikeuskirjallisuudessa muun muassa sen mukaan, mihin oikeushyvään tai mihin perustuslain takaamaan oikeuteen pakkokeinolla puututaan tai esimerkiksi pakkokeinon avoimuuden tai keston perusteella.¹⁹ Jaottelu voi edelleen vaihdella esimerkiksi sen mukaan, miten pakkokeinon vaikutuksen kohteena ovat oikeushyvät ryhmitellään. Esimerkiksi *Jokela* on jaotellut eri pakkokeinot neljään ryhmään eli vapauteen, henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, yksityiselämän ja viestinnän suojaan sekä

¹⁶ *Fredman ym.* 2020, s. 15 ja *Jokela* 2018, s. 7–8.

¹⁷ *Frände* 2009, s. 79.

¹⁸ *Fredman ym.* 2020, s. 679–680.

¹⁹ *Fredman ym.* 2020, s. 688–690.

varallisuuteen kohdistuviin pakkokeinoihin.²⁰ Fredman ym. ovat puolestaan jaotelleet pakkokeinot esityksessään kolmeen ryhmään eli vapauteen kohdistuviin sekä muihin ja salaisiin pakkokeinoihin. Näistä vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen joukon on katsottu sisältävän kiinniottamisen, noudon, pidättämisen, vangitsemisen, tutkinta-arestin ja matkustuskiellon, joka voi olla myös tehostettu.²¹ Vaikka pakkokeinojen jaottelu vaihtelee oikeuskirjallisuudessa, tutkielman kannalta on luontevinta sisällyttää tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti vapauteen kohdistuvien pakkokeinojen joukkoon.

Fredman ym. ovat todenneet, että rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttö on mahdollista ”kaikissa rikosprosessin vaiheissa” eli ne ovat käytössä esitutkinnasta alkaen, syyteharkinnan ja rikosoikeudenkäynnin aikana sekä myös rikostuomion antamisen jälkeen rangaistuksen täytäntöönpanon turvaamiseksi. Pakkokeinon kohteelle on asetettu velvollisuus alistua pakkokeinon kohteeksi niin, että oikeushyvään voidaan puuttua tarvittaessa fyysistä pakkoakin käyttämällä.²² Esimerkkinä voidaan käyttää rikoksesta epäillyn kiinniottamista: pakkokeinolain 2 luvun 1 §:n 1 momentin mukaan poliisimies saa rikoksen selvittämistä varten ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksesta epäillyn.

2.2 Vapauteen kohdistuvien rikosprosessuaalisten pakkokeinojen suhde perusoikeuksiin

Rikosprosessin aikana rikoksesta epäiltyyn voidaan kohdistaa monenlaisia pakkokeinoja, joilla puututaan olennaisesti ja monipuolisesti tämän perustuslain 2 luvussa turvattuihin vapauksiin ja oikeuksiin. Koska tutkielmassa tarkastellaan vapauteen kohdistuvia ja sitä rajoittavia uusia pakkokeinoja, tässä osiossa tarkastellaan pääosin niitä perusoikeuksia, joihin tällaisilla pakkokeinoilla pääasiassa kajotaan, eli PL 7 §:n turvaamaa henkilökohtaista vapautta sekä PL 9.1 §:n turvaamaa liikkumisvapautta.²³

²⁰ Jokela 2018, s. 197–198.

²¹ Fredman ym. 2020, s. 688–690 ja 745

²² Fredman ym. 2020, s. 679–680 sekä 693.

²³ Lain esitöissä on todettu, että uusiin pakkokeinoihin liittyvien liikkumisrajoitusten ja joissakin tilanteissa pakollisen asunnossa pysymisvelvoitteen johdosta pakkokeinoilla rajoitetaan PL 7 §:ssä ja PL 9 §:ssä turvattuja perusoikeuksia. Ks. HE 252/2016 vp, s. 52. Tämän vuoksi osiossa on päätetty keskittyä ainoastaan kyseisiin perusoikeuksiin.

Perustuslain 7 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Saman pykälän 3 momentissa lausutaan muun muassa, että henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Vaatimuksen on katsottu oikeuskirjallisuudessa kohdistuvan ”sekä lainsäätäjään että lain soveltajaan” niin, että molempien on huolehdittava siitä, että esimerkiksi vapauden riistämiseksi tulee löytyä laissa säädetty peruste. Oikeuskirjallisuudessa on vapauden riistämisen osalta todettu lisäksi, että vaatimus ei rajoitu pelkästään vapauden riistämiseen esimerkiksi vankeudella, vaan ”jossain määrin lievemmätkin vapauden rajoitukset voidaan – katsoa vapaudenriistoksi”. Tämä riippuu rajoituksen ”kestosta, asteesta ja niiden aikaansaamien sosiaalisten kontaktien estymisen luonteesta”.²⁴ Vaikka tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti rajoittavat pakkokeinon kohteen vapautta vankeutta lievemmin, on ilmeistä, että myös niiden käytöstä tulee säännellä vastaavalla tavalla riittävän yksityiskohtaisesti.

Suomen kansalaisen ja maassa laillisesti oleskelevan ulkomaalaisen vapaus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa on turvattu perustuslain 9 §:n 1 momentilla. Pykälän 2 momentilla turvataan jokaisen oikeus lähteä maasta, mutta kuitenkin niin, että siihen voidaan lailla säätää välttämättömiä rajoituksia muun muassa oikeudenkäynnin tai rangaistuksen täytäntöönpanon varmistamiseksi. Kuten jäljempänä on käsitelty, perusmuotoisen ja tehostetun matkustuskiellon sekä tutkinta-arestin yhteydessä asetettavilla velvollisuuksilla rajoitetaan erityisesti pakkokeinon kohteen liikkumisvapautta. Koska PL 9.1:ssä ei ole lakivarausta kyseisen perusoikeuden rajoittamisen osalta, oikeuskirjallisuudessa on todettu, että siihen ”voidaan säätää lailla rajoituksia perusoikeuksien yleisten rajoituslausekkeiden perusteella”.²⁵

Perustuslakivaliokunta on mietinnössään 25/1994 todennut, että ”perusoikeusjärjestelmän kokonaisuudesta ja oikeuksien luonteesta perustuslaissa turvattuina perusoikeuksina voidaan johtaa joitain yleisiä rajoittamista koskevia vaatimuksia”, ja esittänyt perusoikeuksien yleisinä rajoittamisedellytyksinä seitsemän kohdan luettelon.²⁶ Oikeuskirjallisuudessa nämä vaatimukset on tiivistetty niin, että perusoikeuden rajoittamiselta edellytetään sen

²⁴ Hallberg ym. 2011, luku ”III Yksittäiset perusoikeudet”, alaluku ”3. Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §)”, osiot ”Mielivallan kielto” sekä ”Vapaudenmenetyksen ’vähäisyys’”.

²⁵ Saraviita 2011, s. 177. Ks. myös Hallberg ym. 2011, luku ”III Yksittäiset perusoikeudet”, alaluku ”5. Liikkumisvapaus (PL 9 §)”, osio ”Rajoitusten sallittavuus”, alaosio ”Rajoitusten yleiset ehdot”.

²⁶ PeVM 25/1994, s. 5.

perustumista eduskunnan säätämään lakiin, täsmällisyyttä ja tarkkarajaisuutta, hyväksyttävyyttä, perusoikeuden ydinalueen koskemattomuutta, suhteellisuutta, riittäviä oikeusturvajärjestelyjä sekä kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamista.²⁷

Perusoikeuksien toteuttamisen ja toteutumisen osalta on vielä tarpeen ottaa esille perusoikeusmyönteinen laintulkinta, joka edellyttää perustuslakivaliokunnan mukaan sitä, että tuomioistuimen suorittamassa tulkinnassa valitaan ”perusteltavissa olevista lain tulkintavaihtoehdoista – sellainen, joka parhaiten edistää perusoikeuksien tarkoituksen toteutumista ja joka eliminoi perustuslain kanssa ristiriitaisiksi katsottavat vaihtoehdot”.²⁸

Vaikka kyseinen ohje onkin suunnattu tuomioistuimille, myös muiden tahojen harjoittamassa laintulkinnassa ja -soveltamisessa tulee ottaa huomioon perusoikeusnäkökohdat niin, että tulkinnassa ei käydä räikeästi perustuslakia vastaan.

2.3 Pakkokeinolain periaatesäännökset ja kohtuuttoman vangitsemisen kielto

Pakkokeinolain 1 luvussa säädetään pakkokeinojen käytössä noudatettavista yleisistä periaatteista, joita ovat suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuusperiaate. Oikeuskirjallisuudessa tällaiset periaatteet on eroteltu säännöistä niin, että ”sääntöjä on ehdottomasti noudatettava sellaisenaan, mutta periaatteet on otettava huomioon lakia tulkittaessa ja sovellettaessa”. Vaikka pakkokeinolaissa säädetyillä periaatteilla ei olekaan oikeuskirjallisuudessa esitetyn mukaan ”itsenäistä merkitystä”, ne ovat sellaisia ”lainsäätäjän antamia tulkinta- ja toimintaohjeita, jotka tulee ottaa huomioon pakkokeinolain mukaisia toimintavaltuuksia käytettäessä”.²⁹

Suhteellisuusperiaatteen mukaan pakkokeinoja saadaan käyttää vain, jos pakkokeinon käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat (PKL 1:2). Säännöksen perusteluissa on todettu, että periaatteen soveltaminen edellyttää etuvertailua.³⁰ *Halijoki* on

²⁷ Hallberg ym. 2011, luku ” II Yleinen osa”, alaluku ” 3. Perusoikeuksien rajoittaminen”, osio ”Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset”, alaosio ”Yleiset rajoitusedellytykset”.

²⁸ PeVM 25/1994, s. 4–5.

²⁹ Fredman ym. 2020, s. 82

³⁰ HE 22/1994 vp, s. 34.

kuvaillut periaatteen edellyttämää vertailua niin, että kyse on vertailusta pakkokeinon ”käytöllä tavoiteltavien päämäärien ja sen käytöstä aiheutuvien haittojen välillä”.³¹

Lainsäätäjä on todennut etuvertailun johtavan mahdollisesti siihen, että ”sinänsä tarpeellisen tai välttämättömän keinon käytöstä on luovuttava tai että keinon käyttöä on rajoitettava”.

Pakkokeinon käytöstä päätettäessä on lainsäätäjän mukaan otettava huomioon ”myös ne näkökohdat, jotka puhuvat keinon käyttöä vastaan” erityisesti lievempien rikosepäilyjen yhteydessä.³²

Launialan mukaan suhteellisuusperiaate kieltää käyttämästä ”kohtuuttomia tai ylimitoitettuja pakkokeinoja”, vaan lain sanamuoto edellyttää, että pakkokeinojen käyttämistä on pidettävä nimenomaan puolustettavana.³³ Rikoksen törkeyttä ja sen selvittämisen tärkeyttä arvioitaessa on edelleen pidettävä mielessä, että loukatulla oikeushyvällä on katsottu olevan merkitystä pakkokeinon käytöstä päättäessä. Esimerkiksi henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia on pidetty oikeuskirjallisuudessa omaisuusrikoksia vakavampina rikoksina.³⁴ Halijoki on todennut, että vaikka pakkokeinon kohteelle aiheutuukin pakkokeinon käytöstä väkisinkin haittaa, suhteellisuusperiaate on pakkokeinon käytön esteenä vain silloin, kun nämä haitat ovat selvästi suuremmat pakkokeinon käytöllä saavutettaviin hyötyihin nähden. Halijoki on edelleen todennut, että pakkokeinon haittojen painoarvo kasvaa sen mukaan, mitä pidempään pakkokeinon käyttö kestää, ja ajan kuluessa haitat saattavat muuttua hyötyjä painavammiksi.³⁵ Edellä esitetyn perusteella voi siis todeta, että pakkokeinojen käyttö on lähtökohtaisesti sitä hyväksyttävämpää, mitä vakavammasta ja tuoreemmasta rikosepäilystä on kyse, mutta asiassa tulee siitä huolimatta huomioida myös muun muassa pakkokeinon käytöstä aiheutuva haitta ja sen kesto.

Vähimmän haitan periaatteen mukaan pakkokeinojen käytöllä ei saa puuttua kenenkään oikeuksiin enempää kuin on välttämätöntä käytön tarkoituksen saavuttamiseksi, minkä lisäksi pakkokeinon käytöllä ei saa myöskään aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa (PKL 1:3). Lain esitöissä on todettu, että periaate on esimerkiksi pidättämisen ja

³¹ Halijoki 2001, s. 208.

³² HE 22/1994 vp, s. 35.

³³ Launiala 2021, s. 144.

³⁴ Halijoki 2001, s. 209. Ks. myös Launiala 2021, s. 144.

³⁵ Halijoki 2001, s. 209.

vangitsemisen esteenä, jos pakkokeinon käytön tavoitteet ovat saavutettavissa esimerkiksi matkustuskiellolla.³⁶ Lainsäätäjä on lisäksi todennut vähimmän haitan periaatteen edellyttävän lisäksi pakkokeinon kohteen kuulemista pakkokeinon käytöstä sitä koskevien haittojen selvittämiseksi, mikäli se on mahdollista, vaikka kuulemisesta ei nimenomaisesti säädetäisi.³⁷

Launiala on todennut vähimmän haitan periaatteen olevan usein ratkaisevassa asemassa pakkokeinon käytön laillisten edellytysten arvioinnissa, ja hän on katsonut periaatteen sisältävän kolme erillistä elementtiä. Pakkokeino voi ensinnäkin ”käyttää vain, jos se on – – välttämätöntä”. Toiseksi käytettävissä olevista pakkokeinoista on valittava se, jolla ”puututaan yksilön oikeuksiin mahdollisimman vähän”. Kolmanneksi pakkokeino on pantava täytäntöön niin, että siitä aiheutuu mahdollisimman vähän haittaa ja vahinkoa.³⁸ Vähimmän haitan periaatteen vaikutuksen voidaan tämän perusteella katsoa vastaavan suhteellisuusperiaatetta jossain määrin, vaikka vähimmän haitan periaate rajoittaa pakkokeinon käyttöä yksityiskohtaisemmin. Siinä missä suhteellisuusperiaate estää selkeästi liian raskaiden pakkokeinojen käytön, vähimmän haitan periaate edellyttää, että asiassa käytetään vain niitä pakkokeinoja, jotka ovat välttämättömiä.

Hienotunteisuusperiaatteen mukaan pakkokeinoja käytettäessä on vältettävä aiheettoman huomion herättämistä ja toimittava muutenkin hienotunteisesti (PKL 1:4). Periaatteen taustalla on säännöksen perusteluissa todettu riski pakkokeinon käyttöön liittyvän tiedon leviämisestä ulkopuolisille, mikä puolestaan mahdollistaa rikosepäilyihin liittyvien johtopäätösten tekemisen. Säännöksen perusteluissa on lisäksi todettu, että periaatteen soveltamisen yhteydessä voidaan huomioida esimerkiksi ”henkilön ikään tai terveydentilaan taikka häveliäisyyšnäkökohtiin” liittyviä seikkoja.³⁹

Vangitsemista koskevien pakkokeinolain säännösten yhteydessä on säädetty lisäksi vielä kohtuuttoman vangitsemisen kiellosta. Kiellon mukaan ketään ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, jos se olisi kohtuutonta asian laadun taikka rikoksesta epäillyn tai tuomitun iän tai muiden henkilökohtaisten olosuhteiden vuoksi (PKL 2:13).

³⁶ HE 222/2010 vp, s. 247.

³⁷ HE 222/2010 vp, s. 245.

³⁸ Launiala 2021, s. 143.

³⁹ HE 222/2010 vp, s. 245 ja 194. Kohtuuttoman vangitsemisen kiellon perustelujen yhteydessä on viitattu kohtuuttoman pidättämisen kiellon perusteluihin.

Oikeuskirjallisuudessa on todettu, että kielto velvoittaa säännöksen sanamuodon perusteella tarkastelemaan vangitsemisen haittoja nimenomaan rikoksesta epäillyn näkökulmasta.⁴⁰ Lainsäätäjä on todennut, että kohtuuttomuuden voi aiheuttaa esimerkiksi pakkokeinon kohteen sairaus, korkea tai nuori ikä tai se, että hän on yksin vastuussa lapsen huollosta. Lainsäätäjä on edelleen katsonut, että vaikka epäillyn rikoksen rangaistusasteikko sinänsä mahdollistaisi vapaudenriiston, ankaran pakkokeinon käyttämisen voidaan katsoa olevan kohtuutonta silloin, kun rikoksesta on odotettavissa vain sakkorangaistus.⁴¹

2.4 Vangitseminen ja sen edellytykset

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että tutkintavankeuden funktiona on ennen kaikkea esitutkinnan, oikeudenkäynnin ja rangaistuksen täytäntöönpanon turvaaminen riistämällä epäillyn tai tuomitun vapaus.⁴² Myös lainsäätäjä on todennut, että tutkintavankeus rajoittaa henkilökohtaisen vapauden perus- ja ihmisoikeutta voimakkaasti.⁴³ Vangitseminen voidaan kohdistaa niin rikoksesta epäiltyyn kuin rikosasiassa ehdottomaan vankeuteen tuomittuun henkilöön.⁴⁴ Vangitseminen ankaruuden osalta on vielä tarpeen mainita, että siinä missä esimerkiksi kiinniottamiselle ja pidättämiselle on laissa säädettyt enimmäiskestoajat, vangitsemiselle vastaavaa enimmäiskestoajaa ei ole säädetty, vaikka vangitsemisen kestoa rajoittaa käytännössä muun muassa kohtuuttoman vangitsemisen kielto sekä vangitsemisen kestoa koskevaa kohtuullista aikaa koskeva oikeuskäytäntö.⁴⁵ Rikoksesta epäillyn vangitsemisesta säädetään pakkokeinolain 2 luvun 11 §:ssä ja rikoksesta ehdottomaan vankeuteen tuomitun vangitsemisesta puolestaan saman luvun 12 §:ssä. Alle 15-vuotiaana

⁴⁰ Launiala 2021, s. 144

⁴¹ HE 14/1985 vp, s. 50 ja 52 sekä HE 222/2010, s. 245 ja 194. Kummassakin hallituksen esityksessä kohtuuttoman vangitsemisen kiellon perustelujen yhteydessä on viitattu kohtuuttoman pidättämisen kiellon perusteluihin.

⁴² Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 226, sekä Fredman ym. 2020, s. 792.

⁴³ HE 252/2016 vp, s. 4.

⁴⁴ Ks. PKL 2:11 ja PKL 2:12.

⁴⁵ Fredman ym. 2020, s. 793. Kiinniottamisen ja pidättämisen enimmäiskestoajoista ks. PKL 2:1.3, PKL 2:7.1 sekä PKL 3:4. Kohtuuttoman vangitsemisen kiellon osalta ks. PKL 2:13. Myös esimerkiksi KKO:n ja EIT:n ratkaisukäytännössä on todettu, että tutkintavankeus ei voi kestää kohtuuttoman pitkään, vaikka tarkkaa kohtuuttomuuden rajaa onkin vaikea määritellä. Ks. Halijoki 2001, s. 206–207 ja 209–210. Tutkintavankeuden pituuden kohtuullisuuden arvioinnin yksityiskohtaisempi tarkastelu jätetään kuitenkin tutkielman rajauksen ulkopuolelle.

tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa vangita (PKL 2:11.4), ja alle 18-vuotiaan epäillyn tai tuomitun voi vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna vain, jos siihen on painavat syyt (PKL 2:11.5 (323/2019) ja PKL 2:12.2 (323/2019)).

Vaikka tutkielmassa ei ole tarkoitus sisällyttää pidättämistä tässä yksityiskohtaisemmin selostettavien pakkokeinojen joukkoon, vangitsemisperusteiden selostaminen edellyttää kuitenkin pidättämisen edellytyksien selostamista. Tämä johtuu siitä, että PKL 2:11:n 1 ja 2 momentissa säädetyn perusteella rikoksesta epäilty voidaan vangita PKL 2:5.1:ssä säädettyjen pidättämisen edellytysten mukaisesti. Kun henkilöä epäillään rikoksesta todennäköisin syin, vangitsemiselle ei ole asetettu muita edellytyksiä (PKL 2:11.1), mutta kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, vangitsemiselle on asetettu lisäksi se edellytys, että vangitsemisen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi oltava erittäin tärkeää (PKL 2:11.2). Edellytetyt todennäköisyystasot eroavat toisistaan jonkin verran. Halijoki on todennut, että todennäköiset syyt ovat käsillä silloin, kun epäiltyyn kohdistuvan rikosepäilyn tueksi on olemassa ”vahvat perusteet – – eikä mikään seikka puhu tätä epäilyä vastaan”. Halijoki on vastaavasti todennut syytä epäillä -perusteessa olevan kyse siitä, että ”on ollut aihetta” uskoa rikosepäilyyn, ”eikä mikään seikka puhu tätä epäilyä vastaan”.⁴⁶

PKL 2 luvun 5 §:n 1 momentin pidättämisen edellytykset on jaettu neljään kohtaan, joista kaksi ensimmäistä kohtaa on jaettu epäilystä rikoksesta säädetyn rangaistuksen mukaan. Epäilty saadaan pidättää ensinnäkin silloin, kun rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta (PKL 2:5.1:n 1 kohta). Kyse on tällöin niin sanotusta ylitörkeästä rikoksesta, jolloin pidättämiselle ei ole asetettu lisäedellytyksiä.⁴⁷ Kun rikoksesta on säädetty lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta, pidättämisen lisäedellytykseksi on asetettu se, että epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä pakoon lähtemistä tai muuta rikosprosessin karttamista, asian selvittämisen vaikeuttamista tai rikollisen toiminnan jatkamista (PKL 2:5.1:n 2 kohta). Näitä vaaroja on kutsuttu oikeuskirjallisuudessa pääsääntöisesti pakenemis-, sotkemis- ja jatkamisvaaraksi.⁴⁸

⁴⁶ Halijoki 2001, s. 220. Todennäköisyystasojen ja vastaavien näyttökysymysten yksityiskohtaisempi käsittely jää tutkielman rajauksen ulkopuolelle.

⁴⁷ HE 181/94 vp, s. 8. Ks. myös Launiala 2021, s. 148.

⁴⁸ Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 227, Fredman ym. 2020, s. 796 ja Launiala 2021, s. 149.

Epäilty on lisäksi mahdollista pidättää, kun hän on tuntematon ja kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitetaan taikka antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon (PKL 2:5.1:n 3 kohta), tai kun hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa rikosprosessia (PKL 2:5.1:n 4 kohta). Näitä pidättämisperusteita on mahdollista käyttää epäilystä rikoksesta säädetyn rangaistuksen pituudesta riippumatta. Kyseisiä pidättämisperusteita on kutsuttu oikeuskirjallisuudessa identifiointitarkoitukseksi ja kvalifioiduksi paonvaaraksi.⁴⁹ Kuten edellä on todettu, näitä PKL 2:5.1:ssä säädettyjä pidättämisen edellytyksiä sovelletaan myös rikoksesta epäillyn vangitsemisen yhteydessä. PKL 2:11.3 mahdollistaa vangitsemisen tietyin edellytyksin myös sellaisissa tilanteissa, kun henkilöä epäillään todennäköisin syin rikoksesta ja hänen luovuttamistaan Suomeen tullaan pyytämään. Tämä vangitsemisedellytys jää kuitenkin yksityiskohtaisemman tarkastelun ulkopuolelle tutkielman rajauksen vuoksi.

Myös rikosasiassa ehdottomaan vankeuteen tuomittu voidaan määrätä vangittavaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna. Tuomitun vangitsemistilanteet on jaettu eri kohtiin tuomitun rangaistuksen pituuden mukaisesti. Kun tuomittu rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta, vangitsemiselle ei ole asetettu muita lisäedellytyksiä. (PKL 2:12.1:n 1 kohta) Kun tuomittu rangaistus on vähemmän kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta vähintään yksi vuosi vankeutta, tuomittu voidaan vangita, kun käsillä on todennäköinen pakenemis- tai jatkamisvaara (PKL 2:12.1:n 2 kohta). Kun tuomittu rangaistus on vähemmän kuin yksi vuosi vankeutta, tuomittu voidaan vangita ensinnäkin edellä kuvattua kvalifioitua paonvaaraa vastaavassa tilanteessa taikka kun hänet on tuomittu yhdellä tai useammalla päätöksellä vankeusrangaistukseen useista lyhyin väliajoin suoritetuista rikoksista ja vangitseminen on tarpeen vakavuusasteeltaan samanlaisen rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi (PKL 2:12.1:n 3). Jälkimmäistä 3 kohdan tuomitun vangitsemisperustetta on oikeuskirjallisuudessa kuvattu vangitsemiseksi rikoskierteen katkaisemista varten.⁵⁰

2.5 Matkustuskielto

Matkustuskielto on rikoksesta epäillyn näkökulmasta huomattavasti lievempi pakkokeino vangitsemiseen verrattuna. Siinä missä vangitseminen riistää epäillyltä vapauden,

⁴⁹ Halijoki 2001, s. 215, Tolvanen – Kukkonen 2011, s. 227 ja Fredman ym. 2020, s. 780–781.

⁵⁰ Halijoki 2001, s. 217 ja Fredman ym. 2020, s. 800–801.

matkustuskiellolla ainoastaan rajoitetaan tämän liikkumista. Matkustuskieltoa on mahdollista käyttää rikosprosessin kaikissa vaiheissa vangitsemisen edellytyksiä läheisesti vastaavissa tilanteissa eli karttamis-, jatkamis- tai vaikeuttamisvaaran torjumiseksi.⁵¹ Matkustuskiellon on katsottu olevan lain esitöissä vangitsemisen vaihtoehto erityisesti tilanteissa, joissa vapaudenriisto voi olla kohtuuton esimerkiksi käytettäessä pakkokeinoa nuoreen henkilöön.⁵²

Pidättämisen tai vangitsemisen sijasta määrättävän matkustuskiellon edellytyksenä on ensinnäkin se, että henkilöä epäillään todennäköisin syin rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta. Lisäksi edellytetään, että epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä karttamisvaaraa, sotkemisvaaraa tai jatkamisvaaraa edellä käsiteltyjä vangitsemisen edellytyksiä vastaavalla tavalla. (PKL 5:1) Kun syyteasiassa annetaan ratkaisu, tuomioistuin voi määrätä vastaajan matkustuskieltoon tai hänelle määrätyn matkustuskiellon pidettäväksi edelleen voimassa vain, jos hänet tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Tuomioistuin voi määrätä matkustuskiellon myös oma-aloitteisesti vangitsemisen sijasta. (PKL 5:9.3 (101/2018))

Tuomioistuimelle on lisäksi asetettu erillinen velvollisuus harkita vangitsemisvaatimusta sekä vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään, onko asiassa edellytyksiä määrätä vangittavaksi vaadittu vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon tai jäljempänä käsiteltävään tehostettuun matkustuskieltoon (PKL 5:4.3 (101/2018)). Launiala onkin todennut muun muassa kyseisen lainkohdan ja vähimmän haitan periaatteen perusteella, että tuomioistuimen on arvioitava matkustuskiellon soveltuvuus ja perusteltava johtopäätöksensä, mikäli matkustuskielto ei sovellu käsiteltävänä olevassa asiassa.⁵³

Matkustuskieltopäätöksessä on mahdollista asettaa kieltoon määrätylle erilaisia liikkumiseen, oleskeluun, yhteydenpitoon, viranomaiselle ilmoittautumiseen tai matkustusasiakirjan luovuttamiseen liittyviä velvoitteita ja rajoituksia (PKL 5:2.1 (112/2018)). Päätöksestä tulee ilmetä matkustuskiellon määräämisen perusteena oleva rikos, kiellon peruste, sisältö ja voimassaoloaika, seuraamukset kiellon rikkomisesta sekä asiaa koskeva muutoksenhakuoikeus (PKL 5:5.1 (101/2018)). Mikäli matkustuskieltoon määrätty henkilö

⁵¹ Fredman ym. 2020, s. 894.

⁵² HE 14/1985 vp, s. 44–45.

⁵³ Launiala 2021, s. 154.

rikkoo kieltoa tai pakenee, ryhtyy valmistelemaan pakoa, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa, hänet saadaan pidättää ja vangita, minkä lisäksi hänelle tuomittu täytäntöönpanokelpoinen ehdoton vankeusrangaistus saadaan panna heti täytäntöön (PKL 5:10). Toisin kuin jäljempänä käsiteltävää tutkinta-arestin rikkomista koskevissa säännöksissä, matkustuskiellon rikkomista koskevassa säännöksessä ei ole erikseen säädetty tilanteesta, jossa matkustuskiellon sisällön rikkomista voidaan pitää vakavuudeltaan lievänä.

Matkustuskieltoa koskevassa päätöksessä voidaan antaa lupa poistua siinä määrätyltä paikkakunnalta tai alueelta työssäkäyntiä varten tai muusta siihen rinnastettavasta syystä (PKL 5:2.2). Matkustuskiellon sisältöä voidaan myös muuttaa tärkeästä syystä tai olosuhteiden muuttuessa (PKL 5:5). Lisäksi pidättämiseen oikeutettu virkamies saa yksittäistapauksessa perustellusta syystä myöntää matkustuskieltoon määrätylle luvan vähäiseen poikkeamiseen matkustuskieltopäätöksessä määrätystä velvollisuudesta (PKL 5:6.1 (101/2018)). Velvoitteiden asettamista koskevien säännösten perusteella voidaan todeta, että vaikka matkustuskiellon tarkoituksena on rikosprossin turvaaminen esimerkiksi sotkemiselta tai pakenemiselta, matkustuskiellon määräämisen ja toteuttamisen yhteydessä on mahdollista pyrkiä ehkäisemään matkustuskieltoon määrätyn henkilökohtaisten olosuhteiden huonontumista, kuten työ- tai opiskelupaikan menetystä.

Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että matkustuskiellon rikkomisen seuraamuksia koskevan säännöksen sanamuodosta ja aiemmin selostetusta suhteellisuusperiaatteesta johtuen määräyksen lievän rikkomisen ei tulisi johtaa automaattiseen pidättämiseen tai vangitsemiseen, mutta se voi sen sijaan johtaa esimerkiksi kiellon sisällön ankaroitumiseen.⁵⁴ Tällä hetkellä säännöksessä ei kuitenkaan suoraan sallita kiellon sisällön muuttamista sen rikkomisen perusteella. Tämän perusteella jää epäselväksi, voidaanko esimerkiksi kiellon lievää, mutta toistuvaa rikkomista pitää sillä tavoin muuttuneina olosuhteina tai tärkeänä syynä, että kiellon sisältöä on mahdollista muuttaa.

Matkustuskieltoa voidaan pitää lähtökohtaisesti tarpeellisena vaihtoehtona vangitsemiselle muun muassa sen vuoksi, että sen käyttäminen mahdollistaa esimerkiksi vähemmän haitan periaatteen tarkoituksen toteutumisen. Matkustuskiellon aikana pakkokeinon kohteen menettelyä ja liikkumista ei kuitenkaan kyetä valvomaan ja rajoittamaan vastaavalla tavalla

⁵⁴ Fredman ym. 2020, s. 913.

kuin vangitsemisessa, mikäli tämä päättää esimerkiksi jatkaa rikollista toimintaa. Seuraavassa osiossa käsiteltävistä matkustuskiellon käyttämiseen ja rikkomiseen liittyvistä tilastoista on mahdollista havaita, että sen rikkominen on verrattain yleistä. Matkustuskieltoa onkin mahdollista pitää verrattain tehottomana pakkokeinona valvonnan puutteellisuuden vuoksi.

2.6 Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin säätämisen taustalla vaikuttaneista seikoista

Vangitsemiseen ja matkustuskieltoon liittyviä muutostarpeita sekä lainsäätäjän uusiin pakkokeinoihin liittyviä tavoitteita on käsitelty Oikeusministeriön vuoden 2016 julkaisemassa tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevassa mietinnössä, joka on laadittu hallituksen esityksen muotoon. Mietintöä onkin käytetty tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä koskevan hallituksen esityksen 252/2016 pohjana. Syinä sille, miksi lainsäätäjä on halunnut vangitsemisen ja matkustuskiellon rinnalle vaihtoehtoisia pakkokeinoja, voidaan pitää muun muassa matkustuskiellon uskottavuuden ja käyttöasteen lisäämistä sekä tutkintavankien määrän vähentämistä. Lainsäätäjä on lain esitöissä käsitellyt myös muun muassa vangitsemisen ongelmallisuutta sekä ihmisoikeusnäkökulmasta että vangitun elämäntilanteen näkökulmasta.⁵⁵

Matkustuskieltoa on pidetty mietinnössä sinänsä käyttökelpoisena muun muassa sen ansiosta, että sen yhteydessä asetettavia erityyppisiä velvollisuuksia yhdistelemällä voidaan pyrkiä torjumaan niin karttamis-, jatkamis- kuin vaikeuttamisvaaraa. Sitä on kuitenkin määrätty suhteellisen harvoin, minkä lisäksi näyttää siltä, että sitä rikottiin verrattain usein – esimerkiksi vuonna 2014 matkustuskielto on määrätty yhteensä 601 tapauksessa ja sitä on rikottu samana vuonna yhteensä 267 tapauksessa.⁵⁶ Vaikutelmaa matkustuskiellon tehottomuudesta ei sinänsä voi pitää yllättävänä, jos kiellon rikkomistapauksia on ollut lähes puolet matkustuskieltojen kokonaismäärästä. Lausunnossa onkin todettu, että yksi matkustuskieltoon liittyvä ongelma on resurssipulasta johtuva matkustuskieltoon määrätyille asetettujen velvoitteiden valvonnan vähäisyys, jonka vuoksi edellä mainittujen vaarojen torjuminen ei ole kovin tehokasta.⁵⁷

⁵⁵ OMML 5/2016, s. 16, 59 ja 70.

⁵⁶ OMML 5/2016, s. 56.

⁵⁷ OMML 5/2016, s. 56.

Lainsäätäjän tarkoituksena on ollut myös pyrkiä vähentämään niitä haittavaikutuksia, joita tutkintavankeus väistämättä aiheuttaa. Lainsäätäjä on todennut tällaisten vaikutuksen käsittävän muun muassa työ- tai opiskelupaikan menetyksen, asunnon menetyksen sekä sen, että sosiaalisten suhteiden ja perhesuhteiden ylläpito muodostuu hankalammaksi.

Vapaudenmenetykseen verrattuna lievempi liikkumisvapauden rajoittaminen sujuvoittaa myös puolustuksen järjestämistä epäillyn näkökulmasta. Lainsäätäjä on pitänyt erityisesti nuorten rikoksenteekijöiden uusimisriskiä vähentävänä tekijänä sitä, että uusia pakkokeinoja käyttämällä vähennetään rikolliseen elämään ajautumisen riskiä.⁵⁸ Vangitsemistarpeen vähenemisen osalta on arvioitu, että päivittäisten tutkintavankien määrä vähenisi ainakin 10–15:llä uusien pakkokeinojen käyttöönoton myötä.⁵⁹

Yksi uusien pakkokeinojen säätämisen taustalla vaikuttanut tekijä on ollut lainsäätäjän pyrkimys luoda tutkintavankeudelle vaihtoehtoja eri kansainvälisten suositusten mukaisesti. Lainsäätäjä on huomioinut suosituksia muun muassa siltä osin kuin niissä on kehoitettu huolehtimaan siitä, että vankeuden käyttämiselle on riittävästi vaihtoehtoisia keinoja rikosprosessin kaikissa vaiheissa vankien määrän vähentämiseksi ja että tutkintavankeutta pidetään vasta viimesijaisena keinona.⁶⁰ Tavoitteena on edelleen ollut pyrkiä siihen, että muussa EU:n jäsenvaltiossa asuva rikoksesta epäilty ei joutuisi eriarvoiseen tilanteeseen asuinvaltionsa vuoksi, vaan tavanomaisesti käytetyn tutkintavankeuden sijasta epäilty voitaisiin siirtää asuinvaltionsa eurooppalaista valvontamääräystä koskevan puitepäätöksen (2009/829/YOS) mukaisella tavalla.⁶¹

Uusien pakkokeinojen säätämisen taustalla olevia tavoitteita ja pyrkimyksiä, kuten esimerkiksi vangitsemisesta yksilölle ja yhteiskunnalle aiheutuvien haittojen vähentämistä, voidaan pitää kunnioitettavina. Erityisesti eri kansainvälisten toimielinten antamat suositukset ja päätöslauselmat huomioiden voidaan kuitenkin kysyä, miksi tutkintavankeuden vaihtoehtoja ei ole selvitelty intensiivisemmin jo aiemmin. Syynä tälle voi olla esimerkiksi lukuisista eri lainsäädäntöhankkeista johtuvat rajalliset resurssit ja niiden kohdistamisen tarve.

⁵⁸ OMML 5/2016, s. 70.

⁵⁹ OMML 5/2016, s. 66.

⁶⁰ OMML 5/2016, s. 37–40. Varsinaisten suositusten osalta ks. esim. YK:n päätöslauselma 45/110, kohdat 1.5 ja 2.1, sekä Euroopan neuvoston suositus Rec(2006)13, kohdat 3.[1] ja 4.

⁶¹ OMML 5/2016, s. 40, 66 ja 70. Kyseisen puitepäätöksen ja eurooppalaisen valvontamääräyksen sisällön tarkastelu jää tutkielman rajauksen ulkopuolelle.

Tutkintavankeuden vaihtoehtojen tarkempi selvittäminen ja vaihtoehtoista säätäminen on saatettu mahdollisesti kokea tarkoituksenmukaiseksi vasta, kun tutkintavankeutta koskevaa lainsäädäntöä on muutenkin ollut muutenkin tarpeen tarkastella laajemmin.⁶²

⁶² Tutkintavankeuden vaihtoehtoja selvittäneen työryhmän tehtävänä on ollut lisäksi selvittää muun muassa tutkintavankien säilyttämistehtävän siirtämistä sekä vanginkuljetukseen liittyvää optimointia ja tehtäväjakoja. Työryhmän tehtävistä ks. OMMML 5/2016, s. 7.

3 Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin sisällöstä, käytöstä ja käytännöstä

3.1 Uusien pakkokeinojen luonne ja käyttöala

Vuonna 2019 sovellettavaksi tulleet tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti ovat hyvin tuoreita ja ainutlaatuisia pakkokeinoja muuhun pakkokeinolainsäädäntöön nähden. Kuten edellä on todettu, kyseiset pakkokeinot on säädetty teknisin välinein valvotuiksi vangitsemisen ja matkustuskiellon vaihtoehtoiksi niin, että niiden on tarkoitettu sijoittua ankaruudeltaan kyseisten pakkokeinojen väliin. Varsinaisessa teknisten välineiden avulla suoritettussa henkilöön kohdistuvassa valvonnassa ei ole sinänsä mitään uutta. Esimerkiksi yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain (400/2015) 9 luvussa säädetään ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavasta valvontarangaistuksesta, jonka suorittamista valvotaan saman luvun 41 §:n 1 momentin mukaan teknisin välinein.⁶³ Myös valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 7 §:ssä säädetään koevapauteen sijoitetun ja tämän rangaistusajan suunnitelman noudattamisen valvonnasta teknisten välineiden avulla.⁶⁴ Vaikka tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin pakkokeinojen tarkoituksena on ollut lain esitöissä lausutun mukaan vangitsemisestä aiheutuvien haittojen vähentäminen, tehostetulla matkustuskiellolla ja tutkinta-arestilla kajotaan edelleen väistämättä pakkokeinon kohteen perusoikeuksiin. Varsinaisen vangitsemisen kaltaisen vapauden kokonaisvaltaisen riistämisen sijasta uusilla pakkokeinoilla rajoitetaan lain esitöiden mukaan pääosin pakkokeinon kohteen perustuslain 7 §:ssä suojattua henkilökohtaista vapautta sekä 9 §:ssä suojattua liikkumisvapautta.⁶⁵

Pakkokeinoihin tai seuraamuksiin liittyvien velvoitteiden valvonta teknisin välinein verrattuna olosuhteisiin, joissa henkilölle asetettuja velvoitteita ei valvota sähköisesti, voi olla huomattavan erilaista valvonnan kohteen ja pakkokeinojen tai seuraamusten tehokkuuden ja

⁶³ Valvontarangaistuksessa on kyse ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittavasta rangaistuksesta, jonka suorittamista valvotaan muun muassa teknisin välinein. Valvontarangaistukseen tuomitulla on velvollisuus muun muassa pysyä asunnossaan tai muussa sopivassa paikassa ja osallistua hänelle määrättyyn toimintaan. (L yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 9:41)

⁶⁴ Valvotussa koevapaudessa vapautetaan ehdotonta vankeusrangaistusta suorittava vanki suunnitelmallisesti ja asteittaisesti. Tavoitteena on ylläpitää ja edistää vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan. Koevapauteen sijoitetulle asetetaan edellä kuvattua valvontarangaistusta vastaavalla tavalla velvollisuus muun muassa pysyä asunnossaan ja osallistua hänelle määrättyyn toimintaan. (L valvotusta koevapaudesta 2 §)

⁶⁵ HE 252/2016 vp, s. 52.

vaikutusten näkökulmasta. Esimerkiksi *Danielsson ja Mäkipää* ovat vuonna 2012 julkaistussa sähköistä valvontaa koskevassa kansainvälisiin tutkimuksiin kohdistuneessa systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessaan todenneet, että seuraamukseen tai pakkokeinoon yhdistetty sähköinen valvonta voi tietyissä tilanteissa ehkäistä varsinaisen seuraamuksen ehtojen rikkomisen lisäksi myös uusintarikollisuutta.⁶⁶ Tällaisessa asetelmassa on huomattava, että muiden valtioiden rangaistus- tai pakkokeinojärjestelmän erilaisuuden vuoksi kyseisten tutkimusten johtopäätökset eivät välttämättä päde sellaisenaan suhteessa vastaaviin suomalaisiin järjestelmiin. Tämä seikka on kuitenkin otettu katsauksessa huomioon niin, että tutkimus oli tehty Suomessa käytettyjä tai suunniteltuja sähköisen valvonnan käyttötapoja silmälläpitäen.⁶⁷

Koskinen on sosiaalityön pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut haastattelututkimuksen muodossa valvontarangaistuksen vaikutuksia siihen tuomittujen näkökulmasta. Koskisen mukaan teknisin välinein valvottu valvontarangaistus vaikuttaa niitä suorittaviin henkilöihin usein eri tavoin, kuten muun muassa aikataulutetun päivärytmin, arjen rajoittumisen sekä harrastustoiminnan tai sosiaalisten suhteiden ylläpidon jonkinasteisen hankaloitumisen muodossa. Tutkielmaa varten haastatellut valvontarangaistusta suorittaneet henkilöt ovat pitäneet valvontarangaistusta pääosin kelpollisena ja joka tapauksessa vankeutta parempana seuraamuksena, jonka aikana esimerkiksi heidän elämäntapansa ovat saattaneet parantua. He ovat kuitenkin kohdanneet sen suorittamisen aikana erilaisia ongelmatilanteita liittyen muun muassa aikataulun kankeuteen, yksityisyyden vähenemiseen, tavanomaisten arjen toimintojen vaikeutumiseen tai jossain määrin epäyhdenmukaisena pidettyyn kohteluun poikkeamisluvan myöntämiskäytäntöjen osalta.⁶⁸

Edellä kuvatut tutkimukset eivät ole saumattomasti sovellettavissa tehostetun matkustuskieltoon ja tutkinta-arestiin ja niiden mahdollisiin vaikutuksiin kokonaisuudessaan. Kuitenkin koska valvontarangaistuksessa on kyse teknisin välinein valvotusta ja erilaisia velvoitteita sisältävästä seuraamuksesta, voidaan päätyä siihen, että sitä koskevaa haastattelututkimusta on mahdollista hyödyntää soveltuvin osin oletuksien tekemiseksi siitä,

⁶⁶ Danielsson – Mäkipää 2012, s. 11 ja 80–82.

⁶⁷ Danielsson – Mäkipää 2012, s. 11.

⁶⁸ Koskinen 2017, s. 29–31, 52–56, 63–64 ja 76–77.

millaista teknisin välinein valvottujen ja erilaisia velvoitteita sisältävien pakkokeinojen kohteena oleminen voi olla ja millaisia ongelmia niiden yhteydessä saatetaan kohdata.

Uusien pakkokeinojen käyttöala rikosprosessin aikana on jaettu niin, että tehostettu matkustuskielto voidaan määrätä esitutkinnan, syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin aikana, mutta ei enää siinä vaiheessa, kun tuomioistuin on ratkaissut asian. Tutkinta-aresti on puolestaan mahdollista määrätä ainoastaan silloin, kun rikosasian vastaaja on pääasiaratkaisulla tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen, eli se voi olla voimassa vastaajan odottaessa rangaistuksen täytäntöönpanoa tai rikosasian mahdollisen muutoksenhakuvaiheen aikana.⁶⁹ Käytettävissä olevien pakkokeinojen valikoimassa ankaramman vangitsemisen sekä lievemmän perusmuotoisen matkustuskiellon väliin sijoittuu näin ollen vain jompikumpi uusista pakkokeinoista rikosprosessin vaiheesta riippuen.⁷⁰ Rikoslain 6 luvun (515/2003) 13 §:n (102/2018) 1 momentin mukaan kummankin uuden pakkokeinon suoritus aika vähennetään pakkokeinon kohteelle tuomittavasta määräaikaisesta vankeusrangaistuksesta siten, että kaksi täyttä vapaudenrajoituspäivää vastaa yhtä päivää vankeutta.

Oikeuskirjallisuudessa on lausuttu, että tutkinta-aresti tarkoittaisi tuomitun ehdottoman rangaistuksen suorittamista kotona teknisen välinein valvottuna.⁷¹ Tätä kannanottoa voidaan pitää ainakin voimassa olevaan lainsäädäntöön nähden virheellisenä. Toisin kuin esimerkiksi yhdyskuntaseuraamukseksi luokitellun valvontarangaistuksen kohdalla, tutkinta-arestia ei itsessään ole tarkoitettu rangaistusseuraamukseksi, vaan kyse on pakkokeinosta, jossa tutkinta-arestiin määrätty henkilö odottaa varsinaisen vankeusrangaistuksen toimeenpanoa.⁷²

⁶⁹ HE 252/2016 vp, s. 1, 28, 30, 37 ja 52.

⁷⁰ Ks. myös Rovaniemen hovioikeuden ratkaisu RHO 2020:1. Hovioikeus on lausunut kyseisessä ratkaisussa muun muassa tehostetun matkustuskiellon soveltuvuudesta tilanteesta, jossa vastaaja on tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Hovioikeus on ratkaisussaan todennut muun ohella, että lain esitöissä on ollut ”selvä lainsäätäjän tarkoitus siitä, että ehdottomaan vankeusrangaistuksen tuomitun osalta vangitsemista tai vangittuna pitämistä lievempänä pakkokeinona kysymykseen voivat tulla vain tutkinta-aresti ja perusmuotoinen matkustuskielto”. Hovioikeus on edelleen nimenomaisesti todennut, että ”ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittua [ei] voida määrätä tehostettuun matkustuskieltoon”.

⁷¹ Vuorenperä ym. 2021, s. 895.

⁷² Lähtökohtaisesti virheelliseksi todetun näkemyksen tueksi on kuitenkin mahdollista esittää ainakin se argumentti, että tutkinta-arestiin määrätty henkilö saattaa käytännössä päätyä suorittamaan hänelle tuomitun rangaistuksen kokonaisuudessaan tutkinta-arestin aikana. Tällainen tilanne on käsillä esimerkiksi silloin, kun tuomitulle määrätyn vankeusrangaistuksen pituutta alennetaan pitkään kestäneen muutoksenhakuvaiheen päätteeksi. Tämä saattaa johtaa siihen lopputulokseen, että tutkinta-arestissa suoritettu aika katsotaan

Tehostetusta matkustuskiellosta säädetään perusmuotoisen matkustuskiellon tapaan pakkokeinolain 5 luvussa. Sanotun luvun 11 §:ssä (101/2018) olevan viittaussäännöksen mukaan siltä osin kuin tehostetusta matkustuskiellosta ei ole erikseen säädetty, siihen sovelletaan, mitä samassa luvussa säädetään perusmuotoisesta matkustuskiellosta.⁷³ Tutkinta-arestia koskevat säännökset on puolestaan sijoitettu pakkokeinolain rikoksesta tuomitun vangitsemista koskevan 2 luvun 12 §:n jälkeen niin, että siitä säädetään saman luvun 12 a – 12 k §:ssä. Molempien pakkokeinojen käytöstä päättää tuomioistuin (PKL 2:12a (101/2018) sekä PKL 5:4). Kuten johdannossa on kerrottu, tutkielmassa on keskitytty olennaisimpiin tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskeviin säännöksiin, joista on säädetty pakkokeinolain 2 ja 5 luvuissa. Näin ollen esimerkiksi uusiin pakkokeinoihin liittyvät muutoksenhakumenettelyä koskevat säännökset on päätetty rajata tutkielman ulkopuolelle.

Lukijaa palvelee parhaiten se, että tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin sisältöä käydään läpi mahdollisimman johdonmukaisessa järjestyksessä, eli sääntelyn läpikäyminen esimerkiksi pykälien mukaisessa järjestyksessä ei aina ole tarkoituksenmukaista. Uusien pakkokeinojen sisältöä koskeva esitystapa onkin katsottu tarkoituksenmukaisimmaksi järjestää siten, että uusia pakkokeinoja koskevia säännöksiä ryhmitellään ja tarkastellaan järjestyksessä, jossa säännökset tulevat todennäköisimmin sovellettaviksi uutta pakkokeinoja koskevan asian ratkaisu- ja toimeenpanotilanteessa. Tällöin on järkevintä tarkastella ensin uusien pakkokeinojen edellytyksiä ja määräämistä koskevia säännöksiä ja tämän jälkeen siirtyä tarkastelemaan uusien pakkokeinojen toimeenpanoon ja toimeenpanon aikana mahdollisesti esiin nousevia tilanteita koskevia säännöksiä.

Tarkastelun kohteena olevat uusia pakkokeinoja koskevat säännökset on näin ollen systematisoitu niin, että ne on jaoteltu säännösten todennäköisen soveltamisjärjestyksen mukaisesti kolmeen yläkategoriaan: 1) edellytyksiä koskeviin säännöksiin, 2) päätöstä tai ratkaisua koskeviin säännöksiin sekä 3) päätöksen tai ratkaisun toimeenpanoa koskeviin säännöksiin. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluu nimensä mukaisesti uusien pakkokeinojen

vankeusrangaistuksen täydeksi suorittamiseksi RL 6:13.1:n nojalla. Tällainen lopputulos ei kuitenkaan vastaa lainsäätäjän ilmaisemaa tarkoitusta tutkinta-arestista, eikä hypoteettisesta käytännön lopputuloksesta voida katsoa johtuvan sitä, että tutkinta-arestiin määrääminen johtaisi aina koko rangaistuksen suorittamiseen kyseisen pakkokeinon toimeenpanon aikana.

⁷³ Ks. HE 252/2016 vp, s. 48, jossa on täsmennetty, miltä osin PKL 5 luvun perusmuotoista matkustuskieltoa koskevia pykäläiä sovelletaan tehostetun matkustuskiellon yhteydessä. Lainsäätäjä on kyseisessä kohdassa lausunut, että tehostetun matkustuskiellon yhteydessä sovellettavaksi tulee saman luvun matkustuskiellon sisältöä koskeva 2 §, passin myöntämiskielloa koskeva 3 §, matkustuskiellon päättämisen muuttamista koskeva 7 §, matkustuskiellon rikkomisen seuraamuksia koskeva 10 § ja muutoksenhakua koskeva 12 §.

käyttöalaa ja varsinaisia edellytyksiä koskevat säännökset sekä asiassa esitettävää selvitystä koskevat säännökset. Toiseen kategoriaan kuuluu päätöksen tai ratkaisun sisältöä ja siinä asetettavia velvollisuuksia koskevat säännökset. Kolmanteen ja viimeiseen kategoriaan kuuluu päätöksen tai ratkaisun toimenpanoa koskevan ajanjakson kannalta relevantit säännökset, jotka koskevat muun muassa tiedoksiantoa sekä velvoitteiden muuttamis- ja rikkomistilanteita.

Alla olevassa taulukossa on lueteltu edellä esitetyn jaottelun mukaisesti tutkielman kannalta relevantit ja tarkastelun kohteena olevat uusia pakkokeinoja koskevat säännökset. Kunkin säännöksen kohdalla on mainittu, mistä lainkohdasta tai lainkohdista säännöksen tai säännösten sisältö ilmenee. Seuraavissa alaluvuissa tarkastellaan uusien pakkokeinojen sisältöä edellä kuvatun sekä alla olevasta taulukosta ilmenevän jaottelun perusteella. Tarkastelussa on pyritty keskittymään sellaisiin uusien pakkokeinojen tärkeimpiin säännöksiin, joissa on katsottu olevan ilmeisimpiä ongelmia niiden tulkinnan tai toimivuuden osalta. Tarkastelussa jätetään vähemmälle huomiolle ne säännökset, joita taulukossa ei ole mainittu erikseen. Myös tehostetun matkustuskiellon kumoamista koskevat säännökset on päätetty jättää tarkastelun ulkopuolelle.

Taulukko 1. Tutkielmassa pääosin tarkasteltavat tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin säännökset ja niitä vastaavat lainkohdat⁷⁴

Säännös	Tehostettu matkustuskielto (PKL 5 luku)	Tutkinta-aresti (PKL 2 luku)
Pakkokeinon käyttöalaa koskevat edellytykset	1 a § 1 mom.	12 a § 1 mom.
Pakkokeinon määräämistä koskevat edellytykset	1 a § 2 mom.	12 a § 2 mom.
Asiassa esitettävä selvitys	1 a § 3 mom.	12 a § 3 mom.
Päätöksen tai ratkaisun sisältö	5 §:n 1–2 mom.	12 c §:n 1 mom.
Pakkokeinon kohteen velvoitteet	2 § sekä 2 a §	12 b § sekä 12 g §
Päätöksen tai ratkaisun tiedoksianto	5 §:n 3 mom.	12 c §:n 2 mom.
Velvoitteiden muuttaminen ja niistä poikkeaminen	6 § sekä 7 §	12 h §
Velvoitteiden rikkomisen seuraamukset	10 §	12 i §

⁷⁴ Taulukossa mainittuja lainkohtia koskevat muutossäädökset on jätetty tässä yhteydessä mainitsematta, jotta taulukon ulkoasu pysyisi selkeänä. Säädosmuutokset on mainittu joko edellä tai jäljempänä uusien pakkokeinojen sisällön tarkastelun yhteydessä.

3.2 Uusien pakkokeinojen sisältö

3.2.1 Uusien pakkokeinojen käyttöala, niiden edellytykset ja asiassa esitettävä selvitys

Vaikka uudet pakkokeinot on tarkoitettu käytettäväksi rikosprosessin eri vaiheissa ja ne tämän vuoksi luonnollisesti eroavat toisistaan jonkin verran, niitä koskevassa sääntelyssä on kuitenkin runsaasti samankaltaisuuksia. Tällaisia eroja ja yhtäläisyyksiä on havaittavissa jo uusien pakkokeinojen edellytyksistä alkaen niin, että molempien pakkokeinojen edellytyksistä on säädetty osittain samankaltaisesti. Uusien pakkokeinojen edellytyksiä koskevissa säännöksissä säädetään ensinnäkin siitä käyttöalasta, jolloin jompaakumpaa uusista pakkokeinoista voidaan käyttää, sekä varsinaisista pakkokeinon käytön edellytyksistä.

Tehostetun matkustuskiellon edellytyksistä säädetään PKL 5 luvun 1 a §:ssä (101/2018) ja tutkinta-arestin edellytyksistä puolestaan PKL 2 luvun 12 a §:ssä. Rikoksesta epäiltyä koskeva tehostettu matkustuskielto tulee harkittavaksi silloin, kun tuomioistuimien katsoo matkustuskiellon olevan riittämätön vaihtoehto 1 §:n 1 momentissa tarkoitettua vaaran torjumiseksi (PKL 5:1a.1) ja kun rikoksesta säädetty ankaran rangaistus on vähintään yksi vuosi vankeutta (PKL 5:1a.2:n 1 kohta). Lain esitöissä on edelleen todettu, että tehostettu matkustuskielto on tarkoitettu toissijaiseksi vaihtoehdoksi perusmuotoiseen matkustuskieltoon nähden.⁷⁵ Tehostettu matkustuskielto on siis mahdollista määrätä vain PKL 5:1.1:ssä mainituissa tilanteissa, eli pakenemis-, karttamis- ja sotkemisvaaran aikana.

Rikoksesta ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun määrääminen tutkinta-arestiin tulee harkittavaksi silloin, kun kyse on saman luvun tuomitun vangitsemisen edellytyksiä koskevan 12 §:n 1 momentin 2 tai 3 kohdan mukaisesta tilanteesta ja jos perusmuotoinen matkustuskielto on riittämätön pakkokeino (PKL 2:12a.1). Tutkinta-aresti toimeenpannaan tuomitun asunnossa tai muussa soveltuvassa paikassa (PKL 2:12a.4). Koska lainsäätäjällä ei ole sisällyttänyt tutkinta-arestin edellytysten joukkoon PKL 2 luvun 12 §:n 1 momentin mukaista tilannetta eli sitä, että tuomittu rangaistus on vähintään kahden vuoden pituinen, tutkinta-aresti voidaan määrätä ainoastaan alle kahden vuoden pituisen ehdottoman vankeusrangaistuksen yhteydessä. Tutkinta-arestin edellytykset on näin ollen kytketty suhteellisen tiukasti rajattuihin vangitsemisperusteisiin, mikä supistaa kyseisen pakkokeinon

⁷⁵ HE 252/2016 vp, s. 45.

käyttöalaa huomattavasti. On huomattava, että tehostetussa matkustuskiellossa ei ole vastaavaa ylärajaa epäilyistä rikoksesta säädetylle ankarimmalle rangaistukselle. Myöskään tutkinta-arestia lievempänä vaihtoehtona olevan perusmuotoisen matkustuskiellon määrittämiselle ei ole asetettu vastaavaa ylärajaa.

Edellä on käsitelty ainoastaan niitä tilanteita, jolloin jompikumpi uusista pakkokeinoista tulee harkittavaksi. Varsinaiselle uusien pakkokeinon käytölle on lisäksi asetettu edellytyksiä, jotka liittyvät muun muassa pakkokeinon kohteen suostumukseen sekä mahdollisuuksiin suoriutua uusia pakkokeinoja koskevista velvoitteista. Sekä tehostetun matkustuskiellon että tutkinta-arestin määrääminen edellyttää lisäksi, että pakkokeinon kohteena oleva henkilö suostuu pakkokeinon toimenpanoon, sitoutuu noudattamaan pakkokeinoa koskevassa päätöksessä tai ratkaisussa asetettuja velvollisuuksia ja että tämän henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa hänelle asetettavia velvollisuuksia (PKL 2:12a.2 ja PKL 5:1a.2:n 2 ja 3 kohdat).

Pelkästään epäillyn tai tuomitun suostumus pakkokeinon käyttämiseen sekä tämän sitoumus noudattaa pakkokeinoon liittyviä velvollisuuksia eivät siis itsessään riitä pakkokeinon määräämiseen, vaan asiaa käsittelevän tuomioistuimen on saatava riittävä sekä riittävän vakuuttava selvitys siitä, että hän tulee suoriutumaan hänelle asetettavista velvoitteista. Tutkinta-arestin määräämistä koskevan säännöksen perusteluissa on edelleen todettu, että tuomioistuimen tulisi tutkinta-arestin määräämiseen liittyvän harkinnan yhteydessä ottaa huomioon muun muassa vastaajan tutkintavankeudessa viettämä aika, hänelle vapaudenmenetyksestä aiheutuvat vaikutukset sekä PKL 2:13:ssa säädetty kohtuuttoman vangitsemisen kieltö.⁷⁶

Myös käsittelyn yhteydessä esitettävästä selvityksestä on säädetty samansuuntaisesti kummankin uuden pakkokeinon edellytysten yhteydessä. Tuomioistuimen on harkitessaan pakkokeinon määräämistä otettava huomioon käsittelyn yhteydessä esitetty selvitys ensinnäkin epäillyn tai tuomitun henkilökohtaisista olosuhteista ja muista vastaavista seikoista, toiseksi tämän asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan soveltuvuudesta pakkokeinon toimeenpanoon sekä kolmanneksi tämän tarpeesta liikkua asunnon tai muun asumiseen soveltuvan paikan ulkopuolella (PKL 2:12a.3 ja PKL 5:1a.3). Esitettävän

⁷⁶ HE 252/2016 vp, s. 39.

selvityksen sisältöä ja esittämistapaa on täsmennetty säännöksiä koskevissa perusteluissa. Lainsäätäjä on todennut tutkinta-arestin edellytyksiä koskevan säännöksen perusteluissa, että esimerkiksi selvitykseksi asumisolosuhteista riittää kirjallinen vuokrasopimus.⁷⁷ Tutkinta-arestin määräämistä koskevan selvityksen esittämistavan osalta on tarpeen mainita vielä, että vaikka lainsäätäjä on asettanut selvityksen kirjallisen esittämistavan pääsäännöksi, se voi tarvittaessa olla myös suullista.⁷⁸ Tehostettua matkustuskieltoa koskevien säännösten esitöissä ei ole vastaavaa mainintaa. Laissa ei ole säädetty yksityiskohtaisemmin siitä, mikä taho on vastuussa selvityksen laatimisesta ja sen esittämisestä. Kun uusia pakkokeinoja koskeva ensimmäinen hallituksen esitys on ollut käsiteltävänä lakivaliokunnassa, käsittelyn yhteydessä on ehdotettu, että selvityksen hankkimisesta ja esittämisestä vastaisi Rikosseuraamuslaitos. Oikeusministeriön edustaja on kuitenkin todennut, että tällöin uuden pakkokeinon määräämistä koskeva menettely hidastuisi selvityksen hankkimiseen kuluvan ajan vuoksi.⁷⁹

3.2.2 Päätöksen tai ratkaisun sisältö ja siinä asetettavat velvoitteet

Kuten uusien pakkokeinojen määräämisen edellytysten sekä asiassa esitettävän selvityksen osalta, myös tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin määräämistä koskevan ratkaisun osalta on säädetty osittain samansuuntaisesti. Tehostettua matkustuskieltoa koskevan päätöksen sisältö vastaa sisällöltään lähtökohtaisesti sitä, mitä perusmuotoisen matkustuskiellon päätöksestä on säädetty PKL 5 luvun 5 §:n 1 momentissa. Tehostetusta matkustuskieltoa koskevasta päätöksestä on kuitenkin käytävä lisäksi ilmi tekninen valvontatapa, mahdollisen asunnossa pysymisen veloitteen tuntimäärä ja ajoittuminen sekä asumiseen soveltuvan paikan osoitetiedot (PKL 5:5.2).

Tehostettuun matkustuskieltoon määrätylle henkilölle voidaan ensinnäkin asettaa PKL 5:11:n viittaussäännöksen nojalla samoja harkinnanvaraisia velvoitteita kuin mitä perusmuotoista matkustuskieltoa koskevassa päätöksessä voidaan asettaa. Näitä velvoitteita on käyty läpi edellä perusmuotoista matkustuskieltoa koskevassa alaluvussa. Tutkinta-arestia koskevassa ratkaisussa asetettavista harkinnanvaraisista velvoitteista on säädetty samansuuntaisesti PKL 2 luvun 12 b §:n (101/2018) 3 momentissa, mutta ne kuitenkin eroavat jonkin verran

⁷⁷ Ks. HE 252/2016 vp, s. 38–39 ja 45–46.

⁷⁸ HE 252/2016 vp, s. 38.

⁷⁹ OM 1/61/2014, s. 2–3.

perusmuotoisessa matkustuskieltopäätöksessä asetettavista velvoitteista. Tutkinta-arestiin määrätty voidaan esimerkiksi velvoittaa pitämään yhteyttä tai luovuttamaan matkustusasiakirjansa Rikosseuraamuslaitokselle poliisiin tai Rajavartiolaitoksen sijaan. Lisäksi tällaisen henkilön velvollisuus olla tietyssä paikassa tavattavissa tiettyinä aikoina ei koske asuntoa vaan työ- tai opiskelupaikkaa. (PKL 2:12b.3:n 3, 4 ja 7 kohdat)

Toisin kuin tehostettu matkustuskielto, tutkinta-aresti sisältää myös sellaisia PKL 2 luvun 12 g §:ssä (101/2018) mainittuja yleisiä velvollisuuksia, joiden asettaminen ei ole harkinnanvaraista. Tutkinta-arestiin määrätyn tulee muun muassa olla välittömästi yhteydessä Rikosseuraamuslaitokseen tutkinta-arestin valvonnan järjestämiseksi, käsitellä valvontaan liittyviä teknisiä välineitä huolellisesti sekä pitää yhteyttä Rikosseuraamuslaitokseen sen määräämällä tavalla (PKL 2:12g.1).⁸⁰ Yhteydenpitotavoiksi on määritelty pykälän 2 momentissa valvontatapaaminen tai -käynti taikka puhelimitse tai muulla tavalla tapahtuva yhteydenpito. Lain esitöissä on täsmennetty, että valvontakäynnin yhteydessä ei ole tarkoitus mennä sisään tutkinta-arestiin määrätyn kotiin, vaan henkilö tulisi tavata kodin ulkopuolella sopivassa paikassa.⁸¹ Merkillepantavaa on, että tehostetun matkustuskiellon osalta ei ole säädetty vastaavaa pykälää yleisistä ja pakollisista velvollisuuksista.

Lain esitöissä on edelleen täsmennetty 12 g §:n 1 momentin 1 kohdan yhteydenottovelvollisuutta. Lainsäätäjä on tarkoittanut välittömällä yhteydenotolla sitä, että tutkinta-arestiin määrätyn henkilön tulisi olla tiedoksiantohetkestä viimeistään 2–3 päivän kuluessa yhteydessä Rikosseuraamuslaitokseen. Mikäli henkilö rikkoo yhteydenottovelvollisuutta eivätkä Rikosseuraamuslaitoksen yhteydenottoyritykset tuota tulosta henkilön tavoittamiseksi, lainsäätäjä on edelleen todennut, että Rikosseuraamuslaitoksen tulisi etsintäkuuluttaa hänet saman luvun 12 k §:ssä (509/2019) säädettyssä etsintäkuulutusmenettelyssä.⁸² Yhteydenottovelvollisuuden ja sen tehosteena olevan etsintäkuulutusmenettelyn säätäminen on katsottu lain esitöissä tarpeelliseksi, koska tutkinta-arestin toimeenpano alkaa sitä koskevan ratkaisun tiedoksiantoajankohdasta.⁸³

⁸⁰ PKL 2 luvun 12 g §:n 1 momentin 1 kohtaa on edelleen muutettu lailla 509/2019.

⁸¹ HE 252/2016 vp, s. 42.

⁸² HE 222/2018 vp, s. 24.

⁸³ HE 222/2018 vp, s. 12 ja 24–25.

Sekä tehostettua matkustuskieltoa että tutkinta-arestia koskevissa säännöksissä säädetään pakkokeinon kohteena olevalle henkilölle asetettavasta velvollisuudesta pysyä asunnossaan tai muussa asumiseen soveltuvassa paikassa. Velvoitteen asettaminen on säädetty tehostetun matkustuskiellon yhteydessä harkinnanvaraiseksi ja tutkinta-arestin yhteydessä puolestaan pakolliseksi. Asunnossa pysymisen velvoitteen tulee olla kestoaltaan vähintään 12 ja enintään 22 tuntia vuorokaudessa niin, että velvoite tulee pääsääntöisesti ajoittaa kello 21:n ja 6:n väliseksi ajaksi. Velvoitteen ajoittumisesta voidaan määrätä toisin välttämättömästä syystä, kuten pakkokeinon kohteena olevan henkilön työn tai opiskelun vuoksi. (PKL 2:12b ja PKL 5:2a (101/2018))

Lain esitöiden perusteella velvoitteen tuntimäärään ja sen ajoittumiseen liittyvällä liikkumavaralla pyritään mahdollistamaan esimerkiksi opiskelu taikka yö- tai vuorotyön tekeminen.⁸⁴ Velvoitteen ajoittaminen pidemmälle aikavälille saattaa kuitenkin olla hankalaa joidenkin työaikajärjestelyjen, kuten lainsäätäjän mainitseman vuorotyön tai esimerkiksi jaksotyön yhteydessä vuorojen pituuden tai vuorojen ajoittumisen huonon ennustettavuuden vuoksi.⁸⁵ Asunnossa pysymisvelvoitetta voidaan pitää selkeimpänä uusien pakkokeinojen ja perusmuotoisen matkustuskiellon välisenä erona. Kyseisen velvoitteen teknisten välineiden avulla suoritettu valvonta jäljempänä tarkemmin kuvatulla tavalla johtaa siihen, että pakkokeinon kohteen liikkumisvapaus rajoittuu lähtökohtaisesti selkeästi enemmän perusmuotoiseen matkustuskieltoon verrattuna. Tämän vuoksi uusien pakkokeinojen velvoitteita voidaan lähtökohtaisesti pitää selkeästi ankarampana ja pakkokeinon kohteen arkea rajoittavampina perusmuotoisen matkustuskiellon velvoitteisiin verrattuna.

3.2.3 Päätöksen tai ratkaisun tiedoksianto ja toimeenpano

Sekä tehostettua matkustuskieltoa koskevan päätöksen että tutkinta-arestia koskevan ratkaisun tiedoksiannon on tapahduttava oikeudenkäymiskaaren 11 luvun (690/1997) mukaista todisteellista tiedoksiantotapaa noudattaen, mikäli pakkokeinon kohteena oleva henkilö on vapaana eikä päätöstä tai ratkaisua anneta hänen läsnä ollessaan (PKL 2:12c.2 (509/2019))

⁸⁴ HE 252/2016 vp, s. 39 ja 47.

⁸⁵ Vuorotyön ja jaksotyön määritelmistä on säädetty työaikalaisissa (872/2019). Lain 6 §:n mukaan vuorotyössä vuorojen on vaihduttava säännöllisesti ja muututtava ennakolta sovituin ajanjaksoin. Lain 7 §:n mukaan jaksotyössä voidaan poiketa saman lain 5 §:ssä säädetystä säännöllisestä 8 enintään tunnin työajasta siten, että työaika on kuitenkin kahden viikon pituisena ajanjaksona enintään 80 tuntia tai kolmen viikon ajanjaksona enintään 120 tuntia.

sekä PKL 5:5.3 (509/2019)). OK 11 luvussa säädettyjä todisteellisia tiedoksiantokeinoja ovat sanotun luvun 3 §:n (1056/1991) 1 momentin (439/2018) 1 tai 2 kohdan mukainen todisteellinen postitiedoksianto tai 3 kohdan mukainen sähköinen viesti, 3 b §:n (439/2018) mukainen puhelintiedoksianto sekä 4 §:n (362/2010) mukainen haastemiestiedoksianto. Päätöksen tai ratkaisun tiedoksiannossa voi valittavasta tiedoksiantotavasta ja muista olosuhteista riippuen kuitenkin kulua jonkin verran aikaa, mikä edelleen viivästyttää käytettävän pakkokeinon toimeenpanoa.

Uusiin pakkokeinoihin liittyvästä teknisestä valvonnasta ja sen toimeenpanosta säädetään PKL 2 luvun 12 d §:ssä (101/2018). Tehostettuun matkustuskieltoon liittyvän teknisen valvonnan ja sen toimeenpanon osalta on viitattu samaan pykälään (PKL 5:11.2). Molempien uusien pakkokeinojen velvoitteiden täyttymistä on tarkoitettu valvoa pakkokeinon kohteena olevaan henkilöön kiinnitettävillä tai tämän haltuun annettavilla teknisillä välineillä niin, että ne eivät saa mahdollistaa PKL 10 luvun salaisiin pakkokeinoihin lukeutuvaa teknistä kuuntelua tai katselua (PKL 2:12d.1). Rikosseuraamuslaitos vastaa sekä varsinaisen tutkinta-arestin (PKL 2:12f (101/2018)) että tutkinta-arestiin ja tehostettuun matkustuskieltoon liittyvän teknisen valvonnan toimeenpanosta (PKL 2:12d.3). Lain esitöissä vahvistetaan, että tehostetun matkustuskiellon valvonnasta vastaa puolestaan poliisi.⁸⁶ Esitöiden perusteella voidaan myös todeta, että teknisessä valvonnassa on kyse uuden pakkokeinon kohteen sijainnin paikantamisesta.⁸⁷ On ilmeistä, että pelkästään tällaisella valvonnalla ei ole mahdollista havaita kaikkea mahdollisten velvoitteiden rikkomista, kuten esimerkiksi uuden pakkokeinon kohteen pyrkimystä olla yhteydessä muuhun rikosprosessin asianosaiseen.

3.2.4 Velvoitteiden muuttaminen ja niistä poikkeaminen

Kummankin uuden pakkokeinon sisältöä saadaan muuttaa olosuhteiden muuttumisen vuoksi tai tärkeästä syystä (PKL 2:12h.3 (101/2018) sekä PKL 5:7). Tutkinta-arestin muuttamista koskevan säännöksen esitöissä on todettu, että tällainen muuttunut olosuhde voisi olla esimerkiksi toisaalle muuttaminen.⁸⁸ Lainsäätäjä on edelleen todennut, että muuttamisesta

⁸⁶ HE 252/2016 vp, s. 31. Ks. myös HE 222/2018 vp, s. 25.

⁸⁷ HE 252/2016 vp, s. 27.

⁸⁸ HE 252/2016 vp, s. 43.

päättää tutkinta-arestin määrännyt tuomioistuimien.⁸⁹ Koska tehostetusta matkustuskiellosta päättäminen on säädetty tuomioistuimen tehtäväksi PKL 5:4:n nojalla, voidaan todeta, että tuomioistuimien päättää yhtä lailla tehostetun matkustuskieltopäätöksen muuttamisesta.

Mikäli tehostetun matkustuskiellon tai tutkinta-arestin määräämisen aikana olemassa olleet olosuhteet eivät ole muuttuneet pysyvästi, uuden pakkokeinon sisällön muuttamisen sijasta henkilölle voidaan myöntää pakkokeinoa koskeva poikkeuslupa. Poikkeusluvasta tehostetun matkustuskiellon osalta säädetään pakkokeinolain 5 luvun 6 §:ssä (101/2018) ja tutkinta-arestin osalta saman lain 2 luvun 12 h §:ssä (101/2018). Poikkeusluvalla tarkoitetaan kyseisten lainkohtien mukaan lupaa vähäiseen poikkeamiseen uutta pakkokeinoa koskevassa päätöksessä tai ratkaisussa asetetusta velvollisuudesta. Poikkeusluvasta päättää tuomioistuimen sijasta tehostetun matkustuskiellon osalta pidättämiseen oikeutettu virkamies tutkinnanjohtajaa mahdollisuuksien mukaan kuultuaan ja tutkinta-arestin osalta vankilan tai yhdyskuntaseuraamustoimiston yksikönpäällikkö. Mikäli poikkeuslupa evätään, pakkokeinon kohde voi kuitenkin saattaa asian tuomioistuimen käsiteltäväksi. (PKL 2:12h.1 (232/2022) sekä PKL 5:6)

Tutkinta-arestiin määrätylle henkilölle on lisäksi annettu mahdollisuus jättää noudattamatta hänelle määrättyä velvoitetta pakottavan tilanteen vuoksi. Pakkokeinolain 2 luvun 12 h §:n 2 momentin mukaan tutkinta-arestiin määrätty saa jättää noudattamatta hänelle määrättyä velvollisuutta, jos se on yksittäistapauksessa välttämätöntä tutkinta-arestiin määrätyn sairastumisen tai muun ennalta arvaamattoman ja pakottavan syyn vuoksi. Saman momentin mukaan tutkinta-arestiin määrätyn on tällöin viipymättä ilmoitettava asiasta Rikosseuraamuslaitokselle. Säännöksen perustelujen mukaan Rikosseuraamuslaitos harkitsee, onko kyseessä ollut hyväksyttävä syy niin, että sitä koskeva päätös voidaan tehdä ”olosuhteista riippuen – – ennen poikkeamista, poikkeamisen aikana tai jälkikäteen”.⁹⁰ Velvoitteiden muuttamista tai niistä poikkeamista koskevissa säännöksistä ei ilmene tarkemmin esimerkiksi lievän poikkeamisen tai varsinaisen muuttamisen eroa taikka sitä, millaisissa olosuhteissa omaehtoinen poikkeaminen tutkinta-arestin velvollisuuksista voidaan antaa anteeksi.

⁸⁹ HE 252/2016 vp, s. 43.

⁹⁰ HE 252/2016 vp, s. 43.

3.2.5 Velvoitteiden rikkominen

Tehostetun matkustuskiellon rikkomistilanteissa sovelletaan pakkokeinolain 5 luvun 11 §:n viittaussäännöksen perusteella saman luvun 10 §:ää. PKL 5:10 mahdollistaa näin ollen myös tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn henkilön pidättämisen ja vangitsemisen, jos hän rikkoo kieltoa taikka pakenee, ryhtyy valmistelemaan pakoa, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa. Tutkinta-arestin rikkomisesta on puolestaan säädetty pakkokeinolain 2 luvun 12 i §:ssä (509/2019) huomattavasti laajemmin ja yksityiskohtaisemmin matkustuskiellon rikkomista koskevaan säännökseen verrattuna.

Tutkinta-arestin rikkominen voi olla joko lievää, mistä säädetään pykälän 1 momentissa (232/2022), tai törkeää, mistä säädetään puolestaan pykälän 2 momentissa. Mikäli Rikosseuraamuslaitos toteaa tekemänsä selvityksen perusteella, että tutkinta-arestiin määrätty on rikkonut lievästi ja ilman 12 h §:n 2 momentissa tarkoitettua syytä hänelle asetettuja velvollisuuksia, Rikosseuraamus antaa hänelle kirjallisen varoituksen. (PKL 2:12i.1) Mikäli Rikosseuraamuslaitos tekemänsä selvityksen perusteella toteaa, että tutkinta-arestiin määrätty on kirjallisesta varoituksesta huolimatta tai muuten törkeästi rikkonut hänelle asetettuja velvollisuuksia, Rikosseuraamuslaitoksen on viipymättä ilmoitettava asiasta poliisille ja syyttäjälle. Näin on toimittava myös silloin, kun tutkinta-arestiin määrätty jatkaa rikollista toimintaa, pakenee tai ryhtyy valmistelemaan pakoa. Kun kyse on muusta kuin edellä kuvatusta lievästä rikkomustilanteesta tai kun tutkinta-arestiin määrätty jatkaa rikollista toimintaa, pakenee tai ryhtyy valmistelemaan pakoa, hänet saadaan pidättää ja vangita. (PKL 2:12i.2) Vaikka tutkinta-arestin rikkomisesta on säädetty perusmuotoisen matkustuskiellon rikkomista yksityiskohtaisemmin, kummankaan uuden pakkokeinon rikkomista koskevista säännöksistä ei kuitenkaan ilmene tarkalleen, miten vakavaa pakkokeinon kohteen menettelyn tulee olla, jotta tämän vangitseminen tulee harkittavaksi.

3.3 Uusien pakkokeinojen käyttöasteesta

Jotta tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin käyttöasteista olisi mahdollisimman ajantasaista tietoa, Rikosseuraamuslaitokselle on lähetetty tutkielman laatimisen yhteydessä tietopyyntö koskien niiden tähänastista käyttömäärää. Rikosseuraamuslaitos on toimittanut vastauksena taulukon, johon on tilastoitu kunkin Suomen alueen (pl. Ahvenanmaan) käräjäoikeuden määräämät tehostetut matkustuskiellot puolivuositain vuoden 2019 alusta

29.5.2022 asti. Alla olevassa taulukossa esitetään Rikosseuraamuksen vastauksena toimittamat tiedot tehostetun matkustuskiellon käyttömääristä.

Taulukko 2. Tehostetun matkustuskiellon käyttömäärät käräjäoikeuksittain⁹¹

Käräjäoikeus	2019	2020	2021	1.1.-29.5.2022
Etelä-Karjalan KO	2	1	3	0
Etelä-Pohjanmaan KO	5	2	1	0
Etelä-Savon KO	1	10	1	2
Helsingin KO	21	16	28	7
Itä-Uudenmaan KO	1	4	4	5
Kainuun KO	0	0	2	0
Kanta-Hämeen KO	0	1	0	0
Keski-Suomen KO	0	1	2	0
Kymenlaakson KO	2	3	10	1
Lapin KO	0	1	4	0
Länsi-Uudenmaan KO	8	17	7	2
Oulun KO	23	19	17	2
Pirkanmaan KO	0	4	2	1
Pohjanmaan KO	4	2	1	0
Pohjois-Karjalan KO	6	4	6	0
Pohjois-Savon KO	13	8	10	4
Päijät-Hämeen KO	3	7	12	1
Satakunnan KO	0	0	1	0
Varsinais-Suomen KO	6	8	12	2
Yhteensä	95	108	123	27

Yllä olevan tilaston perusteella on mahdollista havaita, että tehostettuja matkustuskieltoja on määrätty eri käräjäoikeuksissa hyvin vaihtelevasti. Esimerkiksi Helsingin ja Oulun käräjäoikeuksissa niitä on määrätty selkeästi eniten, kun taas Kanta-Hämeen ja Satakunnan käräjäoikeuksissa tehostettua matkustuskieltoa on määrätty 29.5.2022 mennessä ainoastaan yhden kerran. Tehostetun matkustuskiellon kehittämisen kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää saada selvitettyä, miksi kyseisen pakkokeinon käyttömäärät vaihtelevat niin voimakkaasti.

⁹¹ Rikosseuraamuslaitoksen sähköposti 2022. Taulukkoa on muokattu alkuperäisestä siten, että puolivuositteiset käyttömäärät on laskettu yhteen taulukon ulkoasun tiivistämiseksi ja selkiyttämiseksi.

Yksi tällainen selittävä tekijä saattaisi olla tuomiopiirin koko, joka selittäisi esimerkiksi sen, miten Helsingin kärjäoikeus on tehostetun matkustuskiellon käyttömäärien kärkipäässä. Kun tuomioistuimeen tulee vireille useampia käsiteltäviä pakkokeinoasioita, voidaan pitää luontevana, että tällöin myös vaihtoehtoisten pakkokeinojen käyttömäärä kasvaa. Kuitenkin Rekola on tarkastellessaan vastaavia tehostetun matkustuskiellon käyttömääriä koskevia tilastoja todennut, että käyttömäärissä olevat erot eivät selity ainakaan tuomiopiirin väestömäärällä. Rekola onkin kiinnittänyt huomiota siihen, että tuomiopiiriltään Suomen kolmanneksi suurimmassa Pirkanmaan kärjäoikeudessa tehostetun matkustuskiellon käyttömäärä on jäänyt hyvin alhaiseksi.⁹² Yllä esitetyn tilaston perusteella tehostettua matkustuskieltoa onkin määrätty yhteensä 7 kappaletta, joka on huomattavasti vähemmän esimerkiksi Helsingin ja Oulun kärjäoikeuksien vastaavaan määrään.

Tuomiopiirin väestömäärän tarkastelun ohella yksi sellainen näkökulma, jolla tehostetun matkustuskiellon suhteellista käyttömäärää ja niiden eroja eri kärjäoikeuksien välillä voi arvioida, on tarkastella niiden käyttömäärää yhdessä kärjäoikeuksissa ratkaistujen vangitsemisasioiden vuosittaisen kokonaismäärän kanssa. Tällä tavalla on mahdollista tarkastella, miten usein tehostettua matkustuskieltoa määrätään vangitsemisasiota koskevissa ratkaisuissa ja määrätäänkö kyseistä pakkokeinoa jossakin kärjäoikeudessa huomattavasti useammin tai harvemmin suhteessa ratkaisujen määrään. Seuraavaan taulukkoon on poimittu Tuomioistuinviraston ylläpitämästä asiamäärätilastosta kussakin kärjäoikeudessa ratkaistut vangitsemisasiat vuosien 2019–2021 aikana.⁹³

⁹² Rekola 2020, s. 29. Ks. myös Ratilainen– Saviniemi 2021, s. 12.

⁹³ PKL 5:1a:n sekä PKL 5:4:n perusteella tuomioistuin päättää tehostetusta matkustuskiellosta vangitsemisvaatimusta sekä vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään. Tämän vuoksi vuositilastoista poimittiin ainoastaan vangitsemisasioiden lukumäärät. Kuluvan vuoden 2022 osalta vastaavaa tilastoa ei ollut vielä saatavilla.

Taulukko 3. Ratkaistujen vangitsemisasioiden vuosittaiset kokonaismäärät käräjäoikeuksittain⁹⁴

Käräjäoikeus	2019	2020	2021	2019–2021
Etelä-Karjalan KO	63	40	23	126
Etelä-Pohjanmaan KO	91	121	78	290
Etelä-Savon KO	34	55	35	124
Helsingin KO	533	543	609	1685
Itä-Uudenmaan KO	238	229	202	669
Kainuun KO	17	12	18	47
Kanta-Hämeen KO	57	27	8	92
Keski-Suomen KO	130	96	74	300
Kymenlaakson KO	60	89	75	224
Lapin KO	84	79	64	227
Länsi-Uudenmaan KO	124	115	75	314
Oulun KO	178	172	162	512
Pirkanmaan KO	222	206	147	575
Pohjanmaan KO	110	100	70	280
Pohjois-Karjalan KO	80	83	67	230
Pohjois-Savon KO	94	108	106	308
Päijät-Hämeen KO	129	115	97	341
Satakunnan KO	65	84	41	190
Varsinais-Suomen KO	204	191	161	556
Yhteensä	2513	2465	2112	7090

Kun tehostetun matkustuskiellon käyttömäärät suhteutetaan koko vuoden aikana ratkaistuihin vangitsemisasioihin, tuloksena saadaan annettujen tehostettujen matkustuskieltopäätösten prosentuaalinen osuus vangitsemisasioiden kokonaismäärään nähden seuraavan taulukon mukaisesti. Taulukon viimeinen sarake kuvastaa tehostetun matkustuskiellon käyttömäärien ja ratkaistujen vangitsemisasioiden suhdetta vuosien 2019–2021 ajanjakson aikana.

⁹⁴ Tuomioistuinvirasto 2022.

Taulukko 4. Tehostetun matkustuskiellon käyttömäärien suhteellinen osuus ratkaistuista vangitsemisasiosta käräjäoikeuksittain

Käräjäoikeus	2019	2020	2021	2019–2021
Etelä-Karjalan KO	3,2 %	2,5 %	13,0 %	4,8 %
Etelä-Pohjanmaan KO	5,5 %	1,7 %	1,3 %	2,8 %
Etelä-Savon KO	2,9 %	18,2 %	2,9 %	9,7 %
Helsingin KO	3,9 %	2,9 %	4,6 %	3,9 %
Itä-Uudenmaan KO	0,4 %	1,7 %	2,0 %	1,3 %
Kainuun KO	0 %	0 %	11,1 %	4,3 %
Kanta-Hämeen KO	0 %	3,7 %	0 %	1,1 %
Keski-Suomen KO	0 %	1,0 %	2,7 %	1,0 %
Kymenlaakson KO	3,3 %	3,4 %	13,3 %	6,7 %
Lapin KO	0 %	1,3 %	6,3 %	2,2 %
Länsi-Uudenmaan KO	6,5 %	14,8 %	9,3 %	10,2 %
Oulun KO	12,9 %	11,0 %	10,5 %	11,5 %
Pirkanmaan KO	0 %	1,9 %	1,4 %	1,0 %
Pohjanmaan KO	3,6 %	2,0 %	1,4 %	2,5 %
Pohjois-Karjalan KO	7,5 %	4,8 %	9,0 %	7,0 %
Pohjois-Savon KO	13,8 %	7,4 %	9,4 %	10,1 %
Päijät-Hämeen KO	2,3 %	6,1 %	12,4 %	6,5 %
Satakunnan KO	0 %	0 %	2,4 %	0,5 %
Varsinais-Suomen KO	2,9 %	4,2 %	7,5 %	4,7 %

Jälkimmäistä taulukkoa tarkastelemalla voidaan havaita, että joissakin käräjäoikeuksissa tehostetun matkustuskiellon käytön suhteellinen osuus on huomattavasti suurempi muihin käräjäoikeuksiin verrattuna. Taulukon perusteella tehostettua matkustuskieltoa on määrätty vuosien 2019–2021 aikana suhteellisesti eniten Oulun (11,5 %), Länsi-Uudenmaan (10,2 %) ja Pohjois-Savon (10,1 %) käräjäoikeuksissa. Sitä on määrätty suhteellisesti vähiten taas Keski-Suomen (1 %), Pirkanmaan (1 %) ja Satakunnan (0,5 %) käräjäoikeuksissa. Rekola on arvioinut, että erojen taustalla on rikosprosessin asianosaisten ja tuomioistuinten erilaiset toimintakulttuurit.⁹⁵ Lähtökohtaisesti tällaista arviota voidaan pitää lähtökohtaisesti uskottavana arviona ottaen huomioon hänen oma kokemuksensa⁹⁶ poliisityöstä. Vaikka arvio vaikuttaakin uskottavalta, eri alueiden toimintatapojen eroavaisuudet eivät kuitenkaan saisi

⁹⁵ Rekola 2020, s. 29.

⁹⁶ Rekola 2020, s. 32.

johtaa siihen, että rikoksesta epäiltyjä kohdellaan eri tavalla eri tuomioistuimissa etenkin, kun kyse on niinkin vakavasta asiasta kuin henkilön vapauden riistämisestä tilanteessa, jossa lievemmän asteisen pakkokeinon käyttäminen saattaisi olla mahdollista.

Käyttömääriin liittyvää suhdelukua ei voida pitää täydellisen tarkkana, sillä ratkaistujen vangitsemisasioiden joukko sisältää väkisinkin sellaisia asioita, joissa tehostettua matkustuskieltoa ei ole ylipäänsä ollut mahdollista määrätä. Suhteellisia käyttömääriä ja erityisesti sen vaihtelevuuteen liittyviä havaintoja voidaan kuitenkin pitää riittävällä tavalla suuntaa antavina, että tehostetun matkustuskiellon käyttöä voidaan sen perusteella pitää hyvin vaihtelevana. Koska tehostetun matkustuskiellon suhteellinen käyttömäärä eri käräjäoikeuksien tuomiopiireissä vaihtelee edellä esitetyn taulukon perusteella huomattavan paljon, voidaan pitää ilmeisenä, että kyseisen pakkokeinon määräämisen edellytysten tulkintaan ja soveltamiseen ei ole lain yhdenmukaisen soveltamisen kannalta sujuvaa.

Rikosseuraamuslaitokselta on lisäksi ilmoitettu, että tutkinta-aresteja ei ole määrätty yhtäkään kappaletta 29.5.2022 mennessä.⁹⁷ Tätä tietoa voidaan pitää jossain määrin oudoksuttavana, sillä tutkinta-aresti on ollut käytössä olevien pakkokeinojen valikoimassa jo jonkin aikaa. Vaikka tutkinta-arestin edellytykset on todettu suhteellisen tiukoiksi, on merkillistä, että lähes kolmen ja puolen vuoden aikana ei ole ollut yhtäkään sellaista rikosasiaa, jossa tutkinta-arestin käyttäminen on katsottu sopivaksi pakkokeinoksi.

3.4 Uusien pakkokeinojen tulkinta- ja soveltamisongelmat viranomaisten näkökulmasta

3.4.1 Tehostetusta matkustuskiellosta saaduista kokemuksista

Kuten johdannossa on kerrottu, uusia pakkokeinoja koskevia tutkielmia on laadittu verrattain vähän. Tämän luvun tarkoituksena on käydä näitä aiemmin laadittuja tutkielmia läpi ja pyrkiä poimimaan niissä tehtyjä tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin juridisia ongelmia koskevia havaintoja. Kyseisiä havaintoja voi yhdessä edellä uusia pakkokeinoja koskevista säännöksistä tehtyjen havaintojen kanssa hyödyntää uusia pakkokeinoja koskevien pääasiallisten juridisten ongelmien poimimiseksi. Vaikka opinnäytetyöt ovat ohjepituuksiensa vuoksi suhteellisen suppeita eikä niissä ole tällöin edes mahdollista suorittaa esimerkiksi

⁹⁷ Rikosseuraamuslaitoksen sähköposti 2022.

hyvin laajoja haastatteluja, jo yksittäisiäkkin havaintoja voidaan pitää tämän tutkielman aihepiirin kannalta hyödyllisinä. Tarkasteltavissa opinnäytetöissä on käyty uusien pakkokeinojen ongelmia läpi tämän tutkielman lainopillista tiedonintressiä laajemmin niin, että niissä on käsitelty muun ohella esimerkiksi viranomaisten välisen tiedonkulun haasteita, käytettävissä olevien tietojärjestelmien kömpelyyttä, teknisten valvontalaitteiden toimivuudessa koettuja ongelmia sekä koulutuksen ja osaamisen puutetta.⁹⁸ Tällaisissa ongelmissa ei ole kyse sinänsä juridisista tulkintaongelmista, ja ne on tarkoitus rajata käsittelyn ulkopuolelle.

Tätä tutkielmaa laadittaessa on pystytty hyödyntämään kahta tehostettua matkustuskieltoa koskevaa opinnäytetyötä, joissa molemmissa on ollut haastatteluosiot, joiden avulla on saatu uutta tietoa koskien sekä kyseiseen pakkokeinoon liittyviä käytännön kokemuksia että käytännön soveltamisen myötä ilmenneitä eriasteisia ongelmia. Molemmissa opinnäytetöissä on haastateltu muun muassa poliiseja, joilla voidaan jo ammattinsa puolesta katsoa olevan hyvät edellytykset arvioida tehostettua matkustuskieltoa käytännössä. Rekolan haastattelemat poliisit ovat toimineet Helsingin, Itä-Suomen ja Hämeen poliisilaitosten alueella, minkä lisäksi hän on haastatellut Päijät-Hämeen käräjäoikeuden pakkokeinoasioiden vastuutuomaria.⁹⁹ Peltoluhdan opinnäytetyössä on puolestaan haastateltu Jokilaakson alueen poliiseja.¹⁰⁰

Rekolan mukaan pakkokeinoa käytetään pääsääntöisesti jatkamisvaaran torjumiseen niin, että esimerkiksi sotkemisvaaran ollessa käsillä kyseistä pakkokeinoa ei juuri ole käytetty. Rekolan haastattelemat poliisit ovat olleet hyvin usein aloitteellisia tehostetun matkustuskiellon vaatimisen, sen edellytysten selvittämisen ja siihen liittyvän selvityksen hankkimisen osalta. Toisaalta taas opinnäytetyötä varten haastateltu käräjätuomari on kuvailut tehostettua matkustuskieltoa koskevaa vaatimusta sisällöllisesti riittämättömäksi sen tullessa puolustukselta. Ongelmaksi on koettu edelleen se, että laissa ei suoraan säädetä, kuka on viime kädessä vastuussa selvityksen laatimisesta ja esittämisestä. Tämä saattaa käräjätuomarin näkemyksen mukaan johtaa jopa kohtuuttomuustilanteeseen, mikäli pakkokeinon kohde pidetään vangittuna sen vuoksi, että asiassa on pidettävä tauko riittävän

⁹⁸ Ks. esim. Peltoluhta 2021 s. 33–34, 36–37, 39–40 ja 44–45.

⁹⁹ Rekola 2020, s. 39.

¹⁰⁰ Peltoluhta 2021, s. 26.

selvityksen hankkimista varten. Kun asiassa on esitetty selvitystä puolustusvetoisesti, poliisi on joskus joutunut käyttämään aikaa puolustuksen esittämän selvityksen todenmukaisuuden varmentamiseen.¹⁰¹ Tämän perusteella uusia pakkokeinoja koskevan selvityksen esittämistä koskevissa säännöksissä on ilmeisiä tulkintaongelmia ainakin sen osalta, kuka on päävastuussa selvityksen hankkimisen ja esittämisen osalta.

Rekolan haastattelemat viranomaiset ovat edelleen kertoneet tehostetun matkustuskiellon toimeenpanoon liittyvistä ongelmista. Tehostetun matkustuskiellon valvonnassa käytettyjen teknisten laitteiden asentaminen ei usein onnistu välittömästi asiaa koskevan päätöksen antamisen jälkeen. Asetelma on ongelmallinen siinä mielessä, että tehostettuun matkustuskieltoon määräämisen yhteydessä varsinaisen vangitsemisvaatimus hylätään, jolloin RL 3:10.2:sta seuraa, että henkilö on päästettävä heti vapaaksi. Pakkokeinon kohteella ei näin ollen ole sinänsä velvollisuutta jäädä tuomioistuimeen odottamaan, että tekniset välineet asentava Rikosseuraamuslaitoksen partio saapuu paikalle. Vangittuna olleiden kohdalla ongelmaa on kierretty määräämällä henkilö pidettäväksi vangittuna, kunnes tekniset välineet on asennettu.¹⁰² Tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn henkilön vapauttamista voidaan pitää jo lain tasolla ongelmallisena, koska tällaisen väliaikaisesti täysin vapaana olevan henkilön kohdalla on todettu, että PKL 5:1.1:ssä tarkoitetun vaaran torjuminen edellyttää teknisin välinein suoritettua valvontaa. Tulkinnanvaraisena voidaan pitää myös sitä, voiko tehostettuun matkustuskieltoon määrättyä vangittuna olevaa henkilöä ylipäänsä pitää vangittuna siihen asti, kunnes tekniset välineet on asennettu.

Yksi merkillepantava huomio on se, että Rekolan ja Peltoluhdan haastattelemien tahojen kokemukset tehostetun matkustuskiellon rikkomistilanteista ja velvoitteiden rikkomisesta aiheutuvien seuraamusten konkretisoitumisesta ovat lähes täysin päinvastaiset. Rekolan haastattelemat poliisit ovat ilmaisseet, että tehostetun matkustuskiellon rikkomistapauksissa pakkokeinon kohde on yleisesti ottaen ennen pitkää vangittu tai tätä on vähintäänkin puhuteltu velvollisuuksien rikkomisen vuoksi. Toisaalta ongelmalliseksi on koettu sen määrittelemisen, minkä asteinen rikkominen olisi peruste henkilön vangitsemiselle.¹⁰³ Peltoluhdan haastattelemat poliisit ovat taas kokeneet velvoitteiden rikkomiseen liittyvän

¹⁰¹ Rekola 2020, s. 39–40, 44–45 ja 47–49.

¹⁰² Rekola 2020, s. 50–51.

¹⁰³ Rekola 2020, s. 43 ja 52–53.

vangitsemisen uhan varsin tehottomaksi niin, että edes selkeästä tai toistuvasta rikkomisesta ei käytännössä aiheudu pakkokeinon kohteelle mitään seuraamuksia.¹⁰⁴ Näiden havaintojen perusteella voidaan todeta, että tehostetun matkustuskiellon rikkomista koskevissa säännöksissä on selkeitä soveltamisongelmia ainakin joidenkin poliisilaitosten alueilla.

3.4.2 Tutkinta-arestin osalta esitetyistä näkemyksistä

Koska tutkinta-arestia ei ole määrätty kertaakaan eli siitä ei näin ollen ole ollenkaan käytännön kokemuksia, kyseistä pakkokeinoa on pystytty tarkastelemaan sitä käsittelevien opinnäytetöiden haastatteluosioissa lähinnä teoreettisella tasolla. Bäckmann on opinnäytetyössään haastatellut Oikeusministeriön erityisasiantuntijaa sekä Rikosseuraamuslaitoksen rikosseuraamusesimiehiä.¹⁰⁵ Leinonen on puolestaan haastatellut Pirkanmaan käräjäoikeuden käräjätuomaria.¹⁰⁶ Opinnäytetöissä on haastateltu myös muita tahoja, mutta kyseiset haastattelut on jätetty tämän tutkielman aihepiirin rajauksen vuoksi tarkastelun ulkopuolelle.

Molempien opinnäytetöiden haastattelujen yhteydessä on todettu, että tutkinta-arestin edellytykset ovat hyvin suppeat, minkä vuoksi niitä voi käyttää vain harvoissa tapauksissa. Leinosen haastattelema käräjätuomari on todennut, että tutkinta-arestin käyttö soveltuu lähinnä harvinaisiin tilanteisiin, sillä esimerkiksi sen edellyttämän jatkamis- tai karttamisvaaran tulee olla riittävän todennäköinen, ja PKL 2:12.1:n 3 kohdan mukaisesti tilanteisiin se ei hänen mielestään sovellu juuri ollenkaan karkaamisriskin tai vakinaisen asunnon puutteen vuoksi. Bäckmannin haastatteleman erityisasiantuntijan mukaan vangitseminen alle kahden vuoden vankeusrangaistuksen yhteydessä on harvinaista ja kielii sellaisista olosuhteista, kuten päihdeongelmasta, joiden vuoksi tutkinta-aresti ei todennäköisesti tule kysymykseen.¹⁰⁷ Sekä haastateltu käräjätuomari että erityisasiantuntija ovat siis pitäneet tutkinta-arestin edellytyksiä hyvin ahtaina.

¹⁰⁴ Peltoluhta 2021, s. 30–32 ja 41–42.

¹⁰⁵ Bäckmann 2020, s. 29.

¹⁰⁶ Leinonen 2019, s. 28.

¹⁰⁷ Leinonen 2019, s. 28–29 sekä Bäckmann 2020, s. 30.

Bäckmannin haastattelemat rikosseuraamusmiehet ovat kertoneet muun muassa tutkinta-arestin valvonnassa käytettävien teknisten välineiden asentamiseen liittyvistä haasteista. Heidän mukaansa eri rikosseuraamusalueilla on vaihtelevat edellytykset reagoida teknisten välineiden asentamista koskevaan pyyntöön ainakin henkilöstön päivystysaikojen vuoksi.¹⁰⁸ Haastatelluilla on näin ollen ollut samankaltaisia teknisten välineiden asentamista koskevia huolia kuin niillä viranomaisilla, joita on haastateltu tehostettua matkustuskieltoa käsitelleissä opinnäytetöissä.

Tutkinta-arestia koskevien opinnäytetöiden haastatteluosioista on pystytty tekemään huomattavasti vähemmän havaintoja. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, kun otetaan huomioon, että kyse ei ole ollut käytännön kokemuksista, vaan pohjimmiltaan teoreettisesta pohdinnasta. Tässä alaluvussa käsitellyt opinnäytetyöt ovatkin olleet vaihtelevia sen osalta, miten hyvin niissä suoritetuista haastatteluista on ollut mahdollista tehdä tämän tutkielman tiedonintressiä tukevia havaintoja. Niitä on kuitenkin kyetty tekemään muutamia, mitkä ovat pääosin vastanneet uusien pakkokeinojen sisällön tarkastelun yhteydessä havaittuja ongelmakohtia.

¹⁰⁸ Bäckmann 2020, s. 31–32.

4 Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin ongelmakohdista

4.1 Uusien pakkokeinojen edellytysten arviointi

Muun muassa tutkinta-arestia koskevien opinnäytetöiden yhteydessä havaittujen näkökohtien perusteella tutkinta-arestia voidaan helposti pitää pakkokeinona, jonka käyttöä on mahdollista harkita lähinnä sellaisissa tilanteissa, joissa sen käyttö ei alun alkaenkaan tule kyseeseen. Myös tutkinta-arestin käytön olemattomuus kielii vastaavasta tilanteesta. Korkeimman oikeuden tutkinta-arestin edellytyksiä koskevan äänestysratkaisun voidaan kuitenkin katsoa selventäneen tutkinta-arestin edellytyksiä koskevien säännösten tulkintaa.

Ratkaisussa KKO 2020:79 on ollut kyse tutkinta-arestin edellytysten arvioinnista. Tapauksessa A:n syyksi oli luettu käräjäoikeudessa muun muassa törkeä pahoinpitely, kolme perusmuotoista pahoinpitelyä sekä vammantuottamus, joissa on ollut pääosin kyse parisuhdeväkivallasta sekä velanperintään liittyvästä väkivallasta. A:lle on tuomittu 1 vuoden 9 kuukauden pituinen ehdoton vankeusrangaistus ja hänet on määrätty pidettäväksi edelleen vangittuna PKL 2:12.1:n 2 b kohdan eli jatkamisvaaran perusteella. Hovioikeus oli todennut, että vangitsemisen edellytykset ovat olleet olemassa ja ettei tutkinta-aresti soveltunut asiassa, koska A oli syyllistynyt kyseisiin rikoksiin vain vähän aikaa ehdonalaiseen vapauteen pääsemisen jälkeen, ja hänellä on ollut aikaisempaa väkivaltarikostaustaa myös aiemman ehdonalaisen vapauden ajalta. Korkein oikeus on tutkinta-arestin edellytyksiä ja A:n olosuhteita arvioituaan todennut, että A olisi todennäköisesti noudattanut hänelle määrättäviä velvoitteita, minkä johdosta A olisi tullut määrätä tutkinta-arestiin vangitsemisen sijasta.¹⁰⁹

Viitanen on ennakkoratkaisua koskevassa kommentaarissaan todennut tutkinta-arestin velvoitteiden suorittamistodennäköisyyttä koskevan arvioinnin osalta, että ”kuten näyttöratkaisujen kohdalla yleensäkin, on syytä todeta, että ratkaisusta ei tältä osin voida tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä”.¹¹⁰ Tarkoituksena ei olekaan esittää ennakkoratkaisun perusteella varsinaiseen substanssiin koskevia arvioita, vaan poimia tutkinta-arestia ja mahdollisesti myös tehostettua matkustuskieltoa koskevien säännösten tulkinnassa apuna käytettäviä oikeusohjeita.

¹⁰⁹ KKO 2020:79, kohdat 1–3 ja 26.

¹¹⁰ Viitanen 2022, osio ”Mitä ratkaisusta seuraa?”

Korkein oikeus on todennut tutkinta-arestin määräämisestä yleisellä tasolla, että kyseessä on vangitsemista ja vangittuna pitämistä lievempi pakkokeino, jota tulee pitää vähimmän haitan periaatteen nojalla ensisijaisena pakkokeinona, kun sen edellytykset täyttyvät. Ratkaisussa on edelleen todettu, että ”jatkamisvaaraa osoittaville seikoille ei voida antaa erityistä merkitystä harkittaessa tutkinta-arestin määräämistä, elleivät ne nimenomaisesti liity 2 momentissa säädettyjen edellytysten arviointiin”.¹¹¹ Tämä on yleistettävissä tutkinta-arestin edellytysten arviointia koskevaksi oikeusohjeeksi niin, että uuden pakkokeinon käyttöalaa liittyvien olosuhteiden olemassaoloa osoittavilla seikoilla on erityistä merkitystä sen määräämistä koskevassa harkinnassa vain siltä osin, kun ne liittyvät varsinaisiin uuden pakkokeinon määräämistä koskevien edellytysten, kuten velvoitteiden suorittamista tai rikkomista koskevan todennäköisyyden arviointiin.

Kun tutkinta-arestin käyttöalaa koskevan PKL 2 luvun 12 a §:n 1 momentin tulkinna hyödynnetään edellä käsitellyn korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmeneviä oikeusohjeita, voidaan ensinnäkin todeta, että jo säännöksen sanamuodon perusteella säännös tulee sovellettavaksi lähtökohtaisesti aina, kun rikoksesta tuomittua vaaditaan vangittavaksi jollakin pakkokeinolain 2 luvun 12 §:n 1 momentin 2 ja 3 kohdissa mainitulla perusteella. Tutkinta-arestin edellytykset tulee selvittää aina, kun jokin sopiva vangitsemisen edellytys on käsillä ja kun perusmuotoinen matkustuskielto todetaan riittämättömäksi pakkokeinoksi. Pelkästään se, että edellytyksiä koskeva säännös tulee sovellettavaksi, ei vielä tarkoita sitä, että tuomittu on määrättävä tutkinta-arestiin, mutta tutkinta-arestin määräämisen edellytykset on kuitenkin selvitettävä riittävällä tarkkuudella. PKL 2 luvun 12 §:n 1 momentin 2 ja 3 kohdissa tarkoitettujen tilanteiden olemassaoloa osoittavia seikkoja ei itsessään voida pitää esteenä tutkinta-arestin soveltumiselle eikä perusteena sille, että tutkinta-arestin edellytyksiä ei tarvitsisi selvittää. Tällaisilla seikoilla on merkitystä vain velvoitteista suoriutumisen tai niiden rikkomisen todennäköisyyden arvioinnissa.

Koska tehostetun matkustuskiellon edellytyksistä on säädetty suurelta osin tutkinta-arestia vastaavalla tavalla ja koska molemmat uudet pakkokeinot ovat luonteeltaan, käyttötarkoitukseltaan ja tavoitteeltaan tosiaan vastaavat, voidaan pitää perusteltuna, että tarkemman ja relevanttimman oikeuskäytännön puuttuessa ennakkoratkaisusta ilmeneviä oikeusohjeita voidaan käyttää soveltuvin osin apuna myös tehostetun matkustuskiellon

¹¹¹ KKO 2020:79, kohdat 15 ja 16.

edellytysten tulkinnassa. Tehostetun matkustuskiellon edellytyksiä koskeva PKL:n 5 luvun 1 a § eroaa tutkinta-arestin edellytyksiä koskevasta lainkohdasta muun muassa niin, että PKL 5:1a soveltuu saman luvun 1 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa, kun perusmuotoinen matkustuskielto on riittämätön vaihtoehto. Tehostettuun matkustuskieltoon määrääminen edellyttää lisäksi sitä, että epäilystä rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta. Lainkohtien riittävän samankaltaisuuden ja uusien pakkokeinojen samansuuntaisen tarkoituksen vuoksi voidaan pitää perusteltuna, että PKL 5 luvun 1 a §:ää tulkitaan vastaavalla tavalla kuin 2 luvun 12 a §:ää.

Korkein oikeus on PKL:n 2 luvun 12 a §:n 2 momentissa säädettyjen varsinaisten tutkinta-arestin määräämisen edellytysten osalta todennut, että edellytysten täyttymistä arvioitaessa on selvitettävä ensinnäkin, onko tuomittu ”suostunut ja sitoutunut tutkinta-arestin toimeenpanoon”. Tätä arvioitaessa tutkinta-arestiin määräämistä koskevaa tuomitun omaa pyyntöä voidaan pitää sekä suostumuksena että sitoutumisena. Toiseksi tulee arvioida, onko tuomitulla PKL:n ”2 luvun 12 a §:n 4 momentin mukainen tutkinta-arestin toimeenpanoon soveltuva paikka” niin, että myös tuomitun oma ilmoitus puhelimitse tehdystä asunnon vuokrasopimuksesta on riittävä osoitus tällaisen paikan olemassaolosta.¹¹²

Korkeimman oikeuden mukaan kolmantena seikkana tulee arvioida, voidaanko pitää todennäköisenä, että tuomittu noudattaa ”henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella” hänelle asetettavia pakkokeinolain 2 luvun 12 b §:n mukaisia velvollisuuksia. Tämän edellytyksen arvioinnissa tulee punnita vastakkain sekä velvollisuuksien noudattamista tukevia seikkoja että velvollisuuksien rikkomista koskevia riskitekijöitä. Ratkaisussa tutkinta-arestin määräämistä puoltavina tekijöinä on pidetty A:n ilmoittamaa vakituista asuinpaikkaa sekä toisaalta eroamista usean syyksi luetun väkivaltarikoksen asianomistajasta. Vangitsemista puoltavina seikkoina on puolestaan pidetty työ- ja opiskelupaikan sekä niiden hankkimiseen liittyvän suunnitelman puutetta, verrattain vähäistä sosiaalista tukiverkkoa sekä aiempaa rikoksiin syyllistymistä koeaikana. Kuten edellä onkin jo todettu, tapauksessa suoritettussa punnitsemisessä päädyttiin siihen lopputulokseen, että A

¹¹² KKO 2020:79, kohdat 17–20.

olisi todennäköisesti noudattanut tutkinta-arestia koskevassa ratkaisussa asetettavia velvoitteita.¹¹³

Molempien uusien pakkokeinojen edellytyksiä koskevien säännösten perusteluissa on täsmennetty henkilökohtaisia olosuhteita niin, että ilmaisulla tarkoitetaan ”esimerkiksi henkilötietoja, toimeentuloa, työ- tai opiskelupaikkaa, asuntoa ja perhesuhteita”.¹¹⁴ Koska lainsäätäjä on tarkoittanut esimerkit huomioon otettaviksi eikä sinänsä edellytyksiä seikoiksi, esitöistä ei ilmene suoraan sitä, että epäillyllä tai tuomitulla tulisi välttämättä olla esimerkiksi työ- tai opiskelupaikka. Lainsäätäjän ilmaisu ja korkeimman oikeuden ratkaisusta ilmenevän oikeusohjeen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että uusien pakkokeinojen käyttäminen edellyttää epäillyltä tai tuomitulta ainakin jossain määrin vakaata elämäntilannetta niin, että uutta pakkokeinoa koskevien velvoitteiden noudattaminen on todennäköistä. Syyksi luettujen rikosten vakavuudella ei itsessään ole suurta painoarvoa velvoitteiden noudattamisen todennäköisyyden arvioinnissa, vaan olennaisempaa on arvioida esimerkiksi uusiin rikoksiin syyllistymisen riskiä.

4.2 Rikoksesta epäillyn tai siitä tuomitun olosuhteiden selvittämisestä

Aiemmin todetun mukaisesti selvityksen esittämistä koskevissa säännöksissä ei ole asetettu minkään osapuolen vastuulle riittävän selvityksen kokoamisesta ja esittämisestä. Lainsäätäjän päätöstä siitä, että millekään taholle ei aseteta lainsäädännössä suoraa ja selkeää vastuuta uutta pakkokeinoa koskevan asian ratkaisussa tarvittavan riittävän selvityksen hankkimisesta, voidaan pitää kritiikille alttiina. Tällöin on olemassa vaara siitä, että asiaa käsittelevä tuomioistuin, pakkokeinoa koskevan vaatimuksen esittäjä sekä epäilty tai tuomittu taikka tämän asiamies katsovat, että viimekätinen vastuu selvityksen hankkimisesta kuuluu jollekulle

¹¹³ KKO 2020:79, kohdat 21–22 ja 24–26. Kuten Viitanen on ratkaisua koskevassa kommentaarissaan todennut, ratkaisua voidaan pitää kritiikille alttiina muun muassa A:n väkivaltarikostaustalle annetun vähäiseltä vaikuttavan painoarvon osalta. Ks. Viitanen 2022, osio ”Mihin ratkaisu perustuu?”, kappaleet 2 ja 3. Tämä näkemys on sinänsä ymmärrettävä, kun tällaisessa tilanteessa verrattain vakavasta väkivallasta tuomittu ”pääsee” odottamaan ehdottoman vankeuden täytäntöönpanoa tai muutoksenhakuvaiheen päättymistä tuomitun asuinpaikassa. On kuitenkin huomattava, että lainsäätäjä ei ole tarkoittanut tutkinta-arestia seuraamukseksi, vaan kyse on nimenomaan pakkokeinosta eikä rangaistuksen lieventämisestä. Toki on edelleen pidettävä mielessä, että tutkinta-arestin suoritusaika vähennetään suoritettavasta ehdottomasta vankeudesta suhteessa 2:1, minkä voidaan katsoa johtavan yleisesti ottaen rangaistuksen lieventymiseen, kun osa siitä tulee suoritettua vapautta vähemmän rajoittavissa olosuhteissa. Tällaisessa keskustelussa siirrytään herkästi kriminaalipolitiikan puolelle ja tämä aihe, kuten myös varsinainen ennakkoratkaisun substanssiin kohdistuva kritiikki, jätetään tarkastelun ulkopuolelle tutkielman rajauksen vuoksi.

¹¹⁴ HE 252/2016 vp, s. 38 ja 45.

muulle taholle. Riittävä selvitys voi näin ollen jäädä hankkimatta tarpeeksi ajoissa, mikä johtaa siihen, että epäilty tai tuomittu joutuu ainakin väliaikaisesti vangituksi, vaikka hän saattaisi täyttää uuden pakkokeinon määräämistä koskevat edellytykset.

Lainsäätäjä ei ole lähtökohtaisesti nähnyt tällaisessa tilanteessa ongelmaa, vaan todennut tehostettua matkustuskieltoa koskevan asian käsittelyssä esitettävän selvityksen osalta, että vangitsemisasiassa voidaan pitää tauko selvityksen hankkimista varten tai määrätä henkilö vangittavaksi selvityksen hankkimisen ajaksi.¹¹⁵ Lainsäätäjän esittämää menettelytapaa voidaan kuitenkin pitää riskialttiina, sillä se saattaa käydä esimerkiksi pakkokeinolain kohtuuttoman vangitsemisen kieltoa vastaan. Myös Rekolan haastattelema pakkokeinotuomari on pitänyt jo yhden vuorokauden ylimääräistä vapaudenmenetyksia pitkänä tällaista tarkoitusta varten.¹¹⁶

Lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, että Fredman on Helsingin käräjäoikeuden pakkokeinoasioiden käsittelyä koskevassa artikkelissaan havainnut, että yhden pakkokeinoasian käsittely on satunnaisesti valittuina päivinä kestänyt keskimäärin 6–15 minuuttia.¹¹⁷ Tämä havainto puhuu sen puolesta, että tuomioistuimissa saatetaan olla pidättyväisiä asian käsittelyä mahdollisesti viivyttävien menettelyjen suhteen. On toki pidettävä mielessä, että artikkelin tarkastelun kohteena ovat olleet pakkokeinot niiden laajassa merkityksessä eli Fredman on tarkastellut myös muita pakkokeinoja vangitsemisen ohella.¹¹⁸ Havaintoa pakkokeinoasian käsittelyajasta voidaan kuitenkin pitää merkittävänä ja riittävän edustavana myös vangitsemisasiain käsittelyn osalta, koska havainto osoittaa sen, että pakkokeinoasian käsittely on keskimäärin varsin lyhyt. Vaikka tuomioistuin, vangittavaksi vaadittu henkilö tai tämän avustaja kokisi tutkinta-arestin määräämiseen liittyvän selvityksen

¹¹⁵ HE 252/2016 vp, s. 46.

¹¹⁶ Tällaisessa tilanteessa selvityksen hankkimista varten vangittu henkilö saattaa olla oikeutettu niin sanottuun ”koppikorvaukseen”, mikäli selvityksen esittämisen johdosta todetaan, että vangitsemiselle ei ole ollut laillisia edellytyksiä. Ks. syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapauden menetyksen johdosta maksettavasta korvauksesta annetun lain 1 §, jossa säädetään, että rikoksesta epäiltynä pidätetyllä tai vangitulla on oikeus saada vapauden menetyksen johdosta valtiolta korvaus muun muassa silloin, kun pidättämiseen tai vangitsemiseen ei ole ollut laillisia edellytyksiä. Tämä ongelma jää kuitenkin tutkielman rajauksen ulkopuolelle.

¹¹⁷ Fredman 2017, s. 365.

¹¹⁸ Fredman 2017, s. 355–356.

hankkimisen vaikeaksi tai prosessia hidastavaksi, tällaisen seikan ei kuitenkaan tulisi johtaa siihen, että rikoksesta tuomittu menettää vapautensa tarpeettomasti.

Lainsäätäjä on lausunut tehostetun matkustuskiellon määräämistä koskevassa asiassa esitettävän selvityksen osalta, että sen ”kokoaisi ja esittäisi pääsääntöisesti rikoksesta epäilty, hänen asiamiehensä tai puolustajansa, koska tällaisen selvityksen tekeminen on yleensä epäillyn intressien mukaista”. Tutkinta-arestia koskevan selvityksen laatimisesta on lausuttu samansuuntaisesti siten, että vastuu selvityksen kokoamisesta ja esittämisestä olisi samalla perusteella lähtökohtaisesti vastaajalla tai tämän asiamiehellä.¹¹⁹ Lainsäätäjän tarkoitus ei kuitenkaan tunnu toteutuvan käytännössä, sillä esimerkiksi Rekolan haastattelemat poliisit ovat todenneet, että puolustus ei aina ole tehostettua matkustuskieltoa koskevasta vaatimuksesta huolimatta valmistautuneet riittävän selvityksen esittämiseen.¹²⁰ Vaikka lainsäätäjä on asettanut vastuun selvityksen hankkimisesta lähtökohtaisesti pakkokeinon kohteena olevalle henkilölle taikka tämän edustajalle, myös tuomioistuimella voidaan katsoa olevan ensisijainen velvollisuus huolehtia siitä, että tehostetun matkustuskiellon tai tutkinta-arestin määräämisen edellytykset selvitetään mahdollisuuksien mukaan.

Tuomioistuimeen kohdistuvan velvollisuuden voi johtaa ainakin aiemmin käsitellyistä pakkokeinolain suhteellisuusperiaatteesta ja vähimmän haitan periaatteesta, joista ensimmäinen kieltää kohtuuttoman ja ylimitoitettun pakkokeinojen käytön ja jälkimmäinen puolestaan edellyttää, että pakkokeinoja voidaan käyttää vain sen verran kuin on välttämätöntä käytön tarkoituksen saavuttamiseksi. Vähimmän haitan periaatteen nojalla myöskään rikoksesta ehdottomaan vankeuteen tuomitun henkilön oikeuksiin ei saa puuttua enempää kuin on välttämätöntä pakkokeinon käytön tarkoituksen saavuttamiseksi. Tutkinta-arestia koskevien säännösten esitöissä onkin ohjeistettu, että ”tuomioistuimen tulisi harkita vähimmän haitan periaatteen kannalta, mikä pakkokeino soveltuu parhaiten käsiteltävänä olevaan tapaukseen.”¹²¹

Mikäli tehostetun matkustuskiellon tai tutkinta-arestin käyttömahdollisuuksia ei selvitetä asianmukaisesti, se tekisi edellä mainittujen periaatteiden tarkoituksen tyhjäksi ja saattaisi

¹¹⁹ HE 252/2016 vp, s. 35 ja 45.

¹²⁰ Rekola 2020, s. 47–48.

¹²¹ HE 252/2016 vp, s. 37.

johtaa pakkokeinon kohteena olevan henkilön tarpeettomaan vangitsemiseen, vaikka hänellä olisi edellytykset suoriutua vangitsemista lievempien pakkokeinojen velvoitteista.

Tutkintavankeuden pitkittyessä on edelleen huomioitava myös kohtuuttoman vangitsemisen kiello, jonka painoarvon voidaan katsoa kasvavan uuden pakkokeinon velvoitteiden rikkomisen riskiä osoittaviin seikkoihin nähden vapaudenmenetyksajan kestäessä. Kiellon voidaan katsoa edellyttävän yhtä lailla sitä, että vangitsemista lievempien pakkokeinojen sopivuutta arvioidaan riittävällä tarkkuudella. Kun käsillä on alle 18-vuotiasta koskeva rikosepäily tai hänelle tuomittu ehdoton vankeusrangaistus, voidaan pitää perusteltuna, että tuomioistuimen tulee kiinnittää erityistä huomiota uusien pakkokeinojen soveltuvuuteen vangitsemiseen verrattuna.

Myös korkein oikeus on todennut, että tuomioistuimella on velvollisuus selvittää vangitsemista lievempien pakkokeinojen edellytykset riittävällä tarkkuudella. Ensinnäkin ratkaisuissa KKO 2021:62 ja KKO 2020:16 tämän selvittämisvelvollisuuden on katsottu perustuvan tuomioistuimen prosessinjohtolliseen asemaan.¹²² Korkein oikeus on edelleen todennut ratkaisussa KKO 2009:54, että pakkokeinoasiassa annettu päätös tulee perustella ”niin, että sen lainmukaisuutta voidaan arvioida jälkikäteen”.¹²³ Tämä velvollisuus perustella pakkokeinoasiassa annettu ratkaisu riittävällä tavalla on vahvistettu myös useissa muissa ratkaisuissa.¹²⁴

Lainsäätäjän näkemyksestä huolimatta riittävän selvityksen hankkimista koskevan viimesijaisen vastuun voidaan katsoa olevan tuomioistuimella, kun otetaan huomioon pakkokeinoasioiden yhteydessä sovellettavat periaatteet sekä tuomioistuimen selvitys-, perustelu- ja prosessinjohtovelvollisuutta koskeva oikeuskäytäntö. Uusia pakkokeinoja koskevia säännöksiä selvityksen esittämisestä on tulkittava niin, että tuomioistuimella on viimekätinen vastuu siitä, että asiassa on hankittu riittävä ja riittävän kattava selvitys. Vaikka tuomioistuimella ei oletettavasti ole mahdollisuuksia hankkia tällaista selvitystä itsenäisesti, tuomioistuimen tulee kuitenkin oikeudenloukkausten välttämiseksi huolehtia siitä, että se taho, jolla on parhaat edellytykset hankkia asianmukainen selvitys vangitsemista lievempien

¹²² KKO 2021:62, kohta 10. Ks. myös KKO 2020:16, kohta 19.

¹²³ KKO 2009:54, kohta 9.

¹²⁴ Ks. KKO 2021:62, kohta 10, KKO 2020:16, kohta 12, KKO 2019:99, kohta 11 sekä KKO 2018:87, kohta 17.

pakkokeinojen soveltuvuudesta, hankkii ja esittää tällaisen selvityksen niin, että hankkimiseen mahdollisesti kuluva ajasta koituu mahdollisimman lyhyt viive asian käsittelylle.

4.3 Tiedoksianto ja toimeenpanon aloittaminen

Kun tehostettuun matkustuskieltoon tai tutkinta-arestiin määrätty henkilö on ollut vapaalla eikä hän ole ollut tuomioistuimessa läsnä päätöksen tai ratkaisun antamishetkellä, tiedoksianto tulee suorittaa käyttämällä jotakin oikeudenkäymiskaaren 11 luvun mukaista todisteellista tiedoksiantotapaa (PKL 2:12c.2 ja PKL 5:5.3). Vaikka tiedoksiannon suorittamista todisteellisesti voidaan pidettävä pakkokeinon kohteena olevan henkilön oikeusturvan kannalta välttämättömänä, päätöksen tai ratkaisun tiedoksiannossa saattaa kulua huomattavan pitkä aika tiedoksiantotavasta, pakkokeinon kohteena olevan henkilön yhteistyöhalusta tai sen puutteesta ja muista vastaavista olosuhteista riippuen. On edelleen huomattava, että korkein oikeus on ratkaisussa KKO 2006:69 todennut, että tiedoksiannon ”vastaanottajalla [ei] ole velvollisuutta omin toimin myötävaikuttaa tiedoksiannon onnistumiseen”.¹²⁵

Päätöksen tai ratkaisun antamishetkestä voi siis mahdollisesti kulua joissakin tilanteissa verrattain pitkä aika ennen kuin siihen liittyvät velvoitteet astuvat voimaan. Vaikka pakkokeinon kohde välttelisikin tiedoksiantoa ja välttelyn perusteella olisi sinänsä ilmeistä, että hän pyrkii vähintään viivyttämään pakkokeinon toimeenpanoa, tällaista toimintaa ei ole mahdollista pitää sellaisena pakkokeinon velvoitteen rikkomisena, että se muodostaisi uusien pakkokeinojen rikkomista koskevien säännösten mukaisen perusteen pidättämiselle tai vangitsemiselle. Tämä perustuu siihen, että pakkokeinon toimeenpanon taikka pakkokeinon yhteydessä noudatettavien velvollisuuksien voimassaolon ei voida katsoa alkavan ennen sitä koskevan ratkaisun tiedoksiantoa.

Uuden pakkokeinon toimeenpanon aloittamisessa voidaan katsoa olevan lain tulkinnan ja soveltamisen kannalta ongelmallisia piirteitä sen osalta, miten teknisten välineiden kiinnittäminen vapaalla jalalla olevalle tai vapautettavalle pakkokeinon kohteelle saadaan varmistettua ratkaisun antamisen jälkeen silloin, kun välineitä ei ole mahdollista kiinnittää välittömästi.¹²⁶ Vaikuttaa siltä, että viranomaisella ei ole mahdollisuutta välttää sellaista

¹²⁵ KKO 2006:69, kohta 7.

¹²⁶ Ks. Rekola 2020, s. 50–51.

tilannetta, jossa uuden pakkokeinon kohteen ei olisi mahdollista alkaa pakoilla pakkokeinon toimeenpanoa. Tehostettuun matkustuskieltoon määrätyle voidaan asettaa PKL 5:1.1:n 4 kohdan mukainen velvollisuus ilmoittautua Rikosseuraamuslaitokselle mahdollisimman nopeasti eli vaikka muutaman tunnin sisällä ratkaisun antamisesta, ja tutkinta-arestiin määrätyle on jo PKL 2:12g.1:n 1 kohdasta johtuva velvollisuus olla välittömästi yhteydessä Rikosseuraamuslaitokseen. Vaikka viranomaisen voidaan olettaa seuraavan toimeenpanon aloittamiseen liittyvien velvoitteiden toteutumista tarkkaan, pelkästään tällaisilla velvoitteilla ei kyetä poistamaan riskiä siitä, että pakkokeinon kohde päättää alkaa pakoilla toimeenpanoa. Tuomioistuimella on kuitenkin uuden pakkokeinon käytöstä päättäessä velvollisuus arvioida velvoitteiden noudattamisen todennäköisyyttä myös teknisten välineiden kiinnittämistä koskevan henkilölle asetettavan yhteydenottovelvollisuuden noudattamisen osalta.

Tämänhetkinen lainsäädäntö ei vaikuta antavan mahdollisuutta pitää pakkokeinon kohteen vapautta riistettynä tai rajoitettuna teknisten välineiden kiinnittämistä varten. Perustuslain 7 §:n 3 momentti estää vapauden riistämisen ilman laissa säädettyä perustetta, eikä uusia pakkokeinoja koskevissa pakkokeinolain säännöksissä ole esimerkiksi annettu viranomaiselle mahdollisuutta pitää henkilöä kiinniotettuna teknisten välineiden kiinnityksen varmistamiseksi. Vaikka tehostettuun matkustuskieltoon tai tutkinta-arestiin määrätyle olisikin ollut vangittuna, pakkokeinolain 3 luvun 17 § edellyttää vangitun päästämistä vapaaksi heti, kun edellytyksiä vangittuna pitämiseen ei enää ole. Vaikuttaa siltä, että myös sellaiselle menettelylle, jossa vangittuna ollut ja tehostettuun matkustuskieltoon tai tutkinta-arestiin määrätyle henkilö pysyy vapautensa menettäneenä vaikkapa muutaman tunnin ajan, kunnes tämän ylle on saatu kiinnitettyä valvonnassa tarvittavat tekniset välineet, ei ole lainsäädännöllistä perustetta perustuslain edellyttämällä tavalla. Tätä voidaan pitää selkeänä uusien pakkokeinojen toimivuutta ja tehokkuutta koskevana ongelmana, jota ei ole mahdollista poistaa laintulkinnan keinoin.

4.4 Velvoitteista poikkeaminen

Tehostettuun matkustuskieltoon ja tutkinta-arestiin liittyvää vähäiseen poikkeamiseen liittyvää menettelyä voidaan pitää sekä uusien pakkokeinojen käytännön sujuvuuden että prosessiekonomian näkökulmasta lähtökohtaisesti järkevänä ja tarpeellisena menettelynä pakkokeinon muuttamista koskevan tuomioistuinprosessin vaihtoehdoksi. Poikkeusluvan käsittely on huomattavasti kevyempää esimerkiksi siihen verrattuna, että kaikki uuden pakkokeinon velvoitteiden vähäistäkin poikkeamista koskevat asiat jouduttaisiin

käsittämään tuomioistuimessa. Lainsäätäjä on todennut tutkinta-arestiin määrätylle myönnettävää poikkeuslupaa koskevan säännöksen perusteluissa, että poikkeuslupan edellyttämä perusteltu syy voisi olla ”työhön[,] opiskeluun tai perheeseen liittyvä syy, joka edellyttäisi tilapäistä poistumista tutkinta-arestin toimeenpanopaikkakunnalta”. Perusteluissa on edelleen lausuttu, että perustellun syyn osalta tulee ”antaa luotettava selvitys”.¹²⁷

Rikosseuraamuslaitos on tutkinta-arestin valvonnan suorittamista ja poikkeuslupaa koskevassa määräyksessään todennut, että selvityksen luotettavuutta arvioidaan tapauskohtaisesti.¹²⁸ Voidaan päätellä, että esimerkiksi pelkästään pakkokeinon kohteen suullinen selvitys perustellun syyn olemassaolosta ei todennäköisesti vielä riitä poikkeuslupan myöntämiseen, koska selvityksen tulee olla varmennettavissa. Pakkokeinon kohteen tulisi siis esittää pyyntönsä ja perustelujensa tueksi myös muuta sellaista selvitystä, minkä perusteella poikkeuslupaa koskevan pyynnön perusteena olevien seikkojen olemassaolo on todennettavissa.

Lainsäätäjä ei ole täsmentänyt tutkinta-arestin tai matkustuskiellon poikkeuslupaa koskevien säännösten perusteluissa, mitä poikkeuksen vähäisyydellä varsinaisesti tarkoitetaan.¹²⁹

Jonkinlainen täsmennys esimerkiksi siitä, millaista poikkeamista ei ainakaan katsottaisi vähäiseksi, olisi ollut tarpeen. Rikosseuraamuslaitos on kuitenkin PKL 11:4.2:ssa säädetyin valtuutuksen nojalla antamassaan tutkinta-arestin valvonnan suorittamista ja poikkeuslupaa koskevassa määräyksessään todennut, että sallitulta liikkumisalueelta voidaan poiketa enintään päivän ajan, ja veloitteesta olla tietyssä paikassa voidaan poiketa ajallisesti korkeintaan muutaman tunnin ajan. Myös esimerkiksi tekniset välineet voidaan irrottaa väliaikaisesti terveydenhoidollisten syiden niin edellyttäessä. Määräyksessä on edelleen todettu, että esimerkiksi varsinaista teknisen valvonnan keskeyttämistä, kielletylle liikkumisalueelle menemistä tai matkustusasiakirjojen haltuun saamista ei enää voida pitää vähäisenä poikkeamisena.¹³⁰ Määräys ei ole ristiriidassa vähäistä poikkeamista koskevien

¹²⁷ HE 252/2016 vp, s. 42.

¹²⁸ Rikosseuraamuslaitoksen määräys dnro 1/004/2019, osa ”2. Lupa vähäiseen poikkeamiseen tutkinta-arestin velvollisuudesta”, osio ”Perusteltu syy”.

¹²⁹ HE 252/2016 vp, s. 42 ja 47. Ks. myös HE 222/2010 vp, s. 150 ja 264–265, jossa on käsitelty vuonna 2014 voimaan tullessa pakkokeinolaissa alun perin säädettyä pelkästään perusmuotoista matkustuskieltoa koskevaa poikkeuslupasäännöstä.

¹³⁰ Rikosseuraamuslaitoksen määräys dnro 1/004/2019, osa ”2. Lupa vähäiseen poikkeamiseen tutkinta-arestin velvollisuudesta”, osio ”Poikkeamisen vähäisyys”.

säännösten taikka lainsäätäjän tarkoituksen kanssa, vaan sen voidaan katsoa selventävän poikkeuslupaa koskevia tulkinnanvaraisia kohtia olennaisesti. Myös tehostettua matkustuskieltoa koskevaa vähäistä poikkeamista tulisi arvioida ainakin pakkokeinojen kohteiden yhdenvertaisen kohtelun johdosta vastaavalla tavalla.

Tutkinta-arestiin määrätty henkilö voi poiketa hänelle määrätyistä velvoitteista ennalta-arvaamattoman ja pakottavan syyn vuoksi. Säännöksen soveltamisala vaikuttaa olevan tarkoitettu verrattain suppeaksi. Säännöksen perusteluissa onkin lausuttu, että käsillä olevien olosuhteiden tulee muistuttaa ”ylivoimaisen esteen kaltaisia tilanteita, kuten julkisen liikenteen ongelmista aiheutunutta myöhästymistä” tai kyseessä voi olla ”hoidossa olevan lapsen tai lähiomaisen äkillinen, vakava sairastuminen taikka työpaikalla tapahtunut tulipalo tai vesivahinko”.¹³¹ Säännöksen sanamuodon perusteella esimerkiksi muuten pakottava syy, joka on kuitenkin ollut ennalta-arvattava, ei olisi hyväksyttävä peruste tutkinta-arestin noudattamatta jättämiselle. Tutkinta-arestiin määrättyllä on siten myös tämän säännöksen perusteella velvollisuus huolehtia siitä, että hän kykenee selviytymään hänelle määrätyistä velvoitteista. Esimerkiksi tutkinta-arestiin määrätyn omasta huolimattomuudesta johtuvaa ylivoimaista estettä ei voida pitää säännöksen sanamuodon perusteella hyväksyttävänä.

4.5 Velvoitteiden rikkominen

Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin rikkomista koskevista säännöksistä ei ilmene suoraan, millainen menettely tarkalleen ottaen täyttää tehostetun matkustuskiellon velvollisuuksien rikkomisen kriteerin, tai milloin kyse on tutkinta-arestin velvollisuuksien lievästä tai törkeästä rikkomisesta. Matkustuskiellon rikkomisen seuraamuksia koskevan PKL 5:10:n perusteluista ei myöskään ilmene, miten vakavasti matkustuskiellon velvoitteita pitää rikkoa, jotta rikkomus muodostaisi perusteen pidättämiselle tai vangitsemiselle.¹³² Tällaista menettelyä ei ole tarkennettu myöskään nykymuotoista pakkokeinolakia edeltäneessä pakkokeinolaissa (450/1987) olleen matkustuskiellon rikkomista koskevan alkuperäisen säännöksen perusteluissa.¹³³ Tutkinta-arestin velvollisuuksien rikkomista koskevan säännöksen perusteluissa on kuitenkin lausuttu, että törkeä velvollisuuksien rikkominen on

¹³¹ HE 252/2016 vp, s. 42.

¹³² HE 222/2010 vp, s. 266.

¹³³ HE 14/1985 vp, s. 61.

käsillä esimerkiksi silloin, kun tutkinta-arestiin määrätty rikkoo asunnossa pysymisvelvollisuutta niin, että poikkeaminen kestää tunteja tai tapahtuu yöaikaan, taikka jos hän poistuu paikkakunnalta, jossa hänet on määrätty oleskelemaan.¹³⁴

Tutkinta-arestin velvollisuuksien törkeä rikkominen tai tehostetun matkustuskiellon velvollisuuksien rikkominen on edellä kuvatusta päätellen käsillä sellaisissa tilanteissa, joissa käydään selkeällä ja olennaisella tavalla asetettuja velvoitteita vastaan niin, että tutkinta-arestin tarkoitus vaarantuu. Voidaan siis pitää perusteltuna, että myös esimerkiksi valvonnassa käytettävien teknisten välineiden irrottaminen tai sen yrittäminen taikka teknisten välineiden kiinnittämiseksi asetetun tai säädetyn yhteydenotto- tai ilmoittautumisvelvollisuuden laiminlyönti katsotaan tutkinta-arestin velvollisuuksien törkeäksi rikkomiseksi ja tehostetun matkustuskiellon velvollisuuksien rikkomiseksi. Tutkinta-arestin velvollisuuksien lievää rikkomista ei ole tarkennettu kyseisen säännöksen perusteluissa. Velvollisuuksien törkeästä rikkomisesta annettujen esimerkkien perusteella voidaan päätellä, että lievässä rikkomisessa on kyse törkeään rikkomiseen verrattuna selkeästi kevyemmästä rikkomuksesta, kuten esimerkiksi lyhytaikaisesta myöhästymisestä siitä ajankohdasta, jolloin tutkinta-arestiin määrätyn tulisi olla palannut asuntoonsa.

Toisin kuin tutkinta-arestin osalta, tehostetun matkustuskiellon velvoitteiden rikkomisen astetta ei ole jaettu lievään tai törkeään. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että poliisi on tehostetun matkustuskiellon rikkomista valvoessaan jaotellut rikkomuksia lievemmän ja vakavamman asteisiin rikkomistilanteisiin siten, että lievemmissä tilanteissa poliisi on ainoastaan puhutellut tehostettuun matkustuskieltoon määrättyä.¹³⁵ Molempien uusien pakkokeinojen velvoitteiden rikkomista olisi joka tapauksessa tarpeen pystyä arvioimaan ja tulkitsemaan samansuuntaisesti pakkokeinojen keskinäisen vastaavuuden vuoksi. Tämän vuoksi sellaista tehostetun matkustuskiellon velvollisuuksien rikkomista, joka vastaa edellä kuvattua tutkinta-arestin velvollisuuksien törkeää rikkomista, tulisi pitää sillä tavoin vakavana, että se olisi yhtä lailla peruste tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn pidättämiselle ja vangitsemiselle. Vaikka tehostetun matkustuskiellon rikkomisen seuraamuksia koskeva säännös ei sinänsä velvoita poliisia puhuttamaan tehostettuun matkustuskieltoon määrättyä lievemmän asteisessä rikkomistilanteessa, tällaista menettelytapaa voidaan sinänsä pitää perusteltuna esimerkiksi

¹³⁴ HE 252/2016 vp, s. 43.

¹³⁵ Ks. Rekola 2020, s. 52–53.

pakkokeinoin suhteellisuusperiaatteen, vähimmän haitan periaatteen sekä kohtuuttoman vangitsemisen kiellon johdosta. Pakkokeinon kohteen puhuttamisen ja pidätys- ja vangitsemisriskistä varoittamisen voidaan katsoa pikemminkin palvelevan edellä mainittujen periaatteiden tarkoituksen toteutumista, sillä tällä tavoin kohteelle annetaan mahdollisuus muuttaa menettelyään niin, että vangitsemiseen ei mahdollisesti tarvitse turvautua ollenkaan.

5 Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin tulevaisuudesta

5.1 Pakkokeinon muutostarpeiden tarkastelu -työryhmän mietinnöstä ja hallituksen esityksestä

Oikeusministeriö on 10.7.2020 annetulla päätöksellä asettanut pakkokeinolain muutostarpeita tarkastelevan työryhmän, jonka tehtävänä on ollut laatia mietintö pakkokeinolain muutostarpeista ja ehdotettavista lainsäädäntömuutoksista. Työryhmän toimikausi on ollut ajanjaksolla 1.9.2020-31.12.2021.¹³⁶ Toimikauden päätyttyä Pakkokeinon muutostarpeiden tarkastelu -työryhmän hallituksen esityksen muotoon laadittu mietintö on julkaistu vuoden 2022 alussa. Mietintö on tämän jälkeen hyväksytty istuntokauden suunnitelmaan ja sitä koskeva hallituksen esitys on annettu vuoden 2022 lokakuussa numerolla 217/2022. Laajassa, lähes 300-sivuisessa mietinnössä on tarkasteltu otsikkonsa mukaisesti pakkokeinolakia ja siihen liittyviä lakeja niin, että työryhmän tavoitteena on ollut epäselviksi ja tulkinnanvaraisiksi osoittautuneiden säännösten selventäminen. Yleisellä tasolla mietintöä laadittaessa on edelleen pyritty yhtäältä tehostamaan pakkokeinoasioiden käsittelyä ja toisaalta parantamaan parantaa pakkokeinoasioiden käsittelyyn ja toimeenpanoon liittyvää perusoikeussuojaa.¹³⁷ Tutkielman varsinaisen aiheen näkökulmasta relevanttia on se, miten mietinnössä ja hallituksen esityksessä on tarkasteltu tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskevia säännöksiä.

Mietinnössä on tunnistettu sekä tehostettua matkustuskieltoa että tutkinta-arestia koskevissa säännöksissä olevia puutteita. Yhtenä tällaisena puutteena on nostettu esiin se, että molempien uusien pakkokeinojen valvonnassa käytettyjen teknisten välineiden kiinnittämistä koskevat säännökset eivät todennäköisen asennusviiveen vuoksi riitä varmistamaan, että tekniset välineet saadaan kiinnitettyä pakkokeinon kohteen ylle.¹³⁸ Mietinnössä on edelleen tunnistettu tehostettuun matkustuskieltoon liittyviksi ongelmiksi muun muassa päätöksen muuttamista, kumoamista ja rikkomista koskevat säännökset niiden tulkinnanvaraisuuden tai epäselvyyden

¹³⁶ Oikeusministeriön asettamispäätös 2020, s. 1–2.

¹³⁷ OMML 2022:1, s. 10 ja 13–14.

¹³⁸ OMML 2022:1, s. 23 ja 35.

vuoksi.¹³⁹ Hallituksen esitys sisältääkin perusmuotoista ja tehostettua matkustuskieltoa koskevaan PKL 5 lukuun erilaisia muutoksia tunnistettujen puutteiden korjaamiseksi.

Hallituksen esityksessä ehdotetaan muun muassa, että tuomioistuimien voi erikseen määrätä tehostettuun matkustuskieltoon määrättävän henkilön saapumaan tarkoitukseen soveltuvaan paikkaan teknisten välineiden kiinnitystä varten. Ehdotuksen mukaan tuomioistuimelle annettaisiin lisäksi toimivalta määrätä tällainen henkilö otettavaksi tai pidettäväksi kiinni ja vastaavasti poliisille toimivalta ottaa tällainen henkilö kiinni tilanteissa, joissa teknisten välineiden kiinnitys on mahdollista välittömästi. Poliisille ehdotetaan edelleen toimivaltaa lieventää matkustuskieltoa koskevan päätöksen sisältöä ilman, että sitä tarvitsee saattaa tuomioistuimen käsiteltäväksi. Lisäksi matkustuskiellon rikkomista koskevaa pykälää muutetaan siten, että matkustuskiellon sisältöä saadaan rikkomisen johdosta muuttaa henkilön pidättämisen tai vangitsemisen sijasta. Lisäksi muun muassa teknisten välineiden irrottaminen taikka toimiminen vastoin määräystä saapua teknisten välineiden kiinnitykseen on mainittu erikseen perusteina, joiden nojalla tehostettuun matkustuskieltoon määrätty saadaan pidättää tai vangita.¹⁴⁰ Mietinnön johdosta lausunnon antaneet tahot ovat yleisellä tasolla pitäneet ehdotettuja muutoksia tarpeellisina.¹⁴¹

Vaikka mietinnössä on todettu, että tutkinta-arestia ei ole määrätty mietinnön laatimishetkellä kertaakaan, työryhmä on siitä huolimatta päättänyt olla ehdottamatta muutoksia pakkokeinolain tutkinta-arestia koskeviin säännöksiin ensinnäkin sen vuoksi, että työryhmä on halunnut jäädä odottamaan tutkinta-arestin käyttämiseen tai käyttämättä jättämiseen liittyvää tietoa.¹⁴² Työryhmän mukaan tutkinta-arestiin tehtävät muutokset saattaisivat lisäksi

¹³⁹ OMML 2022:1, s. 36–37. Kumoamista koskevan säännöksen muutos ehdotus jätetään tutkielman rajauksen vuoksi yksityiskohtaisemman tarkastelun ulkopuolelle. Mietinnön mukaan tarkoituksena on lisäksi säätää tehostettu matkustuskielto käytettävien pakkokeinojen valikoimaan perusmuotoisen matkustuskiellon rinnalle tutkintavankeuden vaihtoehtona määrättyjä valvontatoimia koskevan puitepäätöksen lainsäädännön alaan kuuluvien säännösten kansallisesta täytäntöönpanosta ja puitepäätöksen soveltamisesta annetun lain (Täytäntöönpanolaki, 620/2012) mukaisissa tilanteissa. OMML 2022:1, s. 110–111. Tutkielmaa kirjoitettaessa ei ole katsottu tarpeelliseksi käsitellä täytäntöönpanolakia tai tehostettua matkustuskieltoa täytäntöönpanolain mukaisena valvontatoimena enempää tutkielman aihepiiriin rajauksen vuoksi.

¹⁴⁰ HE 217/2022 vp, s. 158 ja 161–163.

¹⁴¹ OMML 2022:25, s. 60–67. Ehdotuksia on myös joiltakin osin kritisoitu. Esimerkiksi Poliisihallitus on pitänyt perusoikeuden rajoittamisen ja riittävän tarkkarajaisuuden näkökulmasta ongelmallisena sitä, että teknisten välineiden kiinnitystä varten mahdollistettavalle kiinniotolle ei ole ehdotetussa säännöksessä asetettu mitään määräaikaa. OMML 2022:25, s. 63. Vaikka tällaista kritiikkiä voidaankin pitää lähtökohtaisesti perusteltuna, ehdotettujen muutosten yksityiskohtaisempi tarkastelu jää käsittelyn ulkopuolelle tutkielman rajauksen vuoksi.

¹⁴² OMML 2022:1, s. 22.

saada aikaan ”heijastusvaikutuksia muita pakkokeinolain mukaisia tilanteita koskevaan tai muuhun tutkinta-arestia ja sen valvontaa koskevaan lainsäädäntöön”.¹⁴³ Mietinnössä ei kuitenkaan ole avattu, mitä tällaisilla heijastusvaikutuksilla tarkoitetaan.

Mietinnöstä ei ilmene, milloin tutkinta-arestin nykytilan arviointia koskeva osio on tarkalleen ottaen kirjoitettu mietinnön laatimisen aikana. Työryhmä on kuitenkin huomionut korkeimman oikeuden 12.10.2020 antaman ennakkoratkaisun KKO 2020:79 ja sen pohjalta arvioinut, että tutkinta-arestin käyttömäärä voisi lisääntyä päätöksen myötä.¹⁴⁴ Arviosta poiketen tutkinta-arestia ei kuitenkaan ole ollut määrätty yhtäkään kappaletta edes yli puolentoista vuoden kuluttua ennakkoratkaisun antamisesta. Työryhmän ennakkoratkaisun perusteella antamaa arviota tutkinta-arestin käyttömäärän kehityksestä ei ole sinänsä tarkoitus arvostella virheelliseksi, sillä ennakkoratkaisun on sinänsä voitu perustellusti katsoa laajentavan pakkokeinon käyttöalaa ja ohjeistavan tuomioistuimia määräämään tutkinta-aresteja rikosasian vastaajan silloinkin, kun jatkamisvaaran on katsottu olevan todellinen.

Tällä hetkellä voidaan pitää ilmeisenä, ettei kyseinen ennakkoratkaisu ole kuitenkaan vaikuttanut tutkinta-arestia koskevaan ratkaisuharkintaan ja sen houkuttelevuuteen työryhmän odottamalla tavalla. Työryhmän päätöstä odottaa tutkinta-arestia koskevien säännösten muuttamisen kanssa voidaankin pitää valitettavana. Odottamisen sijaan mietinnössä olisi ollut tutkinta-arestin käyttömäärään liittyvästä arviosta huolimatta otollinen tilaisuus ehdottaa tutkinta-arestia koskeviin säännöksiin esimerkiksi vastaavia muutoksia kuin mitä tehostettua matkustuskieltoa koskeviin säännöksiin on ehdotettu. Koska tutkinta-arestia koskevista säännöksistä on ollut mahdollista tunnistaa tulkinnanvaraisia tai muuten ongelmallisia kohtia vähintään tehostettua matkustuskieltoa koskevien vastaavien säännösten myötä, on vaikeaa ymmärtää, miksi asian kanssa on haluttu jäädä odottamaan ongelmien edes osittaisen korjaamisen sijasta.

5.2 *De lege ferenda* -suositus tutkinta-arestin käyttöalan laajentamiseksi

Tutkinta-arestia koskevia säännöksiä olisi ollut hyvin tarpeellista muuttaa ja korjata vastaavalla tavalla kuin mitä edellä kuvatussa hallituksen esityksessä on ehdotettu tehostetun matkustuskiellon osalta. Tutkinta-arestin tehokkuuden, uskottavuuden ja käytännön

¹⁴³ OMML 2022:1, s. 22.

¹⁴⁴ OMML 2022:1, s. 23.

toimivuuden kannalta olisi ollut ensiarvoisen tärkeää saada ehdotettua esimerkiksi mahdollisuutta määrätä tutkinta-arestiin määrätty henkilö saapumaan teknisten välineiden kiinnitykseen tai mahdollisuutta määrätä tämä otettavaksi kiinni kyseistä tarkoitusta varten. Lain systematiikan kannalta olisi edelleen ollut tarpeen vahvistaa myös tutkinta-arestin rikkomista koskevassa pykälässä, että teknisten välineiden irrottaminen, sen yrittäminen tai toimiminen vastoin teknisten välineiden kiinnittämiseksi annettua määräystä katsottaisiin velvollisuuksien törkeäksi rikkomiseksi. Näihin tutkinta-arestin korjaamatta jääviin ongelmiin liittyvien *de lege ferenda* -suositusten yksityiskohtaista esittämistä voidaan kuitenkin pitää sinänsä tarpeettomana.

Tutkinta-arestia ja tehostettua matkustuskieltoa koskevat säännökset ovat verrattain samankaltaisia, minkä johdosta tehostettua matkustuskieltoa koskevat muutosehdotukset ovat hyödynnettävissä niin, että hallituksen esityksessä ehdotettujen säädösmuutoksen teksti olisi jokseenkin suoraan poimittavissa ja muokattavissa koskemaan tutkinta-arestia. Tehostettua matkustuskieltoa koskevien ehdotusten tekstin poimiminen ja muokkaaminen tutkinta-arestia koskeviin säännöksiin sopivaksi ei ole sillä tavoin riittävän omaperäistä kehittämissuosituksen tuottamista, että sellaisia suosituksia olisi tarkoituksenmukaista esittää tai tarkastella yksityiskohtaisemmin. Tällaisessa tilanteessa on riittävää todeta, että tutkinta-arestia koskevia säännöksiä olisi tullut ehdottaa korjattaviksi tehostettua matkustuskieltoa vastaavalla tavalla hyödyntäen tehostettua matkustuskieltoa koskevien säännösten korjausehdotuksia. Tämän vuoksi tutkielmassa on päätetty esittää ainoastaan tutkinta-arestin käyttöalaa koskeva *de lege ferenda* -suositus, jota käsitellään seuraavaksi.

Yksi suurimpia esteitä tutkinta-arestin suorittamiselle on katsottu olevan sen soveltuvuuden rajaaminen käsittämään ainoastaan sellaisia tilanteita, joissa rikoksesta tuomitun rangaistus on vähemmän kuin kaksi vuotta vankeutta.¹⁴⁵ Yksi keino tämän esteen poistamiseksi on yksinkertaisesti korottaa kyseistä ylärajaa, mikä puolestaan laajentaisi pakkokeinon käyttöalaa niin, että se tulee harkittavaksi myös tuomitun rangaistuksen ollessa kaksi vuotta tai enemmän. Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelua koskevassa mietinnössä tutkinta-arestin käyttöalan laajentamiseen on suhtauduttu pidättyvästi lakiteknisistä syistä. Koska tutkinta-arestin edellytykset on kytketty viittaussäännöksellä PKL 2 luvun 12 §:n tuomitun vangitsemista koskeviin edellytyksiin, työryhmä on todennut, että käyttöalan laajentaminen

¹⁴⁵ Ks. OMML 2022:1, s. 21–22.

edellyttäisi kyseisen pykälän 1 momentin 1 ja 2 kohdissa mainitun kahden vuoden rajan muuttamista, ja tähän ei ole haluttu ryhtyä sellaisen muutoksen aikaansaamien vaikutusten vuoksi.¹⁴⁶

Tutkinta-arestin käyttöalan laajentaminen ei kuitenkaan välttämättä edellytä tuomitun vangitsemisen edellytysten muuttamista ollenkaan. Mikäli tutkinta-arestin edellytykset halutaan pitää edelleen kytkettyinä tuomitun vangitsemisen edellytyksiin, tutkinta-arestin käyttöalaa voisi laajentaa muuttamalla PKL 2 luvun 12 a §:n 1 momenttia siten, että edellytysten joukkoon lisätään myös saman luvun 12 §:n 1 momentin 1 kohdan tilanne eli se, että tuomittu rangaistus on vähintään kahden vuoden pituinen. Koska tarkoituksena ei kuitenkaan ole mahdollistaa tutkinta-arestin käyttämistä huomattavan ankarien vankeusrangaistusten yhteydessä, sen käyttöala tulisi olla edelleen pitää rajattuna jonkinlaisen rangaistusajan enimmäispituuden muodossa. Jotta pakkokeinin käyttöala pysyisi jossain määrin maltillisena, tuomitun rangaistuksen pituudelle voisi asettaa ylärajan vastaavalla tavalla kuin mitä tehostetun matkustuskiellon edellytyksiä koskevassa PKL 5 luvun 1 a §:n 2 momentin 1 kohdassa on säädetty rangaistuksen vähimmäispituudesta.

Tutkinta-arestin käyttöalan varsinaisen ylärajan eli tuomitun rangaistuksen enimmäispituuden määrittely on puolestaan hankalampaa. Pelkästään korottamalla ylärajaa alle kahdesta vuodesta alle kolmeen vuoteen tutkinta-aresti olisi mahdollista määrätä jo hyvinkin törkeiden rikosten yhteydessä. Esimerkiksi sekä törkeästä raiskauksesta (RL 20:2 (509/2014)) että törkeästä ryöstöstä (RL 31:2 (769/1990)) tuomittava vähimmäisrangaistus on kaksi vuotta vankeutta. Tämä johtaisi siihen, että tutkinta-aresti olisi mahdollista määrätä vakavampien rikosten kohdalla sellaisella tavalla, joka ei välttämättä enää vastaa lainsäätäjän lainvalmisteluvaiheessa ilmaisemaa alkuperäistä tarkoitusta.

Kun uusia pakkokeinoja koskeva ensimmäinen hallituksen esitys on ollut käsiteltävänä, Oikeusministeriön edustaja on todennut, että rangaistuksen ylärajan ollessa 3–4 vuotta tutkinta-aresti voitaisiin määrätä niin törkeissä rikoksissa, että sen käyttö alkaa olla ongelmallista ”uhrin oikeuksien ja turvallisuuden sekä yleisen oikeustajun näkökulmasta”.¹⁴⁷ Varsinaisessa tutkinta-arestia koskevassa hallituksen esityksessä on puolestaan mainittu useita

¹⁴⁶ OMMML 2022:1, s. 22–23.

¹⁴⁷ OM 1/61/2014, s. 2.

kertoja, ettei tutkinta-aresti soveltuisi ”kaikkein törkeimmissä rikoksissa”, mutta tämä maininta esiintyy ainoastaan lisähuomiona silloin, kun esitöissä käsitellään tutkinta-arestin alle kahden vuoden vankeusrangaistuksen edellytystä.¹⁴⁸ Rangaistuksen ylärajan päättäminen ja edellä kuvatun ilmaisun käyttäminen olisi kuitenkin kaivannut rinnalleen yksityiskohtaisempia ja vakuuttavampia perusteluja.

Vaikka jo kahden vuoden vankeusrangaistusta voidaan pitää ilmeisen ankarana seuraamuksena, se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että rikosasian vastaaja olisi syyllistynyt sellaiseen yksittäiseen rikokseen, jota voidaan pitää erityisen törkeänä lainsäätäjän esitöissä käyttämän ilmaisun sanamuotoa vastaavalla tavalla. Vaikka syyksi luetusta rikoksesta tai rikoksista ei yksin tuomittaisi kahden vuoden vankeusrangaistusta, tuomitun rangaistuksen pituus voi nousta kahteen vuoteen tai sen yli esimerkiksi RL 2 b luvun (520/2001) 5 §:n mukaisessa tilanteessa, jossa vastaajalle aiemmin tuomittu ehdollinen vankeus määrätään täytäntöönpantavaksi, tai muuten RL 7 luvun (697/1991) mukaisesta yhteisen ehdottoman vankeusrangaistuksen tuomitsemisesta.

Lainsäätäjän näkemyksen osalta on huomattava, että tämänhetkinen alle kahden vuoden vankeusrangaistuksen raja mahdollistaa tutkinta-arestin käytön jo varsin törkeiden rikosnimikkeiden yhteydessä. Tällainen tilanne on käsillä silloin, kun tuomitun syyksi on luettu esimerkiksi törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:7 (540/2011)) tai törkeä pahoinpitely (RL 21:6 (654/2001)), joista kummastakin tuomitaan vähintään yhden vuoden vankeusrangaistukseen. Kyseiset rikokset ovat yhtä lailla hyvin moitittavia rikostyyppejä, mutta lainsäätjä ei kuitenkaan ole säätänyt tutkinta-arestin edellytyksiä sellaisiksi, että tällaiset tai muut vastaavalla tavalla vakavat rikokset rajattaisiin sen käyttöalan ulkopuolelle, Tutkinta-arestin edellytyksiä koskevien säännösten esitöistä ei myöskään ilmene suoraan, että tarkoituksena olisi rajata joitakin rikosnimikkeitä sen käyttöalan ulkopuolelle.

Koska lainsäätäjän tarkoitus lienee edelleen se, että tutkinta-arestia ei tulisi voida käyttää hyvin törkeiksi koetuissa rikoksissa, tällaiset rikokset tulisi rajata tutkinta-arestin käyttöalan ulkopuolelle. Tällaisen rajoituksen voisi muotoilla esimerkiksi sen pohjalta, mitä Helsingin hovioikeus on lausunut tutkinta-arestin edellytyksistä tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja

¹⁴⁸ Ks. HE 252/2016 vp, s. 1, 30 ja 38.

järjestämistä koskevan mietinnön johdosta. Helsingin hovioikeus on antamassaan lausunnossa todennut tutkinta-arestin soveltamisalasta muun muassa seuraavaa:

Tutkinta-arestin osalta voisi olla perusteltua harkita, että tutkinta-arestia olisi mahdollista käyttää myös rangaistuksen ollessa yli 2 vuotta. Tällöin lisäedellytyksenä voisi olla se, että tutkinta-arestia voitaisiin pitää perusteltuna rikoksen laatuun ja tuomitun henkilön olosuhteisiin nähden. Selvää on, että törkeissä henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa rangaistuksen ollessa yli 2 vuotta, henkilön vangittavaksi määrääminen on tarpeen –. Sen sijaan esimerkiksi talousrikoksissa tai muissa vastaavanlaisissa rikoksissa tutkinta-aresti voisi olla riittävä pakkokeino myös tilanteissa, joissa rangaistus on yli kaksi vuotta.¹⁴⁹

Tuomitun henkilön olosuhteet otetaan jo huomioon muutettavan pykälän 3 momentissa, eli kyseistä momenttia ei tarvitsisi tältä osin muuttaa. Hovioikeuden ehdotus tutkinta-arestin perusteltavuudesta rikoksen laatuun nähden on kuitenkin muotoilultaan sellainen, että se toimii hyvänä pohjana tutkinta-arestin edellytysten rajaamista koskevalle lisäykselle. Mikäli tutkinta-arestin edellytyksiä muutettaisiin siten, että tuomitun rangaistuksen ylärajaa nostettaisiin alle kahdesta vuodesta alle kolmeen vuoteen, konkreettinen esimerkki PKL 2 luvun 12 a §:n muutetuista 1 ja 2 momenteista voisi näyttää seuraavalta (ehdotetut muutokset on merkitty kursivilla):

Vangitsemisen ja vangittuna pitämisen sijasta tuomittu voidaan 12 §:n 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa määrätä tutkinta-arestiin, jos 5 luvun 1 §:ssä tarkoitettu matkustuskielto on riittämätön pakkokeino. Vapaana oleva vastaaja saadaan määrätä tutkinta-arestiin vain syyttäjän tai vastaajalle rangaistusta vaatineen asianomistajan vaatimuksesta. Tuomioistuimien saa omasta aloitteestaan määrätä vangitun tai vangittavaksi vaaditun vangitsemisen sijasta tutkinta-arestiin.

Tutkinta-arestiin määräämisen edellytyksenä on, että:

- 1) tuomittu rangaistus on alle kolme vuotta vankeutta;
- 2) tutkinta-arestin määräämistä voidaan pitää hyväksyttävänä ottaen huomioon syyksi luettujen rikosten laatu;
- 3) tuomittu suostuu tutkinta-arestin toimeenpanoon ja sitoutuu noudattamaan tutkinta-arestia koskevassa ratkaisussa asetettavia velvollisuuksia; ja
- 4) tuomitun henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden seikkojen perusteella voidaan pitää todennäköisenä, että tuomittu noudattaa hänelle asetettuja velvollisuuksia.

¹⁴⁹ Helsingin hovioikeus 2016, s. 4.

Yllä olevalla tavalla muotoiltu esimerkki mahdollistaa tutkinta-arestin käyttöalan laajentamisen niin, että varsinaisiin tuomitun vangitsemisen edellytyksiin ei tarvitse kajota ollenkaan. Tämä vähentää tuomitun vangitsemisen edellytysten laajemman muutoksen ennakoimattomien ja mahdollisesti ei-toivottujen vaikutusten todennäköisyyttä. Ehdotuksesta on kuitenkin löydettävissä ainakin kaksi kohtaa, joita voi pitää kritiikille alttiina.

Tuomitun rangaistuksen ollessa ainakin kaksi vuotta vankeutta tutkinta-arestin määräämiselle ei vangitsemisen tapaan olisi mitään vangitsemisperusteeseen liittyviä lisäedellytyksiä. Tämä saattaa yhdessä tutkinta-arestiin soveltuvan tuomitun rangaistuksen enimmäispituuden nostamisen kanssa johtaa siihen, että pakkokeinon käyttöala laajenee enemmän kuin mitä lainsäätaja on tarkoittanut. Koska tutkinta-aresti on säädetty perusmuotoiseen matkustuskieltoon nähden toissijaiseksi vaihtoehdoksi vangitsemiselle, voidaan olettaa, että ehdotetun muutoksen mukaisten edellytysten piiriin päätyvät henkilöt ovat sellaisia, jotka joka tapauksessa vangittaisiin tai pidettäisiin vangittuna nykymuotoisella pakkokeinolainsäädännöllä. Voidaan siis todeta, että tutkinta-arestin käyttöalan laajeneminen ei näin ollen sinänsä laajentaisi pakkokeinojen käyttöalaa nykyisestä tasostaan, vaan se käytännössä kilpailisi jo olemassa olevasta käyttöalasta vangitsemisen ja vangittuna pitämisen kanssa. Tällaista muutosta, joka johtaisi nykymuotoista lainsäädäntöä todennäköisemmin vankimäärän laskuun sekä vapauden riistämisestä aiheutuvien haittojen vähenemiseen, voidaan pikemminkin pitää toivottavana, sillä se edesauttaisi esimerkiksi pakkokeinolaissa säädetyn vähimmän haitan periaatteen toteutumista nykyistä tehokkaammin.

Toisena kritiikille alttiina kohtana voidaan pitää pykälän 2 momenttiin ehdotettua uutta 2 kohtaa, jonka mukaan tutkinta-arestia on pidettävä hyväksyttävänä ottaen huomioon syyksi luettujen rikosten laatu. Tarkastellessa pelkästään ehdotettua kohtaa sellaisenaan hyväksyttävyyden kriteeriä suhteessa syyksi luettujen rikosten laatuun voidaan helposti kokea liian yleisluontoiseksi, ja epämääräiseksi. Tämä puolestaan voisi johtaa tutkinta-arestia koskevan oikeustilan huonoon ennustettavuuteen. Esimerkin mukainen ehdotus edellyttäisi sitä, että lainsäätaja selventäisi lain esitöissä tarkemmin, mitä seikkoja hyväksyttävyyttä arvioitaessa tulisi ottaa huomioon. Tällaisia seikkoja voisivat olla esimerkiksi teon moitittavuus tai sen vahingollisuus suhteessa rikoslajinsa tyyppilliseen tekoon. Toivottavaa olisi, että mikäli tarkoituksena on sulkea törkeimmiksi koettuja rikoksia tutkinta-arestin käyttöalan ulkopuolelle, esitöissä annettaisiin ainakin joitakin esimerkkejä ja täsmennyksiä sen suhteen, minkälaiset olosuhteet lähtökohtaisesti täyttäisivät, ja toisaalta, millaiset olosuhteet puolestaan eivät ainakaan täyttäisi hyväksyttävyyden edellytystä.

6 Yhteenveto

6.1 Johtopäätökset

6.1.1 Uusista pakkokeinoista ja niiden käytöstä

Tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti on tarkoitettu käytettäväksi vangitsemisen tai vangittuna pitämisen sijasta tilanteissa, joissa niihin nähden ensisijainen ja astetta lievempi perusmuotoinen matkustuskielto on riittämätön vaihtoehto. Lainsäätäjän tavoitteena on ollut luoda tehokkaita ja uskottavia vaihtoehtoja vangitsemiselle muun muassa Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden ja suositusten vuoksi. Lainsäätäjä on edelleen halunnut sijoittaa uudet pakkokeinot ankaruudeltaan matkustuskiellon ja vangitsemisen väliin muun muassa matkustuskiellon tehottomuuden ja toisaalta vangitsemisesta aiheutuvien haittojen vuoksi. Siinä missä vangitsemisella riistetään rikoksesta epäillyn tai siitä tuomitun vapaus, tehostetulla matkustuskiellolla ja tutkinta-arestilla rajoitetaan tällaisen henkilön liikkumisvapautta. Tehostettu matkustuskielto voidaan määrätä rikoksesta epäillylle ja tutkinta-aresti puolestaan rikoksesta ehdottomaan vankeuteen tuomitulle henkilölle.

Uusien pakkokeinojen yhteydessä asetettavien velvoitteiden sisältö vastaa pääosin perusmuotoisen matkustuskiellon sisältöä, mutta molempia uusia pakkokeinoja voidaan pitää lähtökohtaisesti perusmuotoista matkustuskieltoa ankarampana. Suurimpana erona perusmuotoiseen matkustuskieltoon nähden voidaan pitää ensinnäkin sitä, että uusiin pakkokeinoihin liittyvien velvoitteiden noudattamista valvotaan pakkokeinon kohteen sijainnin osoittavien teknisten välineiden avulla. Uusien pakkokeinojen yhteydessä on lisäksi mahdollista asettaa pakkokeinon kohteena olevalle henkilölle velvoite pysyä asunnossa tai vastaavassa paikassa 12–22 tuntia vuorokaudessa. Asunnossa pysymisvelvoitteen asettaminen tehostetun matkustuskiellon yhteydessä on harkinnanvaraista, mutta tutkinta-arestin yhteydessä velvoitteen asettaminen on säädetty pakolliseksi, mikä tekee siitä lähtökohtaisesti ankaramman pakkokeinon tehostettuun matkustuskieltoon verrattuna. Erilaisten oleskeluun liittyvien ja muiden velvoitteiden sekä niiden teknisten välineiden avulla hoidetun valvonnan myötä uusia pakkokeinoja ja niiden valvontaa voidaan lähtökohtaisesti pitää niiden valvonnan asteen ja rajoittavuuden vuoksi selkeästi ankarampana ja tehokkaampana perusmuotoiseen matkustuskieltoon verrattuna.

Jo tutkinta-arestin olemattoman käyttöasteen perusteella voidaan pitää ilmeisenä, että lainsäätäjän tarkoitus ei ole toteutunut ainakaan kyseisen pakkokeinon osalta. Myös

tehostetun matkustuskiellon hyvin vaihteleva käyttömäärä eri käräjäoikeuksissa osoittaa sen, että lainsäätäjän tarkoitus sen osalta ei toteudu täysin. Kyse voi olla tehostetun matkustuskiellon käyttöalaa ja sen edellytyksiä koskevien säännösten vaihtelevasta tulkinnasta ja soveltamisesta. Käyttömäärien vähäisyys ja vaihtelevuus johtuu todennäköisesti useista eri syistä, joiden selvittäminen vaatisi laajempaa tutkimusta. Tutkielmassa tarkasteltujen haastattelututkimusten perusteella poliisin kokemukset tehostetun matkustuskiellon käytöstä ja toimivuudesta ovat jossain määrin vaihtelevia niin, että esimerkiksi velvoitteiden rikkomista koskevien säännösten soveltamiskäytäntö on koettu epäselväksi ja ajoittain tehottomaksi. Kun käyttömäärien lisäksi otetaan huomioon eri viranomaisten esittämät uusia pakkokeinoja koskevat näkemykset, yleisellä tasolla uusien pakkokeinojen vähäisen käyttömäärän voidaan mahdollisesti katsoa johtuvan yhtäältä niiden käyttöalan ahtaudesta ja toisaalta siitä, että niitä ei välttämättä koeta riittävän tehokkaiksi tai toimiviksi keinoiksi niiden vaarojen torjumiseksi, joihin uusien pakkokeinojen käyttöalaa koskevissa edellytyksissä viitataan.

6.1.2 Uusia pakkokeinoja koskevien säännösten tulkinnasta

Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin sääntelyn osalta on ollut mahdollista poimia joitakin tulkinnanvaraisia säännöksiä, joista tarkemman huomion kohteeksi on otettu uusien pakkokeinojen edellytyksiä ja niitä koskevan selvityksen hankkimista koskevat säännökset sekä niiden toimeenpanon aloittamista, velvoitteista poikkeamista ja velvoitteiden rikkomista koskevat säännökset. Kun otetaan huomioon uusia pakkokeinoja koskevien säännösten keskinäinen vastaavuus sekä niiden toisiaan vastaavat käyttötarkoitukset ja tavoitteet, voidaan pitää perusteltuna, että molempia uusia pakkokeinoja koskevia säännöksiä tulkitaan lähtökohtaisesti toisiaan vastaavasti.

Uusien pakkokeinojen edellytykset on mahdollista jakaa ensinnäkin käyttöalaa koskeviin edellytyksiin, joiden tulee täytyä, jotta uuden pakkokeinon määräämistä voidaan harkita, sekä varsinaisiin pakkokeinon määräämistä koskeviin edellytyksiin. Käyttöalaan liittyvien olosuhteiden eli esimerkiksi jatkamisvaaran olemassaoloa ei itsessään tule pitää uuden pakkokeinon määräämisen esteenä, vaan sellaisella seikalla on merkitystä ainoastaan siltä osin kuin se vaikuttaa muiden pakkokeinon edellytysten, kuten velvoitteiden noudattamisen todennäköisyyden arvioinnissa. Mikäli käyttöalaa koskeva edellytys täyttyy, tuomioistuimen tulee muun muassa prosessinjohtotatuksensa ja ratkaisun perusteluvelvollisuutensa johdosta

huolehtia siitä, että asiassa hankitaan riittävä sekä riittävän kattava selvitys siitä, voidaanko asiassa määrätä jompikumpi uusista pakkokeinoista vangitsemisen sijasta.

Käyttöalaan liittyvien edellytysten täyttymisen jälkeen tulee arvioida varsinaisia uuden pakkokeinon määräämisen edellytyksiä. Uuden pakkokeinon määrääminen edellyttää ensinnäkin pakkokeinon kohteen suostumusta, toiseksi asumiseen soveltuvaan paikkaan, jossa pakkokeino voidaan panna täytäntöön, sekä kolmanneksi sitä, että pakkokeinon kohteelle asetettavien velvoitteiden noudattamista voidaan pitää todennäköisenä. Velvoitteiden noudattamisen todennäköisyyden arvioissa on kyse punninnasta, jossa verrataan velvollisuuksien noudattamista tukevia sekä velvollisuuden rikkomisen riskiä osoittavia seikkoja. Tällaiset seikat voivat liittyä muun muassa pakkokeinon kohteen elämäntilanteeseen ja sen vakauten tai rikollisen toiminnan jatkumisen riskiin. Kun uuden pakkokeinon käyttäminen tulee harkittavaksi, sitä tulee käyttöalaan liittyvien edellytysten täytyessä joka tapauksessa pitää lähtökohtaisesti ensisijaisena pakkokeinona vangitsemiseen tai vangittuna pitämiseen verrattuna. Tämän voidaan katsoa johtuvan muun muassa pakkokeinolain periaatesäännöksistä, kuten suhteellisuusperiaatteesta ja vähimmän haitan periaatteesta. Uuden pakkokeinon soveltuvuuteen tulee edelleen kiinnittää erityistä huomiota, kun asiassa on kyse alaikäisen epäillyn tai tuomitun vangitsemisesta tai sellaisista olosuhteista, joissa kohtuuttoman vangitsemisen kiellon soveltuvuus tulee arvioitavaksi.

Uusien pakkokeinojen toimivuutta voidaan pitää ongelmallisena pakkokeinon toimeenpanon aloittamisen osalta. Velvoitteiden noudattamisen valvonnassa käytettäviä teknisiä välineitä ylle ei välttämättä pystytä pakkokeinon kohteen välittömästi asiaa koskevan päätöksen tai ratkaisun antamisen jälkeen. Tämän vuoksi pakkokeinon kohde on useimmiten ainakin jonkin aikaa vapaana niin, että hänen sijaintiaan tai muuta liikkumistaan ei kyetä valvomaan. Nykyinen lainsäädäntö ei mahdollista pakkokeinon kohteen vapauden riistämistä asennusviiveen ajaksi. Tämä pätee yhtä lailla vangittuna olevaan henkilöön siinä mielessä, että lain mukaan vangittu on päästettävä vapaaksi heti, kun vangitsemisen edellytyksiä ei ole, eikä laki mahdollista vapauttamishetken siirtämistä teknisten laitteiden kiinnittämiseksi. Koska perustuslain 7 § edellyttää, että vapaudenriistolle on aina laissa säädetty peruste, tällaista ongelmaa ei ole mahdollista korjata laintulkinnan keinoin.

Myös uusien pakkokeinojen velvoitteista poikkeamista koskevissa säännöksissä on havaittavissa tulkinnallisia epäselvyyksiä koskien erityisesti esitettävää selvitystä ja poikkeuksen laajuutta. Lainsäätäjällä on ilmaissut tutkinta-arestiin liittyvää poikkeuslupaa

koskevan säännöksen esitöissä, että selvityksen tulee olla luotettavaa ja että poikkeus voi liittyä esimerkiksi työhön tai opiskeluun. Esitettävän selvityksen luotettavuutta ja poikkeuksen laajuutta ei ole täsmennetty yksityiskohtaisemmin. Rikosseuraamuslaitoksen antamassa määräyksessä on todettu, että selvityksen luotettavuutta tulee arvioida tapauskohtaisesti. Määräyksessä on edelleen todettu poikkeuksen laajuuden osalta, että määrätystä oleskeluvelvoitteesta voidaan poiketa muutaman tunnin ajan, ja että esimerkiksi kielletylle liikkumisalueelle menemisessä ei enää ole kyse vähäisestä poikkeamisesta. Voidaan kuitenkin todeta, että pelkästään suullista selvitystä poikkeuslupan hakemisen tueksi ei välttämättä voida pitää riittävänä eikä riittävän luotettavana, vaan selvityksen tulisi olla poikkeusluvasta päättävän tahon varmennettavissa.

Tehostetun matkustuskiellon poikkeuslupaa koskevan säännöksen perusteluissa ei ole vastaavia täsmennyksiä. Olisi ollut toivottavaa, että varsinaisissa poikkeuslupaa koskevien säännösten perusteluissa olisi käyty tarkemmin läpi vähäisen poikkeamisen rajoja sekä esitettävän selvityksen luotettavuutta ja esitystapaa. Koska aihetta uusien pakkokeinojen toisiaan vastaavien säännösten toisistaan poikkeavalle tulkinnalle ei ole, tehostetun matkustuskiellon vastaavien tavoitteiden ja käyttötarkoituksen vuoksi tehostetun matkustuskiellon poikkeuslupaa koskevia säännöksiä on tarkoituksenmukaisinta tulkita vastaavalla tavalla. Tehostetun matkustuskiellon poikkeuslupan laajuutta ja esitettävälle selvitykselle asetettuja vaatimuksia olisi näin ollen syytä arvioida vastaavalla tavalla kuin mitä edellä on lausuttu tutkinta-arestia koskevan poikkeuslupan osalta.

Tutkinta-arestiin määrätty henkilö voi myös omaehtoisesti poiketa hänelle määrätystä velvoitteista ennalta-arvaamattoman ja pakottavan syyn vuoksi. Tehostettuun matkustuskieltoon määrätylle henkilölle ei ole säädetty vastaavaa mahdollisuutta. Säännöksen perustelujen nojalla voidaan todeta, että säännöksen soveltamisala on tarkoitettu suppeaksi niin, että se soveltuu vain esimerkiksi omaan tai lähiomaisen vakavaan sairastumiseen tai työpaikalla tapahtuneeseen vakavaan onnettomuuteen rinnastettavien ylivoimaisten esteiden aikana. Säännöksen sanamuodon voidaan katsoa tarkoittavan sitä, että tutkinta-arestiin määrätty ei saa tahallaan heikentää kykyään noudattaa hänelle asetettuja velvoitteita, vaan hänen on toimittava sillä tavoin huolellisesti, että hän kykenee välttämään mahdollisia odotettavissa olevia ylivoimaisia esteitä.

Molempien uusien pakkokeinojen velvoitteiden rikkomista koskevissa säännöksissä on säädetty, että rikollisen toiminnan jatkaminen sekä pakeneminen tai paon valmistelu

muodostavat perusteen pidättämiselle ja vangitsemiselle. Tehostettuun matkustuskieltoon määrätty voidaan pidättää ja vangita lisäksi silloin, kun hän vaikeuttaa asian selvittämistä. Myös uusien pakkokeinojen muunlainen rikkominen voi johtaa pidättämiseen tai vangitsemiseen. Toisin kuin tehostetun matkustuskiellon velvoitteiden rikkomista koskevassa säännöksessä, tutkinta-arestin velvoitteiden rikkomistilanteet on jaoteltu törkeisiin ja lieviin niin, että velvoitteiden toistuvan tai törkeän rikkomisen johdosta asiasta ilmoitetaan poliisille ja syyttäjälle, ja lievä rikkominen puolestaan johtaa kirjalliseen varoitukseen. Tutkinta-arestin velvoitteiden törkeä rikkominen on käsillä esimerkiksi silloin, kun asunnossa pysymisvelvollisuuden rikkominen kestää tunteja tai tapahtuu yöaikaan.

Edellä kuvatun ja muiden säännöksen perusteluissa ilmaistujen esimerkkien perustella säännöstä on mahdollista tulkita niin, että rikkominen katsotaan törkeäksi, kun tutkinta-arestiin määrätty on rikkonut hänelle asetettuja velvoitteita selkeästi ja olennaisesti niin, että menettely on vaarantanut tutkinta-arestin tarkoituksen. Velvoitteiden lievää rikkomista ei ole tarkennettu säännöksen perusteluissa ollenkaan, mutta sitä on mahdollista luonnehtia törkeää rikkomista selkeästi kevyemmäksi rikkomukseksi, kuten esimerkiksi lyhytaikaiseksi myöhästymiseksi asuntoon palaamisen ajankohdasta. Vaikka tehostetun matkustuskiellon rikkomistilanteita ei ole jaoteltu vastaavalla tavalla, poliisi on tutkielmassa käsiteltyjen haastattelututkimusten perusteella ainoastaan puhutellut tehostettuun matkustuskieltoon määrättyä henkilöä silloin, kun rikkomusta ei ole arvioitu vakavaksi. Tällaista menettelyä, jolla tehostettuun matkustuskieltoon määrätyle annetaan jossain määrin tutkinta-arestia vastaavalla tavalla mahdollisuus muuttaa moitittavana pidettyä menettelyään, voidaan pitää hyväksyttävänä pakkokeinojen tarkoitus ja esimerkiksi vähimmän haitan periaate huomioiden.

Uusia pakkokeinoja koskevia säännöksiä tarkastellessa on ollut mahdollista havaita sellaisia ongelmakohtia, joita ei ole mahdollista poistaa laintulkinnan keinoin. Osa tehostetun matkustuskiellon havaituista tulkinnallisesti epäselvistä tai muuten ongelmallisista säännöksistä kyetään korjaamaan ainakin osittain pakkokeinolain muutostarpeita tarkastelleen työryhmän mietintöön pohjautuvalla tulevalla hallituksen esityksellä. Ehdotetuilla muutoksilla torjutaan esimerkiksi valvonnassa käytettävien teknisten välineiden asennusviiveestä johtuvaa epävarmuutta niin, että muutoksilla mahdollistetaan viime kädessä tehostettuun matkustuskieltoon määrätyn henkilön tilapäinen kiinniotto teknisten välineiden kiinnittämiseksi. Tutkinta-arestia koskeviin säännöksiin ei kuitenkaan ole esitetty mitään vastaavia muutoksia. Tällä hetkellä näyttää siis siltä, että tutkinta-aresti tulee pysymään vielä

pitkään nykyisessä muodossaan eli sellaisena teorian tasolle jääneenä vaihtoehtona, johon ei olla halukkaita tarttumaan käytännössä.

Kokonaisuutena arvioiden vaikuttaa siltä, että uusien pakkokeinojen käytännön toimivuudessa ja toimivuuden varmistamisessa olisi voitu toimia huolellisemmin. Pakkokeinolakia on jouduttu ja joudutaan edelleen korjaamaan ja täsmentämään uusia pakkokeinoja koskevien säännösten osalta. Osa ehdotetuista muutoksista on luonteeltaan sellaisia, että voidaan kysyä, miten täsmennystarpeita ei ole havaittu tai huomioitu ollenkaan aiempien lainsäädäntöprosessien yhteydessä. Vaikuttaakin siltä, että lainsäätäjällä on ollut vaikeuksia luoda uusia pakkokeinoja koskevasta sääntelystä toivotulla tavalla toimivaa kokonaisuutta. Tätä voidaan pitää jossain määrin oudoksuttavana, kun otetaan huomioon, että henkilöön tai tämän ylle asetettavien teknisten laitteiden käytöstä ja siitä säätämisestä on jo aiempaa kokemusta. Uusien pakkokeinojen uskottavuuden ja tehokkuuden näkökulmasta olisi hyvin tärkeää saada tällä hetkellä käsiteltävänä olevat tehostettua matkustuskieltoa koskevat muutokset voimaan sekä aloittaa vastaavien tutkinta-arestia koskevien muutosten valmistelu mahdollisimman pian, jotta kummankin uuden pakkokeinon toimivuutta ja käyttöastetta saataisiin parannettua.

6.2 Mahdolliset jatkotutkimusaiheet

Tutkielman kirjoittamisen aikana on havaittu useita erilaisia ja eriasteisia muun muassa tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin käytännön toimivuutta koskevia ongelmia. Koska tässä tutkielmassa on päätetty keskittyä nimenomaan valikoituihin tulkintajuridisiin ongelmiin, esimerkiksi uusien pakkokeinojen käytännön ongelmien yksityiskohtaisempi tarkastelu on jouduttu rajaamaan tutkielman ulkopuolelle. Seuraavaksi käydään läpi joitakin sellaisia uusiin pakkokeinoihin liittyviä aiheita ja näkökulmia, jotka ovat vaikuttaneet mielenkiintoisilta tutkimuskohteilta mahdollisia uusia tutkimuksia varten.

Selkeimpänä uusia pakkokeinoja koskevana ongelmana voidaan pitää sitä, että tuomioistuimissa ei yksinkertaisesti määrätä niitä siten kuin lainsäätäjä on toivonut, minkä lisäksi niiden käyttäminen eri käräjäoikeuksien alueella vaikuttaa epäyhtenäiseltä. Pakkokeinojen mahdollisten muutostarpeiden selvittämisen ja lainsäädännön kehittämisen kannalta olisi tärkeää pystyä tarkastelemaan ja havainnoimaan sitä oikeudellista harkintaa, mitä pakkokeinoasioissa sovelletaan ja minkä seurauksena tuomioistuimet päätyvät olemaan määräämättä uusia pakkokeinoja. Tällaista ratkaisuharkintaa olisi mahdollista tutkia

esimerkiksi pyytämällä tuomioistuimista sellaisia pakkokeino- ja pääasialkaisuja, joissa on käsitelty rikoksesta epäillyn määräämistä tehostettuun matkustuskieltoon tai ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun määräämistä tutkinta-arestiin. Vaikka tutkinta-arestia ei ole määrätty toukokuun 2022 loppuun mennessä yhtäkään kappaletta, voidaan kuitenkin olettaa, että tuomioistuimissa olisi kerääntynyt ainakin jonkin verran sellaisia pääasialkaisuja, missä on harkittu tuomitun määräämistä tutkinta-arestiin. Tällaista ratkaisuaaineistoa analysoimalla voisi olla mahdollista tehdä havaintoja niistä oikeudellisista perusteluista, joita on käytetty tutkinta-arestiin määräämistä koskevien pyyntöjen hylkäämisessä. Ratkaisuaaineiston kokoamisesta ja analysoinnista saatava tieto olisi ensiarvoisen tärkeää lainvalmistelun ja tutkinta-arestin kehittämisen näkökulmasta.

Tuomioistuinten ratkaisuja tarkastelevan jatkotutkimuksen yhteydessä tulisi kuitenkin mahdollisuuksien mukaan varautua siihen, että tutkimuksessa saatetaan kohdata aineiston hankkimiseen liittyviä ongelmia etenkin, jos tarkoituksena on tarkastella erityisesti tutkinta-arestin määräämiseen liittyvää harkintaa. Tässä tutkielmassa on ollut alun perin tarkoituksena hankkia käräjäoikeuksista tietopyynnön rikosasioiden pääasialkaisuja sen selvittämiseksi, onko ratkaisuista mahdollista löytää yhteisiä tekijöitä, joiden perusteella tutkinta-arestin käyttöaste on ollut olematon. Tutkimuksen kannalta riittävän kattavan aineiston hankkiminen osoittautui kuitenkin ongelmalliseksi. Ainoastaan pieni osa käräjäoikeuksista toimitti tietopyynnön mukaista asiakirja-aineistoa ja saatu aineisto osoittautui kokonaisuudessaan sellaiseksi, että sen perusteella ei ollut mahdollista tehdä alun perin suunnitellun tutkimuksen kannalta hyödyllisiä havaintoja.¹⁵⁰ Uusiin pakkokeinoihin liittyvää oikeuskäytäntöä käsittelevässä tutkimuksessa tulisi siis löytää sellainen lähestymistapa, jonka avulla sopivan ja edustavan ratkaisuaaineiston hankkiminen olisi tuloksellisempaa, tai ainakin varautua siihen, että tällaista oikeuskäytäntöä ei välttämättä löydy riittävästi tutkimusta varten. Yksi tällainen

¹⁵⁰ Aineiston hankkimista varten kaikkiin Suomen alueen käräjäoikeuksiin toimitettiin tietopyyntö, jossa pyydettiin toimittamaan sellaiset rikosasioissa annetut ratkaisut, joissa on käsitelty vastaajan määräämistä tutkinta-arestiin. Suurin osa käräjäoikeuksista ilmoitti, että tietopyynnön mukaista aineistoa ei löydy tai että tietopyynnön mukaista hakua ei ole mahdollista toteuttaa ollenkaan. Vaikka tutkielman kirjoittajan oman kokemuksen mukaan käräjäoikeuksien rikosasioiden asiakirjoja on mahdollista seuloa ja poimia käräjäoikeuksissa käytetystä Notes-järjestelmästä myös yksinkertaisella sanahauulla, useat käräjäoikeudet ohjeistivat, että hakuterminksi tulee antaa sanahakutermin sijasta esimerkiksi asianosaisen nimi, asianumero tai tietty rikosnimike. Joka tapauksessa kaikkiaan kolmesta käräjäoikeudesta toimitettiin tietopyynnön mukaiseen sanahakuun täsmännyttä asiakirja-aineistoa, joka koostui rikos- ja pakkokeinoasioissa annetuista ratkaisuista sekä asioiden istuntopäiväkirjoista. Aineisto ei sisältänyt yhtäkään sellaista ratkaisua, jossa olisi edes harkittu vastaajan määräämistä tutkinta-arestiin.

lähestymistapa voisi olla aineistopyyntöjen lähettäminen hovioikeuksiin käräjäoikeuksien sijaan.

Yksi erilainen tapa lähestyä tutkinta-arestia koskevaa oikeuskäytäntöä voisi toisaalta olla laajemman oikeuskäytännön sijaan tutkinta-arestin edellytyksiä koskevan korkeimman oikeuden ennakkoratkaisun KKO 2020:79 yksityiskohtaisempi ja perusteellisempi tarkastelu myös tapauksen erityispiirteiden osalta. Tällöin olisi mahdollista pohtia laajemmin esimerkiksi tutkinta-arestin soveltuvuutta asiassa, jossa on ollut kyse toistuvasta ja vakavasta lähisuhdeväkivallasta, ja toisaalta pohtia tällaisen ratkaisun merkitystä suhteessa esimerkiksi Suomen ratifioimaan Euroopan neuvoston yleissopimukseen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Istanbulin sopimus, SopS 53/2015).

Toinen mahdollinen lähestymistapa uusien pakkokeinojen alhaisen käyttöasteen tutkimista varten voisi olla asiantuntijahaastattelu, jossa haastateltaisiin rikosprosessin keskeisiä toimijoita, kuten tuomareita, avustajia sekä syyttäjiä ja poliiseja riippuen siitä, onko tutkimuskohteena tehostettu matkustuskielto, tutkinta-aresti vai molemmat pakkokeinot. Kuitenkin tällöin ongelmaksi saattaa muodostua tutkimuksen uutuusarvon kannalta sopivien haastateltavien löytäminen, jos uudet pakkokeinot ovat mahdollisesti edelleen suhteellisen vähän tunnettuja. Haastateltavien etsiminen saattaa muodostua näkökulmasta riippuen ongelmalliseksi etenkin, jos haastateltavaksi pyritään valikoimaan sellaisia toimijoita, joilla on edes jonkinlaista kokemusta tutkinta-arestin määräämiseen liittyvästä harkinnasta kyseisen pakkokeinon olemattoman käyttöasteen vuoksi. Lisäksi tulee kiinnittää huomiota siihen, että uusista pakkokeinoista on jo tehty muun muassa tuomareihin ja poliiseihin kohdistuneita asiantuntijahaastatteluita, vaikka kyseisiä haastatteluita voi luonnehtia verrattain suppeiksi. Näkökulman ja haastateltavien valinnassa olisi siten tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että mahdollisessa jatkotutkimuksessa ei ajauduta ainoastaan toistamaan aiemmin tehtyjä haastatteluita ja havaintoja.

Mahdollisessa haastattelututkimuksessa voitaisiin esimerkiksi pyrkiä selvittämään syitä sille, miksi tehostetun matkustuskiellon käyttömäärissä eri käräjäoikeuksien tuomiopiirien välillä on niin suurta vaihtelua. Tällaista alueellisesti kohdistetumpaa haastattelututkimusta varten haastateltavia asiantuntijoita voitaisiin etsiä niistä tuomiopiireistä, joiden käräjäoikeudet erottuvat muista tehostetun matkustuskiellon suhteellisten käyttömäärien osalta, kuten tilaston kärjessä olevasta Oulun käräjäoikeuden tuomiopiiristä ja vastaavasti häntäpäässä olevasta Satakunnan käräjäoikeuden tuomiopiiristä. Tällaisessa tutkimuksessa on yleisluontoisempaan

haastattelututkimukseen verrattuna todennäköisempää päästä tekemään havaintoja sellaisista tekijöistä, kuten muun muassa mahdollisista toimintaympäristön ja -kulttuurin eroista, jotka ovat johtaneet tehostetun matkustuskiellon käyttömäärien vaihtelevuuteen.

Tehostettua matkustuskieltoa ja tutkinta-arestia koskevia säännöksiä on jouduttu – ja joudutaan edelleen – täsmentämään ja korjaamaan niin, että ensimmäiset muutossäädökset on jouduttu antamaan jo ennen uusien pakkokeinojen voimaantuloa. Asiaa selittää osittain se, että kyse on aivan uudentyyppisistä pakkokeinoista, joiden säätämisestä ja käyttämisestä ei ole ollut aiempaa kokemusta. Toisaalta taas erityisesti teknisillä välineillä suoritettua valvonnasta, sen toimeenpanosta ja toimeenpanon yhteydessä havaituista ongelmista on kuitenkin kertynyt kokemusta valvontarangaistuksen ja valvotun koevapauden yhteydessä. Tämän vuoksi erityisesti jo ennen uusien pakkokeinojen voimaantuloa ilmennyttä tarvetta täsmentää lainsäädäntöä voidaan pitää sillä tavalla oudoksuttavana, että asiassa herää kysymys siitä, olisiko lainvalmisteluprosessien aikana voitu toimia huolellisemmin. Yksi mahdollinen lainsäädäntötutkimuksellinen jatkotutkimuskohde voisi siis olla uusia pakkokeinoja koskevat lainvalmisteluprosessit ja erityisesti lainvalmistelun laatu. Tutkimus, jossa näkökulma olisi pääosin tai puhtaasti lainsäädäntötutkimuksellinen, kykenisi todennäköisesti tarjoamaan tulevien lainsäädäntöprosessien kehittämisen kannalta yhtä lailla uutta ja hyödyllistä tietoa.¹⁵¹

¹⁵¹ Lainsäädäntötutkimuksesta ks. esim. Tala 2004 ja Tala 2005.